

אשלים
ASHALIM

העמותה לתכנון ולפיתוח שירותים לילדים
ובני נוער בסיכון ומשפחותיהם (ע"ר)
מיסודו של נציג ישראל וכתמיכתן של ממשלת ישראל
והפדרציה היהודית של ניו-יורק www.ashalim.org.il

איתור ילדים נפגעי התעללות והזנחה

תכנית ההטמעה - תכנית אתג"ר

שמואל גולדשטיין מלכה וינשטיין

אשלים
ASHALIM

העמותה לתכנון ולפיתוח שירותים לילדים
וכני נוער נסיכון ומשפחותיהם (ע"ר)
מיסודו של נציג ישראל ובתמיכתן של
ממשלת ישראל והמדינות היהודיות של ניו-יורק
www.ashalim.org.il

איתור ילדים נפגעי התעללות והזנחה

ערכה של תכנית הטמעה - תכנית אתג"ר

מלכה וינשטיין

שמואל גולדשטיין

הוועדה להוצאה לאור, אשלים: ד"ר דמי סולימני, רחל דגן, חנה פרימק,
איטה שחר, טוביה מנדלסון

השתתפו בייעוץ, בקריאה ובהערות: רינה לאור וד"ר דפנה פרומד

עריכה: גילת עירון

עיצוב והדפסה: סטודיו אמיתי

תיאום הפקה ומזכירות: סיגל ברזילאי ומירב חזנה

עוזרת הפקה והבאה לדפוס: מרים גרינשטיין

הפקה והוצאה לאור: טוביה מנדלסון, אשל

© כל הזכויות שמורות לעמותת אשלים, העמותה לתכנון ולפיתוח
שירותים לילדים ובני נוער בסיכון ומשפחותיהם (ע"ר)

הודפס בירושלים, 2007

עמ'	
5	פתח דבר, ד"ר רמי סולימני
6	דברי פתיחה, מלכה מלמד
7	מבוא
10	רשימת נספחים
11	הכוונה להכנת ההשתלמות
13	תכנית ההשתלמות
15	מפגש 1: היכרות וחווה התקשרות
19	מפגש 2: תופעת ההתעללות בילדים
23	מפגש 3: בירור עמדות כלפי התעללות בילדים ו"אורור" רגשות
29	מפגש 4: סוגי הפגיעות וההתעללות בילדים
35	מפגש 5: חובת הדיווח ותהליך הדיווח
39	מפגש 6: התייעצות והתחלקות
43	מפגש 7: שירותים בקהילה
49	מפגש 8: בירור דילמות מקצועיות ומוסריות
51	מפגש 9: מיומנויות עבודה עם ילד נפגע-התעללות ועם בני משפחתו
57	מפגש 10: השלכות איתור ילד נפגע-התעללות על בני משפחתו
59	מפגש 11: התערבות של איש מקצוע והשפעותיה עליו
63	מפגש 12: סיום ופְרָדה, סיכום, משוב והערכה
68	מקורות עיוניים

רשימת הנספחים

71	1	נספח 1 תופעת ההתעללות והפגיעה בילדים – מאמר מאת שוש צימרמן, ראש היחידה למניעת התעללות בילדים, שפ"י
79	2	נספח 2 סרטים כאמצעי עזר לעבודת המנחים בנושא "איתור ילדים בסיכון" – רשימת סרטים מומלצים
84	3	נספח 3 תדריך לניתוח סרט
86	4	נספח 4 קטעי עיתונות
88	5	נספח 5 אירועים ותדריכים לניתוחם
89	5	(א) אירוע "מתגלגל" – התעללות פיזית (גיל בית הספר) + ניתוח האירוע
91	5	(ב) אירוע "מתגלגל" – התעללות פיזית (גיל הגן) + ניתוח האירוע
93	5	(ג) אירוע הזנחה (גיל בית הספר) + ניתוח האירוע
96	5	(ד) אירוע הזנחה (גיל הגן) + ניתוח האירוע
98	5	(ה) אירוע התעללות נפשית (גיל בית הספר) + ניתוח האירוע
102	5	(ו) אירוע התעללות נפשית (גיל הגן) + ניתוח האירוע
105	5	(ז) אירוע התעללות מינית (גיל בית הספר) + ניתוח האירוע
108	5	(ח) אירוע התעללות מינית (גיל הגן) + ניתוח האירוע
110	6	נספח 6 חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו
112	7	נספח 7 האמנה הבין-לאומית לזכויות הילד – תקציר
113	7	(א) מיון זכויות ילדים על-פי האמנה הבין-לאומית לזכויות הילד
125	8	נספח 8 חובת הדיווח – תיקון מס' 26 לחוק העונשין התש"ן-1989, סעיף 368ד
126	8	(א) פרשנות לתיקון לחוק העונשין
129	9	נספח 9 שאלון הערכה ומשוב

תכנית הטמעה

תכנית אתגר

פתח דבר

אשלים, בהיותה עמותה המפתחת שירותים חדשניים לילדים בסיכון, מייחסת לנושא האיתור המוקדם של ילדים נפגעי הזנחה והתעללות חשיבות רבה והיא רואה בו אמצעי להפחתת סיכון. הדבר נעשה בשלוש דרכים עיקריות:

1. הפקת ידע עיוני והפצתו בקרב אנשי מקצוע מדיסציפלינות שונות אשר המשותף להם הוא הטיפול והעבודה עם ילדים ובני נוער בסיכון

2. הכשרת אנשי מקצוע לתפקיד הנחייה והטמעה של תכנית הכשרה שעניינה איתור הילדים, דיווח והפניית הילדים לטיפול

3. בניית כלים ואמצעים דידיקטיים שיאפשרו למנחים לבצע את עבודתם באופן אופטימאלי החוברת המונחת לפניכם היא פרי ניסיון שנצבר במהלך חמש שנים במסגרת הפרויקט של אשלים "איתור ילדים נפגעי התעללות והזנחה".

החוברת היא ערכת הדרכה מובנת לביצוע תכנית השתלמות בת 28-30 שעות הוראה העוסקת בהיבטים המרכזיים של "איתור ילדים נפגעי התעללות והזנחה" ואשר מבוצעת ברובה באופן סדנתי על ידי מנחים מקצועיים שהוכשרו לכך על ידי אשלים.

ערכה זו הותאמה באופן מיוחד לפרוייקט "אתגר" ולעובדים הפועלים בבתיהם של הילדים. הערכה מבוססת על 11 מפגשים וניתן לבצעה כתוכנית השתלמות ברצף אחד או באופן מודולארי, על פי הצרכים, האילוצים והאפשרויות של הגוף או הגורם מבצע ההשתלמות.

לכל המפגשים פרמט אחיד הכולל: שם המפגש, מטרתו, משך הזמן לביצועו, שיטות ואמצעים. לכל מפגש מספר חלופות לדרך ביצועו והמנחה יכול לבחור את זו ה"מדברת" אליו ביותר.

דרך ביצוע כל מפגש ומפגש מוצגת בפירוט רחב ומכוונת את המשתמש באופן שיטתי שלב אחר שלב וצעד אחר צעד בכל שלב. עם זאת, קיימת שמירה קפדנית על מטרות המפגש והשגת יעדיו.

לתכנית ההטמעה מצורפים: מצגת המאפשרת העברת כל מפגש גם בדרך של הרצאה פרונטאלית ו-2 סרטים העוסקים בסוגי ההתעללויות השונות. בתכנית ההטמעה ישנו גם תדריך המציג, כיצד להשתמש בסרטים.

תוכנית ההטמעה, המצגת, הסרטים, וכן ארבעה מאמרים על היבטים תרבותיים של קבוצות חברתיות שונות בישראל יימצאו כולם במארו אחד, "תיק למנחה" שיחולק לכל אלה שייסימו השתלמות מנחים לנושא "איתור ילדים נפגעי התעללות והזנחה".

אנו מקוים, שתוכנית ההטמעה ושאר החומרים שהוזכרו לעיל יאפשרו לאנשי המקצוע ללמוד יותר לעומק את הנושא של איתור ילדים נפגעי התעללות והזנחה בקבוצות אוכלוסייה שונות תוך פיתוח רגישות תרבותית וכיבוד השונה והייחודי.

בברכה,
ד"ר רמי סולימני
מנכ"ל אשלים

דברי פתיחה

איתור ילדים נפגעי התעללות והזנחה הוא מהמשימות החשובות בעיינינו כמפעילי תכניות התערבות ביתיות חינוכיות. מערכות החינוך המטפלות באיתור ילדים כאלה נפגשות איתם לרוב במסגרות פורמליות, כגון מעונות, גני ילדים ובתי ספר. צוותי תכניות **האתג"ד** (הדרכה אימהות/אבות, תכניות לגיל הרך) ו**הט"ף** (הדרכה וטיפול פשוטות) נפגשים עם הילדים ועם הוריהם בבית המשפחה ובמפגשים קבוצתיים, בקביעות ולאורך זמן. מטבע הדברים, הצוותים נחשפים לסיטואציות אינטימיות במשפחות ולמידע רגיש עליהן. כדי שהמשפחה תקבל את הטיפול הטוב ביותר, יש צורך להכשיר את צוותי התכניות ללמוד ולזהות מצבי סיכון בקרב הילדים, ולשתף במקרה הצורך את הגופים המטפלים בדרך היעילה ביותר.

כתיבת ערכת ההדרכה שלפניכם, המובנית באופן מקצועי ומלווה באמצעי המחשה, היא יוזמה משותפת שלנו ושל עמותת אשלים בג'וינט. בכתיבת הערכה הסתייענו בניסיון הרב שצברו המנחים הפועלים באמצעות אשלים בתכנית "איתור ילדים בסיכון", ולהם התודה. תקוותי שישום הידע המקצועי בערכה יסייע לגורמים המעורבים, ויפה שעה אחת קודם.

תכנית הטמעה

תכנית אתג"ד

בהצלחה,

מלכה מלמד

מנהלת ארצית תכניות הגיל הרך

איתור ילדים נפגעי התעללות והזנחה

דברי פתיחה

מבוא

מטרת הערכה

העשרת מנחים בביצוע תכנית השתלמות להטמעת הנושא של איתור ילדים בגיל הרך נפגעי התעללות והזנחה.

אוכלוסיית היעד

מנחים מקצועיים של תכניות לגיל הרך מהאוניברסיטה העברית בירושלים, בתחום של עבודה עם ילדים בסיכון.

תכולת הערכה

הערכה כוללת מערכי עבודה ל-12 מפגשים. יחידות התוכן משלימות אחת את רעותה ומהוות יחד תכנית אינטגרטיבית אחת. אפשר לראות בערכה תכנית מודולרית שבה כל מפגש מהווה יחידת תוכן עצמאית. בדרך זו אפשר ליישם את התכנית ברצף מפגשים או להעביר יחידות תוכן בודדות רלוונטיות. לצד זה אנו מציעים תכנית בסיסית מינימלית שתכלול את המפגשים האלה:

מפגש 2: תופעת ההתעללות בילדים

מפגש 3: בירור עמדות כלפי התעללות בילדים ו"אוורור" רגשות

מפגש 4: סוגי הפגיעות וההתעללות בילדים

מפגש 5: חובת הדיווח ותהליך הדיווח

מפגש 6: התייעצות והתחלקות

מפגש 9: מיומנויות עבודה עם ילד נפגע-התעללות ועם בני משפחתו

מפגש 12: סיום ופרדה, סיכום, משוב והערכה

סדר המפגשים בערכה מתוכנן ויש בו היגיון התפתחותי. לפיכך, המנחה יכול לשנות את הסדר ולבחור נושאים שייראו לו רלוונטיים לקבוצה הספציפית שעמה הוא עובד.

השיטה, המבנה והארגון

המפגשים בנויים על שילוב בין היבטים רגשיים, קוגניטיביים ויישומיים. בכל מפגש רכיבים עיוניים ורכיבים סדנתיים. לכל אורך הערכה מושם דגש על בירור עמדותיהם ורגשותיהם של המשתתפים, לצד העשרה עיונית ובירור תהליכים הנדרשים ליישום בשדה העבודה.

המפגשים מבוססים על מבנה אחיד הכולל:

1. הסבר על מטרת המפגש.

2. המלצה על משך המפגש.

3. הצגה עיונית קצרה של נושא המפגש והכוונה למקורות נגישים לשם העשרה עיונית והכנת מערך ההרצאה.

4. הצגת השיטות והאמצעים: לכל נושא מוצעות בדרך כלל כמה חלופות לדרך הקנייתו, וניתנת הכוונה לכלים ולאמצעים הנדרשים. ברוב המקרים כלים אלה מוצגים בטקסט עצמו או בנספח לו, וכשלא – ניתנת הכוונה למקום שבו אפשר למוצאם.

אופן השימוש בערכה

הערכה מכילה את כל הרכיבים הנחוצים לאיש מקצוע בבואו להקנות את כל יחידות התוכן הנמצאות בה. עם זאת, חשוב לציין כי אנו נזהרים שלא לפגוע באוטונומיה של איש המקצוע. אנו מזמינים אותו לבטא חשיבה מקורית ויצירתיות, ולארגן את המפגשים בדרך המתאימה לו ביותר. מרגע שהערכה הופקה, כבר אין היא שייכת לנו אלא לקהל המשתמשים בה. אין לכם, הקוראים, כל מחויבות לערכה. ביקשנו כאן להעניק למשתמש נקודות עיגון. אפשר לשנות, להוסיף או להחסיר דברים בכל אחד ממערכי המפגש. מומלץ להשקיע מחשבה בהרכב האנושי של קבוצות המשתתפים ולערוך את המפגשים בהתאם. באותה מידה חשוב גם להביא בחשבון את צורכי מבצע התכנית ואת העדפותיו האישיות. אין כל פסול בשימוש חלקי בחומרים הנמצאים בערכה לצד חומרים הקיימים אצל מבצע התכנית, ובלבד שיחידת הלימוד תהיה שלמה ותהליך הלמידה יהיה אפקטיבי ויתאם את מטרותיו. כפי שנאמר בערכה, אנו מציעים למשתמש לבנות לעצמו תמונה כוללת על התכנים והנושאים שאותם ירצה להקנות, ועל בסיס זה לבנות תכנית פעולה המפרטת את השלבים ליישומה.

הערכה מתייחסת לאוכלוסיות של הזרם המרכזי בישראל. על המנחה להיות רגיש להיבטים תרבותיים וחברתיים בקבוצות אוכלוסייה שונות ולהתאים את התכנית למשתתפים. "אשלים" תפרסם בתחילת שנת 2007 חומרים העשויים לסייע למנחה בבואו להעביר תכנית השתלמות. להלן נציגם בקצרה.

היבטים תרבותיים - חומרי עזר למנחה

1. **המגזר החרדי.** אשלים עומדת כאמור להשלים את הפקתה של החוברת, שתיקרא "איתור ילדים בסיכון לאוכלוסייה החרדית בישראל". את העבודה ביצע צוות מקצועי, רובו מהעדה החרדית, שהתאים את חוברת ההדרכה הקיימת לתרבות החברה החרדית. בחוברת זו נמצא גם מאמר של עובד סוציאלי בשם דורון אגסי, שנושאו "יחס היהדות אל פגיעות בילדים". מאמר זה דן בארבעה סוגי התעללות – התעללות פיזית, התעללות נפשית, התעללות מינית והזנחה, וכן ביחסה של היהדות אל "חיבת הדיווח". הכתיבה לוותה בייעוץ ובהכוונה של רבנים בני העדה החרדית והחוברת קיבלה הכרה על-ידי רבנים חרדים המקובלים על בני העדה.
2. **המגזר הערבי.** חוברת ההדרכה "איתור ילדים בסיכון" תורגמה לערבית, בתוספת מבוא מורחב הן בהיבטים הבין-תרבותיים של החברה הערבית וביחסה לפגיעות ולהתעללות בילדים, שכתבה ד"ר ח'אולה אבו-בקר, מטפלת משפחתית ומרצה בכירה בחוג למדעי ההתנהגות במכללת עמק יזרעאל.
3. **בני העדה האתיופית.** חובר פרק מבוא מורחב המציג היבטים בין-תרבותיים של בני העדה האתיופית, תוך התמקדות בנושא של ילדים נפגעי-התעללות והזנחה. את המבוא כתבה ד"ר מלכה שבתאי, אנתרופולוגית החוקרת את החברה האתיופית שנים רבות, בליווי עובד סוציאלי בן העדה האתיופית, ממויה זרה. החוברת עברה תהליך משוב של קבוצת מיקוד, אנשי מקצוע בני העדה האתיופית.

4. **יוצאי חבר העמים לשעבר.** בימים אלה התחלנו בתהליך של בחינת ההיבטים התרבותיים של יוצאי חבר העמים לשעבר בישראל, במגמה לבדוק האם נחוץ מבוא מיוחד לקבוצת אוכלוסייה זו. אנו מאמינים כי עד תחילת שנת 2007 יימצא בידינו מסמך המציג את ההיבטים התרבותיים בהקשר ליחס תרבות זו אל פגיעות והתעללות בילדים ובבני נוער.

לתשומת לב המנחה: בעת עבודתך עם אוכלוסייה בעלת רקע תרבותי מוגדר, חשוב לעיין בחומרים הרלוונטיים העוסקים בהצגת ההיבטים הבין-תרבותיים ולשלבם בתהליך העבודה. חומרים אלה ייכללו בתיק המנחה ואפשר גם להשיגם באשלים.

תכנית הטמעה

תכנית אתגר

מבוא

איתור ילדים נפגעי התעללות והזנחה

ט

הכוונה להכנת ההשתלמות (טרם-השתלמות)

התארגנות מנהלית

קבוצת לימוד אופטימלית: 12-15 משתתפים

אחריות מנהלית

באחריות המנחה לדאוג לכל ההיבטים המנהליים של התכנית, כגון: הזמנת המשתתפים, רישום נוכחות, הזמנת מרצים אורחים, הספקת העזרים והאמצעים הנחוצים ובדיקת תקינותם, דאגה לכיבוד וכיו"ב.

תנאים פיזיים

על המנחה לוודא כי התנאים הפיזיים הקיימים ראויים ומתאימים לביצוע ההשתלמות ובכלל זה:
חדר הלימוד: יש לדאוג לחדר נוח ללימודים, עם אפשרויות מיזוג (חימום וקירור) לפי הצורך. תנאים פיזיים לקויים פוגעים בריכוז ובכושר הלמידה. אם מתכוונים לחלק את המשתתפים במהלך התכנית לקבוצות עבודה, צריך לוודא שיש מספיק חדרים (אולם המליאה יכול לשמש חדר אחד). יש להימנע ככל האפשר ממצב שבו יעבדו כמה קבוצות באותו אולם או חדר (גם אם הוא גדול), מאחר שהדבר פוגע באינטימיות הלומדים, בריכוז וביכולת הקשב שלהם. כמו כן, לא מומלץ לקיים שיעורים במקומות ציבוריים, כמו מסדרון, לובי או כל מקום פתוח אחר המאפשר תנועה של אנשים שאינם קשורים לתכנית. מקומות כאלה עלולים לחשוף את הלומדים לגירויים לא רלוונטיים ולפגוע בתהליך הלמידה. ניקיון: חשוב שחדרי הלימוד יהיו נקיים ומרווחים דיים לקלוט את קבוצת הלומדים.
ריהוט: יש להקפיד שמספר הכיסאות והשולחנות יתאים למספר המשתתפים. מספר גדול מדי של שולחנות או כיסאות משרה תחושה שלילית, מעין אכזבה על שחלק מהמוזמנים לא הגיעו, ומספר קטן מדי גורם להפרעה ולעיכוב במהלך ההשתלמות ולתחושה של חוסר ארגון הולם.

אמצעים ועזרים

שימוש באמצעים ובעזרים (מטול שקפים, וידאו, מסרטה, שקפים, שקופיות, סרט ועוד) מחייב פעולות מקדימות: הכנת דף (תדריך עצמי) שבו מפורטים האמצעים הנדרשים לכל שיעור. אין להשאיר את הדברים לאחריות הזיכרון ואין לסמוך על הצלחה קודמת. בפירוט האמצעים יש לרדת עד רמת הדברים הקטנים ביותר, כמו סיכות, מהדקים, גיר ללוח וכיו"ב, הכול על-פי צורכי השיעור הספציפי. כדאי למנחה להצטייד ב"ערכת מנחה" – מזוודה שתכלול את כל האמצעים השכיחים לעבודה שוטפת. אף שהמנחה מתאם עם האחראי המנהלי על התכנית באשר לאמצעים הנחוצים לו למפגש, המנחה הוא זה שצריך להשתמש באמצעים אלה ולכן חשוב שהוא אישית ידאג לקבלם.
בדיקת קיום האמצעים. אין לצאת מנקודת הנחה שהאמצעים קיימים אלא לוודא שהם אכן קיימים.
בדיקת תקינות האמצעים. אין להסתפק בדיווח של מישהו על תקינותם של האמצעים, אלא לבדוק זאת אישית.
הצבה סופית של האמצעים. על המנחה להגיע בזמן סביר לפני תחילת המפגש, כדי להציב את האמצעים במקום הנכון

ולוודא שוב את תקינותם. בדרך פלא חוקי מרפי פועלים, ולרוב ברגע האחרון מתגלות תקלות בלתי-צפויות, לכן על המנחה להגיע כ-15 דקות לפחות לפני תחילת המפגש כדי להספיק לתקן תקלות של הרגע האחרון (כמו: כבל מאריך שנשכח, התעסקו בווידאו מאז הבדיקה האחרונה ועוד הפתעות בלתי-צפויות). יש לוודא שאמצעי העזר ערוכים בסדר נכון, למשל שהשקפים והשקופיות מסודרים לפי סדר ההרצאה, שהסרט הוחזר להתחלה או למקום שממנו מבקשים להתחיל וכדומה. יש לדאוג לכמות מספקת של כלי כתיבה, ניירות, בריסטולים וכל שאר הפריטים הנחוצים לקיום המפגש.

כיבוד

יש להסדיר מראש את דבר הכיבוד שיחולק למשתתפים ולהקצות לכך יחידת זמן מתאימה.

רישום נוכחות

יש לנהל יומן לרישום נוכחות. הדבר חשוב בעיקר כשהמשתתפים אמורים לקבל תעודות השתתפות. על המשתתפים לדעת כי היעדרות עלולה למנוע מהם לקבל תעודה או אישור. עניין זה צריך להיות מוצג במפגש הראשון כחלק מחוזה ההתקשרות. הנוכחות היא גם אמצעי מעקב של הגורמים המפנים את עובדיהם להשתלמות.

תכנית ההשתלמות

מפגש מס'	נושא ותכנים מרכזיים	מספר שעות	הערות
1	היכרות וחווה התקשרות	2	
2	תופעת ההתעללות בילדים	2	
3	בירור עמדות כלפי התעללות בילדים ו"אוורור" רגשות	4	
4	סוגי הפגיעות וההתעללות בילדים	4-3	
5	חובת הדיווח ותהליך הדיווח	4	
6	התייעצות והתחלקות	2	
7	שירותים בקהילה	4	
8	1. בירור דילמות מקצועיות ומוסריות	2	
9	מיומנויות עבודה עם ילד נפגע-התעללות ועם בני משפחתו	2	
10	השלכות איתור ילד נפגע-התעללות על בני משפחתו	2	
11	התערבות של איש מקצוע והשפעותיה עליו	2	
12	סיום ופְרָדה, סיכום, משוב והערכה	2	
	סה"כ שעות	31-29	

כל מנחה יבנה את מבנה ההשתלמות הספציפית המתאימה לקבוצתו, ובמידת הצורך ישלב היבטים בין-תרבותיים. ההיקף המומלץ של הקורס: 28 שעות.

תכנית הטמעה
תכנית אתג'ר

תכנית ההשתלמות

איתור ילדים נפגעי התעללות והזנחה

היכרות וחוזה התקשרות

המטרה

יצירת מסגרת לעבודה משותפת ולמחויבות הדדית בנושא "איתור ילדים נפגעי התעללות והזנחה".

מטרות משנה

- ◆ חימום האווירה
- ◆ התחברות לנושא "איתור ילדים נפגעי-התעללות והזנחה"

משך המפגש

שעתיים

משתתפים אורחים

רצוי להזמין נציגי מוסדות חינוכיים וטיפוליים שלתכניות יש קשר עמם.

חלק א: היכרות

החלק הראשון של המפגש עוסק בתהליך ההיכרות בין חברי הקבוצה תוך התחברות ראשונית לנושא הנידון. ההיכרות חשובה בשל היותה החיבור הראשוני בין המשתתפים שיוביל אותם קדימה, ויכוון לאווירה שאותה אנו מבקשים ליצור בהשתלמות.

המשך המפגש יוקדש להגדרת מסגרת ההשתלמות וגבולותיה, דרך עריכת חוזה עם הלומדים. החוזה מגדיר כללים וגבולות שכלל המשתתפים יאמצו ויתחייבו לפעול על-פיהם.

האמצעים

תגי שם

חלופות להיכרות

1. היכרות רשמית

רק כאשר המשתתפים אינם מכירים זה את זה, כל משתתף יתבקש להציג את עצמו ולומר מדוע בא להשתתף בהשתלמות לתכנית.

2. הצגת השם והקשר לנושא

המשתתפים יתבקשו להציג את עצמם ולומר מה חשבו והרגישו כשהחליטו להצטרף לתכנית העוסקת באיתור ילדים נפגעי-התעללות והזנחה.

3. אסוציאציות

המשתתפים יתבקשו להציג את עצמם ולקשור בין שמם לבין הנושא "ילדים בסיכון". התרגיל מתאים למשתתפים בעלי יכולת הפשטה בלבד.

4. משחק חפצים

האמצעים: שק מלא בחפצים שונים, כגון בובות, תמונות, מפתחות, מטפחות צבעוניות, מסמרים, ברגים, סיכות ועוד, כעולה על דעתו של המנחה.

שלב א: המנחה יפזר את החפצים במרכז החדר ויבקש מכל משתתף לבחור אחד מהם. הרציונל לבחירה הוא כיצד החפץ שבוחרים קשור במחשבתו של המשתתף לנושא ההשתלמות. בתום בחירת החפצים יבקש המנחה מכל משתתף להציג את החפץ שבחר, לנמק את בחירתו ולהסביר כיצד היא מתקשרת לנושא ההשתלמות.

שלב ב: דיון. בתום הצגת הדברים יאפשר המנחה למשתתפים להתייחס לדברים שנאמרו.

הכוונה למנחה: אפשר למשתתפים לבטא את מחשבותיהם, ובעיקר את רגשותיהם בנוגע לנושא. תמוך בדוברים ועודד אותם.

שלב ג: סיכום והכללה. בתום הדיון יסכם המנחה את עיקרי הדברים שעלו בהצגת החפצים ובדיון שהתקיים, ויבליט את הקושי לעסוק בנושא כאוב זה ובדילמות הרבות שהוא מעורר.

5. קרוסלה

המנחה יסביר למשתתפים את כללי משחק ההיכרות.

שלב א: המשתתפים יישבו בשני מעגלים (פנימי וחיצוני) זה מול זה. אם אין הם מכירים איש את רעהו יש להתחיל מהצגת השם ולבקש מכל משתתף לדבר על נושא הפגיעה בילדים במשך שתי דקות. האחד ידבר והאחר יקשיב. לאחר מכן מתחלפים. בתום ארבע דקות יבקש המנחה מיושבי המעגל הפנימי לזוז ימינה כיסא אחד, והתהליך יחזור על עצמו. המנחה יקבע את מספר התזוזות לפי התפתחות האווירה.

שלב ב: דיון. המשתתפים יציגו את עיקרי הדברים ששמעו בשם אומרים. המנחה יאפשר למצוטטים להשלים או לתקן דברים. משחק זה מאפשר כניסה מהירה לנושא ההשתלמות, מתוך זווית הראייה של המשתתפים עצמם.

הכוונה למנחה: אפשר למשתתפים לבטא את מחשבותיהם, תפיסותיהם ועמדותיהם בנושא, עודד אותם וספק חיזוק ותמיכה לקשייהם, אם יועלו.

סיכום והכללה: המנחה יסכם את הדיון תוך הבלטת עיקרי הדברים שנאמרו על הנושא השתלמות. חשוב שידגיש את הקשיים ואת הדילמות שהעלו המשתתפים בכל הקשור לעיסוק בנושא זה, במיוחד לאור האחריות שיש לאיש המקצוע בדאגה לטובת הילד.

6. היכרות באמצעות קלפים

חלק ב: בניית חוזה התקשרות ובירור ציפיות

חלופה ראשונה

השיטה

שיחה במליאה.

תכנית השתלמות

המנחה ייתן למשתתפים את תכנית ההשתלמות, יציגה בפניהם, ידגיש את מטרותיה ויפרט את דרך ביצועה. בירור ציפיות: המנחה יבקש מהמשתתפים להתייחס לציפיותיהם מהתכנית, במיוחד לשאלה עם מה הם רוצים לצאת בסיומה. באופן כזה יברר את ציפיות המשתתפים ואת מידת יכולתה של התכנית לעמוד בציפיות שעלו. האמצעים: תכנית ההשתלמות

הכוונה למנחה

אם עולות ציפיות שהתכנית אינה אמורה לענות עליהן, חשוב שתציין זאת בפני המשתתפים. בסיום חלק זה על המשתתפים לדעת במדויק מה עשויה התכנית להעניק להם ומה לא.

חוזה התקשרות

המנחה יציג בפני המשתתפים את הכללים שעל-פיהם תתנהל ההשתלמות. הוא יסביר כי משום שההשתלמות מבוססת במידה רבה על תהליכים סדנתיים, יש חשיבות רבה לנוכחות המשתתפים בכל המפגשים. המנחה יציג את הדרישות המתוכננות בהשתלמות, כגון: עבודה מעשית, התנסות בשטח, קריאת חומרים, עבודות בית וכיו"ב. חשוב לסיים קטע זה של המפגש בהסכמה מצד המשתתפים. אם יש התנגדות או חילוקי דעות, על המנחה להתייחס אליהם. עליו להבחין בין דברים שהם בתחום סמכותו לבין דברים המחייבים בירור עם נציגי הארגון מזמין ההשתלמות. מכאן החשיבות של השתתפות נציגי הגוף מזמין ההשתלמות. כך יהיה אפשר לטפל באי-הסכמות או פערים בגישות כבר במפגש זה.

חלופה שנייה: "מסע אל הנעלם" - בירור ציפיות

חלקו הראשון של התרגיל יועבר במפגש הראשון, וחלקו השני – במפגש האחרון (מפגש הפרדה). האמצעים: תגי זיהוי, דף "מסע אל הנעלם – בירור ציפיות" (ראו נספח 10) במספר עותקים כמספר המשתתפים, כלי כתיבה וצבעים, תכנית ההשתלמות בכמה עותקים כמספר המשתתפים.

שלב א: המנחה יחלק למשתתפים את דף "מסע אל הנעלם" ויבקש מכל משתתף למלא את הדף שקיבל בכל השאלות המעסיקות אותו והציפיות שיש לו מתכנית השתלמות. המנחה ייתן למשתתפים הוראה בנוסח הבא: "לפניכם אדם שבידו שק ריק. כל אחד מכם הוא האדם הזה. השק הוא הכלי שלתוכו אתם רוצים להכניס את הידע, המיומנויות, הרגשות, המחשבות, הציפיות ודברים נוספים המעסיקים אתכם לגבי השתתפותכם בתכנית ההשתלמות. לפניכם נשקף גם נוף (העתיד). הוא מעורפל מעט ויש בו תחנות. נסו למקם את עצמכם במקום שבו תתחילו את המסע, בתחנות שתעברו, וחשבו לאן ברצונכם להגיע. את רגשותיכם לגבי המסע בטאו גם בצבעים".

שלב ב: ביצוע המשימה

שלב ג: הצגת התוצרים במליאה. כל משתתף יציג את עצמו ולאחר מכן את התמונה ויסבירה.

הכוונה למנחה: בסיכום רצוי להתייחס לקשיים הכרוכים בעיסוק בנושא ההשתלמות. חשוב לצאת מדברים שהמשתתפים אמרו ולהרחיבם. רצוי להדגיש כי הנושא משלב רכיבים קוגניטיביים ורגשיים, ומכאן נובעת החשיבות של בירור ההיבט האישי של כל משתתף, שהוא גם פיתוח מודעות לשאלה איפה הנושא פוגש אותו. הסיכום כאן צריך לאפשר, בסופו, חיבור לבניית חוזה ההתקשרות.

שלב ד: איסוף דפי העבודה. המנחה יבקש מכל משתתף לרשום את שמו על דף העבודה ולמסור לו אותו. הוא יאמר למשתתפים כי הדפים יוחזרו להם במפגש האחרון במסגרת תרגיל שיעשו, ישמור את דפי העבודה ויביאם למפגש הסיום לאחר שיבוצע החלק השני של התרגיל. כך יוכלו המשתתפים לערוך השוואה בין ציפיותיהם לבין מה שהיה בפועל.

שלב ה: המנחה יחלק למשתתפים את תכנית ההשתלמות, יציגה בפניהם וישווה אותה עם הציפיות שהועלו.

תכנית הטמעה

תכנית אתגר'

אתגר ילדים ומעיי התעללות והזנחה

מפגש 1

תופעת התעללות בילדים

המטרה

הקניית מידע על תופעת התעללות בילדים, היקפה ומאפייניה

משך המפגש

שעתיים

האמצעים

הסרט "לטובת מי" (או סרט אחר, ראו נספח 2), קטעי עיתונות (ראו נספח 4), מצגת

חלק א: התרחשות חווייתית

חלופה ראשונה

המנחה יציג בפני המשתתפים את הסרט "לטובת מי?" (שאורכו 38 דקות) או קטעים נבחרים ממנו על-פי שיקול הדעת שלו. המנחה יכול כמובן לבחור בסרט זמין אחר העוסק בנושא התעללות בילדים והזנחתם.

הכוונה למנחה: בשלב זה של תכנית ההשתלמות הימנע מלהפגיש את המשתתפים עם סרט או עם גירוי אחר בעלי עוצמה גבוהה כדי למנוע הצפה העלולה לשתקם. לאור האמור כדוגמה מוצע שלא להציג בפני המשתתפים תמונות של פגיעות וחבלות בילדים צעירים.

דיון בסרט

ראו תדריך לדיון בסרט (נספח 3).

סיכום והכללה

ראו בתדריך הנ"ל.

חלופה שנייה

המנחה ייצא עם הקבוצה להצגה רלוונטית לנושא ההשתלמות. ההצגה תקרב את המשתתפים לנושא בדרך חווייתית ותסייע להופכם לקהל אוהד. הצפייה בהצגה היא גירוי לדיון שבעקבותיה, אפשר לקיים את הדיון בהצגה לפי הפורמט לדיון בסרט (נספח 3). לחלופין יכול המנחה להכין מערך דיון הממוקד ספציפית בהצגה או בסרט. מערך דיון כזה ייבנה בעיקר על בסיס ניסוח שאלות פתוחות, שיאפשרו בירור רחב של הסוגיה הגדונה. חשוב שהשאלות תאפשרנה בירור פתוח של התופעה. הדיון יפתח בעיבוד רגשות. אנשים שצפו בהצגה העוסקת בהתעללות בילדים, טעונים רגשות עזים

וחובה על המנחה להתחיל בעיבוד החוויה ובבירור עמדות המשתתפים כלפי החוויה שעברו. בסוף הדיון יכליל המנחה את דברי המשתתפים, ותוך כך ישלים את החומר העיוני שיתבסס על התכנים המובאים לעיל תחת הכותרת "תכנים".

הכוונה למנחה: הבחן בין שאלות העוסקות בדמויות לבין שאלות העוסקות בהתרחשויות. עליך להחליט באילו דמויות תתמקד ובאילו קטעים (התרחשויות) תעסוק. זכור, הדיון יתמקד תמיד בתופעה חברתית ולא יגלוש לדיון אמנותי על איכות המשחק, עבודת הבימוי וכו'.

חלופה שלישית: קטעי עיתונות

שלב א: קריאת קטעי העיתונות. המנחה ייתן למשתתפים את תדפיס קטעי עיתונות (נספח 4) ויבקש מהם לקרואם, כל אחד לעצמו.

שלב ב: עיבוד רגשי

צעד ראשון: בגמר קריאת קטעי העיתונות יבקש המנחה מהמשתתפים לעצום עיניים ולנסות להתחבר לרגשות שהתעוררו אצלם עקב הקריאה.
צעד שני: המנחה יבקש מהמשתתפים לחלוק עם חברי הקבוצה את הרגשות האלה.

הכוונה למנחה: אפשר ביטוי חופשי של רגשות. רגשות המשתתפים עשויים להיות מופנים כלפי התוקפן, הקורבן, הורי הקורבן, החברה בכללותה או גורמים ספציפיים כגון המשטרה, שירותי הרווחה וכו'.

שלב ג: הבניית תכנית. המנחה יסייע לקבוצה לעבור מביטוי רגשי כלפי התופעה אל הבניית תכנית. הוא יעשה זאת באמצעות אתגור המשתתפים לגבי סוגי הפגיעות שעליהם קראו בקטעי העיתונות.

שלב ד: סיכום והכללה. המנחה יעלה את עיקרי הדברים שעלו בדיון הן ברמה הרגשית והן ברמה התוכנית. חשוב לציין בפני המשתתפים כי מבחינה דידיקטית סוגי ההתעללות מוצגים כעומדים כל אחד בפני עצמו, אך בפועל בכל סוג של התעללות אפשר למצוא רכיבים של סוגי התעללות אחרים. לחלופין אפשר לבקש מהמשתתפים להביא עמם למפגש קטעי עיתונות ולוונטיים שמצאו במהלך השבוע הקודם למפגש.

חלק ב: הרצאה

בתום העיבוד הרגשי אפשר להקנות את החלק העיוני.

האמצעים

מצגת (נמצאת בתוך תיק המנחה) או שקפים. לצורך כך על המנחה להבטיח קיום מערכת ברקו או מטול שקפים.

התכנים

את ההרצאה העיונית מומלץ למנחה לבנות על בסיס שלושה מקורות:

1. החוברת "איתור ילדים בסיכון", עמ' 61-97.
2. הספר "לדבר את הדממה – איתור ילדים ובני נוער נפגעי התעללות והזנחה בשירותי הבריאות בקהילה", עמ' 23-63.
3. המאמר "תופעת ההתעללות והפגיעה בילדים", מאת שוש צימרמן, ראש היחידה למניעת התעללות בילדים, שפ"י (נספח 1).

מוצע כי ההרצאה העיונית תתמקד בתת-נושאים האלה:

- ◆ הגדרות של התעללות וסוגי התעללות
- ◆ סקירת ההיסטוריה של התופעה
- ◆ שכיחות התופעה ונתונים סטטיסטיים
- ◆ הסיבות שמביאות הורים לפגוע בילדיהם
- ◆ התייחסות חברתית ותרבותית לתופעת ההתעללות בילדים
- ◆ חשיבות ההתערבות הטיפולית

הכוונה למנחה: אפשר הצגת שאלות גם במהלך הרצאתך. בתום ההרצאה נסה לחבר בין שני חלקי המפגש. חשוב להעניק למשתתפים תחושה שהתאוריה אינה עולם זר ומרוחק אלא תרגום המציאות בצורה מאורגנת ומובנת המאפשרת למידתה על היבטיה השונים.

סיכום והכללה

המנחה יחזור על עיקרי הדברים שעלו בשני חלקי המפגש (החזוייתי והעיוני) וידגיש את המגמה הערכית-חברתית המעניקה עדיפות לטובת הילד. עם זאת, הוא יבליט שמצבי הפגיעה וההתעללות בילדים הם תמיד מצבים מסובכים ומורכבים, הטומנים בחובם עבור העובד המטפל אמביוולנטיות קשה לגבי תפקידו ודרכי התערבותו. זה המקום לעלות את הצורך בהתייעצות ובהתחלקות – רעיון שצריך לחזור ולהופיע פעמים רבות לאורך ההשתלמות.

בירור עמדות כלפי התעללות בילדים ו"אזור" רגשות

המטרות

- ♦ לאפשר ביטוי עמדותיהם של המשתתפים כלפי התופעה הבית ובמפגשים).
- ♦ להעלות דילמות, קונפליקטים וקשיים של המשתתפים בנוגע לתופעה של התעללות בילדים.
- ♦ לתת לגיטימציה לקשת הרגשות, המחשבות וההתנהגויות כפי שבאים לידי ביטוי בעמדות בנושא ההתעללות בילדים.

משך המפגש

ארבע שעות הוראה

האמצעים

דפי פוליו חלקים, עפרונות או טושים צבעוניים, לוח וגיר

רקע עיוני

- ♦ חוברת ההדרכה "איתור ילדים בסיכון", עמ' 8-12.
- ♦ "לדבר את השתיקה – איתור ילדים ובני נוער נפגעי התעללות והזנחה, בשירותי הבריאות בקהילה", עמ' 224-232.

חלופה ראשונה

ביטוי עמדות באמצעות קווים, צורות וצבעים

שלב א: משימה אישית. המנחה יחלק למשתתפים דפים חלקים וצבעים ויבקש מכל משתתף למקם את עצמו, את הקורבן ואת הפוגע באמצעות קו, צורה או צבע.

הכוונה למנחה: השתדל להשאיר את המשימה בניסוחה המעורפל. חשוב שכל משתתף יפרש את ההנחיה על-פי הבנתו, מהמוחשי ועד למופשט.

שלב ב: התחלקות ושיתוף הקבוצה בתוצרים ודיון.

צעד ראשון: המנחה יזמין את המשתתפים להתחלק עם הקבוצה ולשתף אותה בתוצריהם.

הכוונה למנחה: בקש מהמציגים להתייחס לצורה שבחרו בה כדי לבטא את עמדתם כלפי הצבעים שבחרו, כלפי שלוש הדמויות (עצמם, הקורבן והפוגע) וכלפי היחסים ביניהן. הצגת הדברים תאפשר לך לברר את עמדות המשתתפים ביחס לתופעה של פגיעות בילדים, ביחס לילד הנפגע וביחס לפוגע. עמדה זו מבטאת במידה רבה את ציפיותם מהתנהגות החברה בכלל ומאנשי המקצוע בפרט ביחס לתופעה. באופן כזה תוכל להעמיק את בירור הנושא על היבטיו השונים.

המנחה יאפשר למשתתפים להביע את עמדתם במהלך הצגת התוצרים, וכך יגביר את מעורבותם בשיח. להבניה חזותית של התוצרים יעלה המנחה את עיקרי הדברים על גבי לוח בטבלה של שלוש קטגוריות:

עמדות כלפי הקורבן	עמדות כלפי התוקפן	עמדות כלפי איש המקצוע

צעד שני: הבהרת המושג "עמדה". לאחר שהתקבלה טבלה עשירה של ביטוי עמדה, יערוך המנחה "פסק זמן עיוני" ויאמר למשתתפים כי עמדה היא ביטוי היחס לתופעה בשלוש רמות: מה אנו חושבים על התופעה, מה אנו מרגישים כלפיה, וכיצד אנו מתנהגים בקשר אליה. חשוב לציין כי בחינת הדברים עשויה ללמדנו כי שלושת ממדי העמדה אינם חיים בהכרח בהרמוניה. ייתכן שתהיה לאדם עמדה ברורה שפגיעה בילד היא מעשה בל-ייעשה ובאותו זמן ירגיש הזדהות עם הקורבן או יתעלם מעשית מהתרחשות הפגיעה. למשל, אם למשל הפוגע הוא שכן שלו, הוא יוכל לחשוב שהתנהגותו אסורה ועם זאת לחוש כלפיו אמפטיה כי הוא מכיר אותו אישית ומודע לקשייו, ולא יעשה דבר בעניין כדי לא לפגוע בו ובמערכת היחסים הטובה ביניהם.

הכוונה למנחה: נסה לעורר דיון בקשר לחוסר ההלימה בין שלושת רכיבי העמדה, ולברר מהו הניסיון האישי של המשתתפים בתופעות המעוררות אמביוולנטיות בכלל ובנוגע לתופעה של פגיעות והתעללות בילדים בפרט.

שלב ג: תיאור האירוע. בביקור בית, המדריכה עדה לאירוע שבו האם מכה קשות את בנה בן הארבע, מכנה אותו בשמות גנאי ומאשימה אותו שהוא מתנהג בדיוק כמו אביו הפושע, כל זאת לאחר שהגנת התלוננה כי בנה הכה ילד אחר. צעד ראשון: דיון בשאלה מה היה על המדריכה לעשות. הדיון יאפשר לחברי הקבוצה להביע את עמדותיהם כלפי התופעה של פגיעות פיזיות של הורים בילדיהם. צעד שני: המנחה ירכז את עיקרי הדברים שנאמרו.

שלב ד: משחקי תפקידים

צעד ראשון: שיחה בין האם למדריכה. המנחה יחלק את המשתתפים לזוגות כאשר האחד יגלם את תפקיד האם והאחר – את תפקיד המדריכה.

צעד שני: המנחה יעניק למשתתפים דקה לחשוב על האופן שבו ייכנסו לתפקיד.
צעד שלישי: ביצוע המשימה. המשתתפים יתבקשו לרשום לפנייהם את עיקרי השיחה שהתקיימה.
צעד רביעי: החלפה בתפקידים.
צעד חמישי: הצגת עיקרי ההתרחסות במליאה.

חלופה: במקום חלוקה לזוגות, יחולקו המשתתפים לשלוש – הילד הנפגע, ההורה הפוגע והמדריכה. המפגש יתקיים עשר שנים לאחר התרחשות האירוע בפועל, כשהילד שנפגע הוא אדם בוגר. המדריכה מזמינה את הנפגע ואת הפוגע בעקבות בקשתם ללבן את האירוע ואת השלכותיו על חייהם.
צעד ראשון: המנחה יעניק למשתתפים דקה לחשוב על האופן שבו ייכנסו לתפקיד.
צעד שני: המנחה יבקש מהמשתתפים לקיים שיחת הבהרה בקשר לאירוע הפגיעה.
צעד שלישי: המנחה יציג את עיקרי ההתרחסות במליאה.

שלב ה: מיתוסים ודעות קדומות. המנחה יפתח באמירה כגון: "אני מבקש לעסוק בנושא הקשור באופן הדוק בבניית וגיבוש העמדות שלנו – מיתוסים ודעות קדומות". אנו נחשפים למיתוסים ולדעות קדומות לאורך כל חייו, בין השאר לגבי התופעה של התעללות ופגיעה בילדים. למשל, הביטוי "אין עשן בלי אש" מבטא דעה קדומה על בנות הנופלות קורבן לפגיעה מינית.

תרגיל: סיעור מוחות לאיתור מיתוסים ודעות קדומות.

צעד ראשון: המשתתפים ינסו לעלות על הכתב אמירות המבטאות דעות קדומות כלפי התופעה של התעללות בילדים – כאלה שנאמרו במהלך המפגש, כאלה שהם מכירים מהתרבות שממנה הם באים, מאמצעי התקשורת או מכל מקור אחר.
צעד שני: הצגת התוצרים בפני הקבוצה. המנחה יכתוב על הלוח את האמירות השונות, כמו למשל:

- ◆ אנשים תרבותיים לעולם אינם משתמשים באלימות.
- ◆ חושך שבטו שונא בנו.
- ◆ אצל הדתיים מכות הן חלק מהחינוך.
- ◆ אני מכיר אותו, הוא עורך דין, הוא בחיים לא ירים יד על ילד.
- ◆ מכה טובה אף פעם לא הזיקה לילד.
- ◆ כל ההורים דואגים לילדיהם ומעוניינים בטובתם.
- ◆ להזכיר לך, שהחגורה נועדה לא רק להחזיק את המכנסיים.

צעד שלישי: דיון. אם עולים קשיים סביב ההגדרה של "דעה קדומה", יעלה המנחה לדיון את ההבדלים בין מה שנחשב לדעה קדומה לבין מה שנחשב לאמת, ואת ההשלכות של דעה קדומה על עיצוב עמדותינו לגבי התופעה של פגיעה והתעללות בילדים.

הכוונה למנחה: אפשר למשתתפים להביע את עצמם גם אם דבריהם אינם בהכרח עונים להגדרה של מיתוס או דעה קדומה. סייע להם להתאים את דבריהם למבוקש, למשל באמירה "אתה מתכוון ל..." וכך להפיק את מרב התועלת מליבון הנושא.

שלב ו: סיכום והכללה. המנחה יסכם את עיקרי הדברים שעלו במפגש ותוך כך יציין את מורכבות הנושא והאמביוולנטיות הרבה שלנו כלפיו. המנחה יחבר בין ההתרחשויות במפגש לבין מטרותיו, ויחזור וידגיש את הלגיטימציה לבטא את קשת הרגשות, המחשבות וההתנהגויות כלפי התופעה של פגיעות והתעללות בילדים. עם זאת, יבליט כי איש המקצוע העובד עם ילדים חייב לעבד את עמדותיו ולהיות מסוגל לקבל ולהכיל את הקורבן ואת הפוגע. עמדה שיפוטית עלולה לחבל באפשרות להיות מסייע אפקטיבי ואף להחמיר את מצבם של הנפגע, הפוגע ומשפחותיהם.

חלופה שנייה

ביטוי עמדות באמצעות בניית קולז'

האמצעים

לוח וגירים, בריסטולים, קטעי עיתון, ז'ורנלים, מספריים, דבק (בהתאם למספר המשתתפים).

השיטה

אותן הוראות כמו בחלופה הראשונה, אך במקום הנאמר בשלב הראשון, האמצעי המוצע הוא בניית קולז' מקטעי עיתונים וז'ורנלים. לצורך כך יסתייעו המשתתפים בחומרי הגלם שהוכנו מראש כמפורט באמצעים. הקולז' שייבנה צריך להתייחס לארבע הדמויות – הקורבן, הילד נפגע – ההתעללות, ההורה הפוגע ואיש המקצוע. שאר ההנחיות והמשך ההתרחשות – כמוצג בחלופה הראשונה.

חלופה שלישית

ביטוי עמדות באמצעות גזרי עיתונות העוסקים בנושא התעללות בילדים.

האמצעים

גזרי עיתונות העוסקים בדיווחים על פגיעות והתעללות בילדים.

שלב א: עבודה אישית

צעד ראשון: המנחה יפזר במרכז החדר גזרי עיתונות העוסקים בדיווחים על התעללות בילדים.

צעד שני: המנחה יבקש מכל משתתף לבחור אחת מהכתבות העיתונאיות המפורזות על רצפת החדר, הדנה בנושא בדרך כלשהי.

צעד שלישי: כל משתתף יכתוב מכתב לאחת הדמויות המופיעות בדיווח העיתונאי, או לגוף או לגורם כלשהו שלדעתו יש לו חלק בעניין, ישיר או עקיף. במכתב יבטא הכותב את מחשבותיו לגבי האירוע, את הרגשות שהאירוע עורר בו, ואת המעשים שבכוונתו לעשות עקב כך. המנחה ידגיש כי קיימת חשיבות רבה להתייחסות לשלושת ההיבטים המצוינים: חושב, מרגיש, עושה.

שלב ב: דיון במליאה

צעד ראשון: מי שרוצה יקרא את מכתבו בפני המשתתפים או יספר על תוכנו.
צעד שני: המנחה יפתח בדיון בעקבות הקראת המכתבים. לשם הבניה חזותית של תוכני המכתבים יעלה המנחה את עיקרי הדברים על גבי הלוח בטבלה בת שלוש קטגוריות, כדלהלן:

עמדות כלפי הקורבן	עמדות כלפי התוקפן	עמדות כלפי אחרים
		1. אנשי מקצוע 2. ממסד (פרט): 3. אחר (פרט):

צעד שלישי: הבהרת המושג "עמדה" כמפורט בחלופה הראשונה.

הכוונה למנחה: נסה לעורר דיון בהקשר לחוסר ההלימה בין שלושת רכיבי העמדה, מהו הניסיון האישי של המשתתפים כלפי תופעות המעוררות אמביוולנטיות אישית בכלל ובהקשר של פגיעות והתעללות בילדים בפרט.

שלב ג: מיתוסים ודעות קדומות – ראו הצעתנו לעיל.

שלב ד: סיכום והכללה. המנחה יסכם את עיקרי הדברים שעלו במפגש ותוך כך יציין את מורכבות הנושא ואת האמביוולנטיות הרבה שלנו כלפיו. המנחה יחבר בין ההתרחשויות במפגש למטרותיו, יחזור וידגיש את הלגיטימציה לבטא את קשת הרגשות, המחשבות וההתנהגויות כלפי התופעה, ויאמר שאיש המקצוע חייב לעבד את עמדותיו ולהיות מסוגל לקבל ולהכיל את הקורבן ואת הפוגע.

חלופה רביעית

שמש עמדות

האמצעים

בריסטול, עפרונות צבעוניים, טושים או צבעים אחרים.

שלב א: בניית שמש עמדות. המנחה יצייר על הלוח או על נייר בריסטול כדור "שמש" ובמרכזו יכתוב "התעללות בילדים". כל משתתף יתבקש לגשת את השמש ולהוציא ממנה "קרן" שעליה יכתוב משפט עמדה שתהיה בו התייחסות לשלושה ממדים: מה אני חושב על התעללות בילדים, מה אני מרגיש כלפי התעללות בילדים, ומה אני עושה בנידון. הקרן צריכה להתייחס אל אחד מהרכיבים הבאים: הילד הנפגע, הפוגע, או איש המקצוע (מורה, עובד סוציאלי, פקיד סעד, שוטר וכדומה). למשל: לפקידת הסעד – "אני כועס עליך (רגש). אסור להרשות שיכו כך ילדים (מחשבה). אני במקומך הייתי פועל לאסרו" (התנהגות). המשתתפים יכולים להבליט את הקרן שלהם בצורה ובצבע לפי ראות עיניהם.

שלב ב: דיון במליאה. המנחה יאפשר למשתתפים להתייחס לשמש שנוצרה ולדון בחלקם האישי בשמש או בכל חלק אחר בה.

הכוונה למנחה: נסה לארגן את האמירות השונות במגמה להוציא תוצר מובנה שבו קיימת הבחנה על-פי קטגוריות המתייחסות לאמירות כלפי כל אחד מהדמויות או הגופים שאליהם נשלחו ה"קרניים" (הקורבן, התוקפן, איש המקצוע, הממסד, אחר). מוצע לך להסתייע בדוגמת טבלה כמו אלה המוצגות בחלופות הקודמות לעיל. רצוי לעודד שימוש בצבעים שונים.

שלב ג: הבהרת המושג עמדה – כמפורט לעיל.

שלב ד: מיתוסים ודעות קדומות – ראו הצעתנו לעיל.

שלב ה: סיכום והכללה – כמפורט לעיל.

וריאציה על התרגיל "שמש עמדות": החלק הראשון יבוצע כמטלה אישית של כל משתתף. לצורך כך יחולקו דפים חלקים, כלי כתיבה וצבעים. המשתתפים יוזמנו להציג את עבודתם באמצעות בניית "שמש" משותפת. הראשון יצייר את הקרניים מתוך הדף האישי שלו, השני יוסיף את שלא צויר עד כה וכך הלאה. ההמשך זהה.

סוגי הפגיעות והתעללות בילדים

המטרה

לימוד סוגי הפגיעות ואיתותי המצוקה.

משך המפגש

שלוש-ארבע שעות

חלק א: היכרות עם פגיעות באמצעים פלסטיים

חלופה ראשונה

ציור או פיסול של ילד נפגע-התעללות

האמצעים

דפי פוליו חלקים, עפרונות וצבעים, פלסטלינה.

שלב א: עבודה אישית. המנחה יבקש מכל משתתף ליצור על גבי דף העבודה, באמצעות ציור וצבע או פלסטלינה, דמות של ילד נפגע-התעללות (פיזית, נפשית, מינית או הזנחה). המנחה יציין כי אין כל חשיבות להיבט האמנותי של היצירה אלא לתובנה המסתתרת מאחוריה, כלומר לביטוי הסימנים והאותות הפיזיים, הנפשיים, החברתיים, ההתפתחותיים וההתנהגותיים של הילד נפגע-התעללות.

שלב ב: דיון קבוצתי

צעד ראשון: המשתתפים יציגו בפני הקבוצה את פרי עבודתם ויסבירו את שעשו. המנחה יכתוב על הלוח את עיקרי הדברים הקשורים בסימני פגיעה ובאותות מצוקה. לשם הצגה חזותית מובנית של תוצרי המשתתפים מוצע למנחה להסתייע בטבלה שבעמוד הבא.

הכוונה למנחה: בעת העבודה עבור בין המשתתפים והתעניין במעשיהם. עודד אותם למצוא דרכי ביטוי להיבטים שקשה להמחישם בציור ובפיסול. כוון אותם לשילוב סמלים כגון: שימוש בצבע לביטוי פחד או אימה. המשימה דורשת יכולת הפשטה, ומי שהדבר חסר לו עלול להיכנס ל"בלוק מחשבתי", לכן למתקשים אפשר לשלב טקסטים קצרים.

טבלה מס' 1: הצגת סימני הפגיעה ואיתותי המצוקה (מתוך עבודות המשתתפים)

פירוט סימני פגיעה ואיתותי מצוקה				
השפעת הפגיעה	התעללות פיזית	התעללות נפשית	התעללות מינית	הזנחה
פיזי	פצע			
נפשי		בכי		
חברתי			הסתגרות	
התפתחותי				רזה ומצומק
התנהגותי		פחד מזרים		

צעד שני: ניתוח הטבלה שהתקבלה. המנחה יעודד את המשתתפים להוסיף סימנים הידועים להם ואשר לא עלו בהצגת תוצרי עבודתם.

שלב ג: סיכום והכללה. המנחה יסכם את עיקרי הדברים שעלו בדיון, ויחזור וידגיש כי עלינו להיזהר מלהסיק מסקנות על בסיס סימן כזה או אחר. רק לאחר שמתגבשת תמונה מסימני פגיעה ואיתותי מצוקה רבים, יש מקום לסבור כי נעברה עברה בילד, זאת כמובן, למעט מקרים שבהם די בסימן יחיד, ברור וחד-משמעי כדי להניח כי נעברה עבירה בילד, כמו למשל סימן של מכה על גבו של ילד וכיו"ב.

חלופה שנייה

עבודה בקבוצות

האמצעים

ארבעה בריסטולים, עפרונות וצבעים, פלסטלינה. במקום עבודה אישית יחלק המנחה את המשתתפים לארבע קבוצות עבודה שכל אחת מהן תבנה דמות של ילד שנפגע מסוג התעללות אחר. באופן כזה יתקבלו ארבע יצירות שכל אחת מהן תתמקד בתחום אחר (פיזי, נפשי, מיני והזנחה). המשך המפגש – כמפורט לעיל.

חלופה שלישית

ניתוח אירועים

ראו האירועים וכלי הניתוח בנספח 5.

חלק ב: הרצאה

מקורות לבניית ההרצאה

התעללות פיזית: "איתור ילדים בסיכון", עמ' 61-62; "לדבר את השתיקה", עמ' 65-90.
הזנחה: "איתור ילדים בסיכון", עמ' 70-72; "לדבר את השתיקה", עמ' 91-108.
התעללות רגשית: "איתור ילדים בסיכון", עמ' 79-80; "לדבר את השתיקה", עמ' 109-124.
התעללות מינית: "איתור ילדים בסיכון", עמ' 87-89; "לדבר את השתיקה", עמ' 125-152.

האמצעים

מצגת או שקפים (ראו בתיק המנחה), מחשב ומכשיר ברקו, מסך, מטול שקפים לפי הצורך

שלב א: הרצאה. החלק הראשון של ההרצאה יעסוק בסוגי הפגיעות, על בסיס החומרים העיוניים כמפורט לעיל. בחלקה השני יוצגו סימני הפגיעה ואיתותי המצוקה. את ריכוז הסימנים אפשר למצוא בחוברת ההדרכה "איתור ילדים בסיכון", כמפורט בטבלה שלהלן.

גיל 18-12 עמוד	גיל 12-6 עמוד	גיל 6-2 עמוד	גיל 2-0 עמוד	סימני איתור וכללי זהירות
37	27	20	14	כללי זהירות באיתור
38	28	22-21	16	1. הופעה, מצב גופני, התפתחות מוטורית
39	31-30	22	17	2. מצב רגשי
40	32-31	24	18	3. התנהגות
42	34	25	18	4. הקשר עם המשפחה
43	35	25	19	5. יחס ההורים אל אנשי המקצוע
43	35	26	19	6. קבלת מידע שלא באמצעות תצפית
42	32	25	-	7. ציור ומשחק
39	30	-	-	8. יכולת קוגניטיבית ומצב לימודי

כמו כן תוכלו להסתייע בטבלה מרוכזת של הסימנים בחוברת "לדבר את השתיקה" על-פי המיון הזה:

- ◆ סימני זיהוי להתעללות פיזית: עמ' 168-179
- ◆ סימני זיהוי להתעללות רגשית: עמ' 180-181
- ◆ סימני זיהוי להתעללות מינית: עמ' 182-183
- ◆ סימני זיהוי להזנחה: עמ' 184-185

הכוונה למנחה: המקורות העיוניים שהוצעו לך מציגים את תופעת ההתעללות בילדים על ארבעת סוגיה בהרחבה, ולא ניתן להעביר עושר זה בהרצאה בת שעתיים אקדמיות. לכן בנה את הרצאתך על כמה רכיבים שבהם לדעתך ראוי להתמקד, כמו למשל הגדרות של ארבעת סוגי ההתעללות, או הרחבה בנושא הפגיעות הפיזיות ובמיוחד בסוגיה של "ענישה חינוכית". חשוב לציין ולהבליט כי בחלוקה של ארבעת סוגי ההתעללות קיים יסוד דידיקטי מוביל. במציאות כמעט בכל סוג של פגיעה נמצא גם רכיבים של סוגי הפגיעות האחרות. כך למשל, באונס של ילדה יש רכיבים חזקים של פגיעה פיזית ופגיעה נפשית גם יחד. באשר לסימנים ולאותות המצוקה חשוב להבליט את כללי הזהירות בפירוש הסימנים לכל קבוצת גיל.

שלב ב: דיון. המרצה יאפשר למשתתפים להתייחס לדבריו ולשאל שאלות.

שלב ג: עיבוד רגשי של ההרצאה. אף שהתחלנו מפגש זה באירוע סדנתי, יש מקום לעיבוד רגשי של ההרצאה בגין תכניה הטעונים.

הכוונה למנחה: העיבוד הרגשי צריך להתמקד בהתלבטויות ובדילמות לגבי סימנים ואיתותים של מצוקה, ולא באלה הקשורות לנושא הדיווח (שיידון במפגש מיוחד לעניין זה בלבד), כמו למשל מתי סימנים עשויים להתפרש כנורמטיביים ומתי כאיתותי מצוקה.

תכנית הטמעה

תכנית אתגר

חלופה ראשונה

שאלות מעוררות דיון

אפשר לבקש מהמשתתפים להיזכר במקרה שבו ראו אחד או יותר מהאיתותים שהוזכרו בהרצאה ולספר מה התעורר בהם למראה האיתותים, איזו התלבטות חוו וכיצד פעלו. אם אינם זוכרים אירוע כזה, אפשר לבקש שיחשבו איך היו מרגישים לו היו נתקלים באיתותים כאלה, אילו התלבטויות חוו ואיך היו פועלים.

הכוונה למנחה: הדגש את הרכיבים האלה:

- ♦ מתן לגיטימציה להתלבטויות
- ♦ הצורך באיסוף מידע והמשך מעקב אחר סימנים/איתותים נוספים.
- ♦ החשיבות בהתייעצות עם איש מקצוע נוסף והסכנה שבחוסר שיתוף לגבי מה שראו, קלטו או חשדו בו.

חלופה שנייה

ניתוח אירוע

תיאור אירוע שבו קיימים איתותי מצוקה של ילד (לבחור אירוע מתאים מקובץ האירועים בנספח 5).

שלב א: עבודה בזוגות. המנחה יחלק את המשתתפים לזוגות ויבקש מהם לקיים שיחה המתמקדת בשאלות: כיצד

להתייחס לאיתותים המופיעים באירוע וכיצד צריך לפעול?
שלב ב: דיון במליאה. הזוגות ידווחו על עיקרי הדברים שאמרו, מה היו ההתלבטויות ומה סוכם לגבי דרך הפעולה הנכונה.

שלב ג: המנחה יסכם את הדיון ויכליל את הדברים ברמת העקרונות עם הדגשים האלה:

- ◆ החשיבות של ההתלבטות והתחלקות
- ◆ איתותים וסימני מצוקה – מה עוזר לנו להבחין באיתותים ומה מקשה עלינו בכך?
- ◆ כללי זהירות ומעקב
- ◆ דרכי פעולה

סיכום המפגש

המנחה יתמקד בשלושה היבטים העשויים לסייע לאיש המקצוע בזיהוי פגיעה והתעללות בילד: (א) חומרת התופעה; (ב) שכיחותה; (ג) מספר הסימנים הנוספים. לדוגמה: ילד המספר כי נמנעה ממנו ארוחת ערב (חומרה נמוכה, שכיחות נמוכה ותחום אחד בלבד), לא נראה בדבריו איתות למצוקה, אך אם הוא מספר שפעמים רבות נמנע ממנו מזון (שכיחות) ותוך כך מאובחנת אצלו ירידה במשקל (חומרה), וכמו כן מגלה התנהגות אלימה (תופעה נוספת) שלא הייתה קיימת קודם לכן, ראוי לראות בדבריו איתות מצוקה. לעומת זאת, סימני כווייה טריים על גופו של ילד הם איתות חמור המעורר חשד סביר להתעללות. לסיכום, צירוף של כמה סימנים "חלשים" או סימן חמור אחד מהווים איתות מצוקה חמור.

תכנית הטמעה

תכנית אתגר

חובת הדיווח ותהליך הדיווח

המטרות

- ◆ הכרת החוק בנושא חובת הדיווח
- ◆ בירור עמדות כלפי חובת הדיווח
- ◆ בירור דרכי פעולה

משך המפגש

ארבע שעות

האמצעים

מצגת/שקפים בנושא חובת הדיווח – ראו מצגת בתיק המנחה

השיטה

חלק א: הרצאה
חלק ב: עיבוד רגשי

הכוונה כללית

- ◆ חשוב שיחידת לימוד זו תבוא בסדר כרונולוגי אחרי המפגש הדין בלימוד סימנים ואיתותים של מצוקה.
- ◆ מומלץ שאת היחידה הזאת יעביר פקיד סעד (מהיישוב שממנו באים המשתלמים) או שתועבר בשיתוף פעולה עמו.
- ◆ הזמנת מרצה אורח. אם החלטת להזמין את פקיד הסעד, קיים עמו מפגש מקדים וסכמו ביניכם את דרך התנהלות ההרצאה וההדגשים המצופים לעלות בה. הכר לו את התכנית שלפיה אתה עובד ואת צרכיה המיוחדים, האמצעים והעזרים הנחוצים, קבעו יחד את משך ההרצאה והחליטו אם המרצה ישתתף בחלק של העיבוד הרגשי בעקבות ההרצאה.

חלק א: הרצאה

ההרצאה מורכבת משני חלקים.

חלק ראשון: רקע כללי

תחילת ההרצאה תוקדש להבנת ההקשר הכללי של מעמד הילד בישראל. לצורך כך ראוי להתבסס על שני נדבכים משפטיים חשובים:

1. חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו (ראו נספח 6).
2. האמנה לזכויות הילד (ראו נספחים 7, 7א).

מבוא זה בהרצאה יספק רציונל למגמה החברתית בישראל המעמידה את טובת הילד במרכז. על רקע זה קל יהיה להציג את תיקון 26 לחוק העונשין בדבר חובת הדיווח.

הכוונה למנחה: שקול מי רצוי שיעביר חלק זה של ההרצאה. לתשומת לבך, אפשר שאתה תעביר חלק זה ותעביר את רשות הדיבור לפקיד הסעד כדי להציג את "חובת הדיווח".

חלק שני: הכרת חוק העונשין התש"ן – 1989 (תיקון 26), סעיף 368 ד – חובת דיווח (ראו נספח 8).
חומר רקע עיוני:

- ♦ החוברת "איתור ילדים בסיכון", עמ' 50–59.
- ♦ "לדבר את השתיקה", עמ' 213–232, 243–237.
- ♦ "לדבר את השתיקה", החוקים העוסקים בילדים בסיכון בישראל, עמ' 247–266.

רכיבים הכרחיים בהרצאה:

- ♦ הצגת לשון החוק ומתן פרשנות
- ♦ הבהרת מושגים מרכזיים כגון: "קטין", "אחראי על הקטין או חסר ישע"
- ♦ פקיד הסעד ותפקידו ביישום החוק בדבר חובת הדיווח
- ♦ חשד סביר
- ♦ על מי מוטלת חובת הדיווח ולמי
- ♦ מהי עברה בקטין על-פי חוק זה (אפשר להיעזר כאמור ב"לדבר את השתיקה", החוקים העוסקים בילדים בסיכון בישראל, עמ' 247–266).

תכנית הטמעה

תכנית אתג'ר

חלק ב: עיבוד רגשי

- המנחה יזמין את המשתתפים להעלות התלבטויות ודילמות הנובעות מהרצאת הדברים בעניין חובת הדיווח. אם המשתתפים אינם מגיבים באופן אקטיבי המנחה "יעורר" את הדיון באמצעות הצגת שאלות כגון:
- ♦ כיצד אתם חושבים שאנשים בכלל ואנשי מקצוע בפרט יתייחסו לדרישת החוק בדבר חובת הדיווח?
 - ♦ אילו קשיים אתם צופים במהלך יישום החוק?
 - ♦ משאלות העוסקות בגורם שלישי אפשר לעבור לשאלות המתייחסות למשתתפים עצמם:
 - ♦ באיזו מידה אתה סבור שתוכל לבצע אישית את לשון החוק?
 - ♦ באילו מצבים אתה חושש שתתקשה לבצע את לשון החוק?
- לדוגמה: מה תעשי במקרה שמדריכה מעלה סוגיה חדשה לגבי הזנחה במשפחה שבסך הכול פועלת היטב בתכנית? כמו כן, תוכלו להסתייע בחוברת "איתור ילדים בסיכון" בפרק "חובת הדיווח – שאלות ותשובות", עמ' 54–60.

חלופה

עבודה בקבוצות – קשיים, חסרונות ויתרונות בדיווח

האמצעים

שקפים, מטול שקפים, מצבעים (טושים) מותאמים לכתיבה על שקפים.

שלב א: המנחה יחלק את המשתתפים לקבוצות בנות שישה-שבעה אנשים. המשימה הקבוצתית היא לבנות טבלה בת שתי עמודות. בעמודה אחת יירשמו כל הטיעונים בדבר הקושי בדיווח והסכנות הכרוכות בו לקורבן, למשפחה, לאיש המקצוע ואחר. בעמודה השנייה יירשמו כל היתרונות לילד, למשפחה, לאיש המקצוע ואחר. את סיכום עבודתם יעלו חברי הקבוצה על גבי שקף שיוצג במליאה. כל קבוצה תבחר חבר שיציג את תוצרי עבודת קבוצתו.

טבלת קשיים ויתרונות בדיווח

יתרונות בדיווח	קשיים בדיווח	
		לילד
		למשפחה
		לאיש המקצוע

שלב ב: הצגת התוצרים במליאה ודיון. המנחה יאפשר לכל קבוצת עבודה להציג את תוצריה בפני המליאה. הוא יסרטט את הטבלה על לוח הקיר ויכתוב את הנאמר בתוך הטבלה. אמירה שכבר נאמרה על-ידי קבוצה קודמת, תסומן במספר. כלומר, אם קבוצה מעלה אמירה שכבר רשומה בטבלה, אין צורך לחזור ולרשומה אלא לסמן לידה בסוגריים את מספר הפעמים שנאמרה.

שלב ג: דיון. בתום הצגת תוצרי הקבוצות יפתח המנחה בדיון המבוסס על הכתוב בטבלה שעל גבי הלוח.

הכוונה למנחה: חשוב שתדגיש את הקושי בדיווח, כפי שהציגו המשתתפים. במקביל עליך למלא את חובתך כאיש מקצוע ולדאוג בראש ובראשונה לטובת הילד, המבטאת את הבחירה הערכית של חברתנו ואת עיגונה בחוק.

שלב ד: סיכום והכללה. בדברי הסיכום יחזור המנחה על מטרות המפגש:

- ◆ הכרת החוק בנושא חובת הדיווח
- ◆ בירור עמדות כלפי חובת הדיווח
- ◆ בירור דרכי פעולה

המנחה יציין בפני המשתתפים כי בצד הבנת החוק ומטרתו למדנו גם עד כמה קשה ליישמו ולהוציאו מהכוח אל הפועל. למדנו על הקשיים שהחוק מעורר, ואם נוסיף לכך את העובדה כי בישראל חיים אזרחים בני תרבויות שונות, שאינם בהכרח מאמצים את הנורמות החברתיות שהמחוקק חפץ ביקרן, או שעדיין דבקים בקודים תרבותיים שלפיהם חונכו ושאינם תואמים את רוח החוק, נבין עד כמה היישום קשה. עובדה זו מובילה אותנו לצורך ואף לחובה בהתייעצות ובהתחלקות, נושא שיידון במפגש הבא.

תכנית הטמעה

תכנית אתגר'

התייעצות והתחלקות

המטרה

לימוד חשיבות ההתייעצות וההתחלקות של איש מקצוע במקרים של חשד לפגיעות או התעללות בילדים.

משך המפגש

שתי שעות הוראה

מקורות עיוניים:

♦ חוברת ההדרכה "איתור ילדים בסיכון", עמ' 52-60

♦ "לדבר את השתיקה", עמ' 190-195

חלק א: הצגה עיונית קצרה

מבוא

משום שהתופעה של פגיעות והתעללות בילדים קשה ומעוררת כעס על הפוגע ואף עוינות כלפיו, לא ייפלא אם איש המקצוע יתקשה לשאת לבדו בנטל, מה גם שכרוכים בעניין היבטים רפואיים, משפחתיים, אישיים, חוקיים ומשפטיים. עבודה מתואמת בין אנשי המקצוע, התייעצות ושיתוף, הם בדרך כלל תנאים הכרחיים למניעת המשך הפגיעה בילד. ההתייעצות וההסתיעות הן גם מקור תמיכה לחושף התעללות, שמשא האחריות הכבד והלחץ האמוציונלי שבו הוא נתון עלולים לעוות את שיקול דעתו. הניסיון המצטבר מוכיח כי התחלקות עם אנשי מקצוע אחרים עשויה להגביר את הסיכוי להצלחה בהתמודדות עם האירוע, הן במתן סיוע לילד הנפגע והן בשמירת חוסנו של העובד המעורב באירוע כזה. עם מי כדאי וראוי להתייעץ? להלן נפרט את הגורמים.

1. התייעצות עם עצמך

כאשר אנו מעורבים באירוע שבו קיים חשד להתעללות בקטין, עלול להתעורר בנו מגוון רחב של רגשות עזים: כעס, צער, חמלה, נקם, תדהמה וכיו"ב. רגשות אלה אין בהם כדי לסייע לנו בגיבוש שיקול דעת ענייני ולכן טוב תעשה המדריכה אם תעלה על הכתב את העובדות הניצבות לנגד עיניה, את החששות שהתעוררו בלבה, את הדברים המצריכים לדעתה בירור ואת הדברים שבהם תבקש להתייעץ עם גורם נוסף לפני גיבוש החלטה אישית.

2. התייעצות עם עמיתים במקום העבודה (מנחה מחוזית, רכזים)

כל עוד אינכם בטוחים בקיום יסוד סביר לפגיעה בקטין, יש להסתייע בעמיתים במקום העבודה ולהיוועץ בהם. מובן שההתחלקות עם חבר לעבודה מחייבת שמירת סודיות וצנעת הפרט, ולכן יש להישמר מגילוי נתונים העלולים לחשוף את זהותו של הילד. אם התקבלה תמונה הגורמת לחשוב כי קיים יסוד סביר שנעברה עברה בקטין, יש לעבור לפעול בפסים רשמיים, כלומר: לדווח על כך לפקיד הסעד או למשטרה.

3. התייעצות עם הצוות המקצועי או הרב-מקצועי במקום העבודה

חשוב ביותר להביא את המקרה בפני צוות מקצועי או רב-מקצועי זמין ביישוב שבו אתם עובדים. שוב, חשוב לקשור בין מהות המצב לבין דרך פעולתכם. ככל שהדברים מעורפלים ולא ברורים, כך יש יותר מקום להתייעצות ולהתחלקות. ככל שהדברים הופכים לברורים יותר, ככל שהראיות/עובדות מורות על פגיעה בקטין, ובלשון החוק "שנעשתה עברה בקטין", חובתכם לפעול בדחיפות רבה יותר להבאת העניין בפני הגורם הרשמי המופקד על הטיפול – פקיד הסעד או המשטרה. היתרונות בהבאת העניין בפני הצוות הרב-מקצועי בולטים: היא מאפשרת התייחסות מערכתית למקרה והבנה רחבה יותר לגבי המשפחה שבה עוסקים. במסגרת כזו אפשר לקבל מידע רחב יותר על תופעות דומות בעבר לגבי ילדים נוספים ולגבי יחסם הכללי של ההורים כלפי ילדיהם.

4. התייעצות עם פקיד הסעד והעובד הסוציאלי במחלקה לשירותים חברתיים

היה והתעורר אצלכם חשד לפגיעה בקטין, תוכלו לפנות לפקיד הסעד שעמו אתם מנהלים קשרי העבודה לצורך גיבוש עמדה האם מדובר בפגיעה או לא. קשרים מתמשכים בין הרכות לפקיד הסעד ביישוב מקילים מאוד על איתור חיהוי ילדים נפגעי-התעללות ועל הסיוע להם. שילוב פקיד הסעד בצוות הבין-מקצועי של היישוב שבו אתם עובדים עשוי להיות ברכה לשני הצדדים. במקרים רבים יוכל איש המקצוע להציג את המקרה ללא חשיפת שמות הנוגעים בדבר, כל עוד לא התגבש שיקול דעת המצביע על קיום יסוד סביר כי נעברה עברה בקטין. זאת לדעת: הניסיון הרב של פקיד הסעד עשוי לתרום רבות לעובד בהתלבטויותיו ולכוונו לפעולות קונקרטיות מתחייבות.

התגלה קיום יסוד סביר כי נעברה עברה בקטין, יקבל פקיד הסעד את האחריות להמשך הטיפול במקרה. היתרון לאיש המקצוע מהיווצרות יחסי שיתוף פעולה ואמון כאלה יהיה כפול:

♦ חיסכון בזמן ומתן תגובה מהירה להפסקת הפגיעה בקטין.

♦ תקשורת דו-סטריית שתאפשר הספקת מידע ועדכון שוטף לגבי מצבו של הילד.

אפשר להתייעץ עם העובד הסוציאלי המטפל במשפחה (אם המשפחה מטופלת במחלקה לשירותים חברתיים). כרכות תכנית ביתית חשוב קיום קשר זה. לעובד הסוציאלי ידע רחב על המשפחה שבטיפולו. במקרים רבים מדובר במשפחות המתקשות בחינוך ילדיהם ובגידולם. חלקן נמצאות בתכניות טיפול מיוחדות והקשר בין המורה לבין העובד הסוציאלי במחלקה לשירותים חברתיים עשוי להיות עבון חוליה מגשרת רבת-חשיבות. שיתוף פעולה כזה יתרונו בכך שההתערבות עדיין "וולנטרית" ולא שורה עליה מורא החוק. חלק גדול ממקרים אלה ניתנים להתפרש באופנים שונים שעדיין אינם נכנסים להגדרה של "חובת דיווח". שיתוף פעולה כזה עשוי להעשיר את איכות השירות הניתן למשפחה ולהביא לניצול רב יותר של המשאבים הקיימים בקהילה.

היות שהעובד הסוציאלי אינו הגורם הרשמי לקבלת דיווחים בנושא נפגעי-התעללות והזנחה, עליו לקבל את הסכמת המשפחה וכתב ויתור סודיות הנובע מהצורך להעביר מידע ממערכת שירות אחת למערכת שירות אחרת. הבקשה להסכמת המשפחה תנוסח בהקשרים תפקודיים של הילד הנוגע בדבר, ולא בהקשרים של חשד לפגיעה בו (לדוגמה: "אני רואה שינוי התנהגותי של הילד ונראה לי חשוב להתייעץ עם איש מקצוע נוסף", או "הילד לא רוצה לפעול בתכנית כפי שהייתה עד כה...").

5. התייעצות עם אחרים

בכל יישוב יש אנשי מקצוע נוספים הרלוונטיים לטיפול בנושא, כגון: יועץ חינוכי, פסיכולוג, מרפא בדיבור, מרפא בעיסוק וכו'. נוכל לפנות למי מהם בהתאם לטוב הקשר שלהם איתכם ועם המשפחה.

הליך ההתייעצות אסור שיפגע, חס וחלילה, בילד. לכן, אם התרשמתם שהילד נמצא בסכנה מוחשית ומיידית, יש לדווח על כך ללא דחייה לפקיד הסעד או למשטרה.

זאת לדעת: האחראיות לדיווח על-פי החוק היא אישית. מסירת מידע לממונה אינה פוטרת מאחראיות את העובד שחשף חשד להתעללות, עד שווידא כי הנושא דווח כנדרש בחוק.

חלק ב: סדנה - מסייע ומסתייע

מטרת הסדנה

בירור עמדות – איך אני פועל כמסייע ואיך אני פועל כמסתייע.

האמצעים

כמה חבילות פלסטלינה, דפי פוליו, צבעים.

השיטה

1. עבודה אישית
2. דיון במליאה
3. קבוצות עבודה

המשימה

כל משתתף מתבקש לעצב באמצעות ציור או פיסול באמצעות פלסטלינה כיצד הוא רואה את עצמו כמסייע וכיצד הוא רואה את עצמו כמסתייע.

שלב א: ביצוע המשימה

צעד ראשון: הסבר המשימה וחלוקת אמצעי העזר
צעד שני: ביצוע המשימה

שלב ב: הצגת תוצרי העבודה האישית במליאה

שלב ג: דיון. שאלות לדיון:

- ♦ אילו תנאים הכרחיים או רצויים דרושים כדי לאפשר לי לבטא את עצמי בכל אחד משני המצבים – מסייע (למשפחה) ומסתייע (בעמיתים ובאחרים)?
- ♦ אילו תנאים מקשים עליי בכל אחד משני המצבים?
- ♦ מתי אני מרגיש טוב יותר – בתפקיד המסייע או בתפקיד המסתייע?

הכוונה למנחה: נסה לבנות עם המשתתפים את מעגלי הסיוע (למשפחה ולרכות כאחת) מהקרוב לרחוק יותר. מי יהיה מוצב באיזה מעגל? עודד את המשתתפים להציג נימוקים המסבירים את ההצבות האלה.

- ◆ כפועל יוצא מהנאמר עד כה, כיצד תוכל לסייע לילד שהתעורר בך חשד שהוא נפגע-התעללות או הזנחה?
- ◆ בפני אילו דילמות עשוי להימצא קטיף שירצה לבקש סיוע מחבר, מאיש מקצוע או ממבוגר אחר?

שלב ד: סיכום והכללה. חשוב שבסיכום תהיה התייחסות לדברים העיקריים שעלו במהלך הדיון תוך התמקדות בחשיבות ההסתייעות וההתייעצות של איש המקצוע במקרים של חשש לפגיעות בילדים.

חלופה: עוזר-נעזר, תחרות "עיוורים"

האמצעים

אולם גדול שבו יפוזרו באי-סדר כיסאות ושולחנות; סרטים שחורים או צעיפים (בכמות של מחצית ממספר המשתתפים).

המשימה

תרגול מצבים של עוזר ונעזר בדרך של תחרות "עיוורים".

שלב א: הסבר המשימה וביצועה

צעד ראשון: המנחה יסביר את המשימה ויחלק את המשתתפים לזוגות.

צעד שני: חלוקת תפקידים. אחד מבני הזוג ישחק "עיוור" והשני יהיה ה"פיקח". הפיקח יקבל סרט כהה או מטפחת ויקשור באמצעותה את עיניו של השני, כך שלא יוכל לראות דבר.

צעד שלישי: תחרות בין הזוגות. על כל זוג להגיע יחד מקצה אחד של האולם אל קצהו השני, לגעת בקיר ולחזור לנקודת הזינוק. העיוור יכול לבצע את המשימה בכמה דרכים: (א) ללא עזרת בן זוגו הפיקח; (ב) לבקש מבן הזוג הפיקח הוראות תנועה בלבד, בלי שייגע בו פיזית בכל דרך שהיא; (ג) לבקש מבן הזוג הפיקח שיובילו פיזית. המנחה יעמיד את הזוגות לפני קו ההתחלה ויצביע על המקום שאליה צריכים המשתתפים להגיע, להסתובב ולחזור ממנו אל קו הזינוק. לפני שריקת הזינוק יפזר המנחה מכשולים שונים, כגון כיסאות, בתוך מרחב האולם שבו מתבצעת התחרות. צעד רביעי: החלפת תפקידים וביצוע חוזר של המשימה.

שלב ב: דיון במליאה

צעד ראשון: לבקש מהמשתתפים משוב איך הרגישו בכל אחד משני התפקידים ומה היה ההבדל בין שני התפקידים בשתי הפעמים.

צעד שני: המשך דיון על-פי השאלות לדיון המוצגות לעיל בחלופה הראשונה.

שלב ג: סיכום והכללה. כמוצג לעיל בחלופה הראשונה.

שירותים בקהילה

המטרה

הכרת השירותים בקהילה הקשורים לנושא התעללות בילדים ובבני נוער, דרכי הפנייה אליהם ויצירת שותפויות איתם.

משך המפגש

ארבע שעות

האמצעים

דפי מידע של שירותים העוסקים בנושא – יתקבלו מנציגי השירותים המוזמנים למפגש.

השיטה

חלופה ראשונה: הצגת נושאי תפקיד ושירותים בתחום הסיוע לאיתור ילדים בסיכון והטיפול בנפגעים באמצעות נציגי השירותים.

חלופה שנייה: פנל אנשי מקצוע נציגי שירותים נבחרים בתחום הסיוע לאיתור ילדים בסיכון.

הכנות

1. כדי לקיים כל אחת משתי החלופות המוזכרות לעיל, יש לבצע פעולות הכנה מקדימות מספיק זמן לפני המפגש. פעולות אלה תכלולנה, בין השאר, עיון בספר "לדבר את השתיקה" בפרק "מערך השירותים ובעלי תפקידים", עמ' 268–282. להלן השירותים הרלוונטיים לענייננו.

משרד הרווחה

- ♦ פקידי סעד מחוזיים בשירות לילד ונוער – הצגת השירות של פקידי הסעד, מקורות סמכותו, חלוקת העבודה בין פקיד הסעד המקומי, עובד המחלקה לשירותים חברתיים, לבין פקיד הסעד המחוזי, עובד משרד הרווחה, ודרכי הקשר ביניהם, וכן עבודתה של ועדת הפטור על-פי חוק, באילו מקרים פונים אליה וכיצד נעזרים בה.
- ♦ חוקרי ילדים בשירות מבחן לנוער – הצגת השירות של חוקר הילדים, תפקידו ודרכי עבודתו.

מערכת החינוך

- ♦ היחידה למניעת התעללות בילדים, השירות הפסיכולוגי (שפ"י) – הצגת השירות ודרכי עבודתו בכל הקשור לאיתור ילדים בסיכון, ודרכי הקשר.
- ♦ יועצת חינוכית – הצגת השירות ודרכי עבודתו בכל הקשור לאיתור ילדים נפגעי-התעללות והזנחה ודרכי הקשר.
- ♦ גננות
- ♦ מורים

גורמים מתחום הבריאות

- ◆ אחיות טיפת חלב
- ◆ רופאים
- ◆ מרפאות בדיבור ומרפאות בעיסוק

משטרה

עובד נוער – הצגת השירות, מקורות הסמכות ודרכי עבודתו של עובד הנוער, וכן דרכי הקשר עם השירות בכלל ועם עובד הנוער בפרט.

הרשות המקומית

- ◆ פקיד סעד עובד המחלקה לשירותים חברתיים – הצגת מקום עבודתו, מקורות הסמכות של עבודתו ודרכי עבודתו בכל הקשור לאיתור ילדים נפגעי-התעללות והזנחה.
- ◆ עובד סוציאלי עובד המחלקה לשירותים חברתיים – הצגת המחלקה לשירותים חברתיים תוך התמקדות בשירותים למשפחות וילדים בסיכון, תפקיד העובד הסוציאלי בהקשר הזה ודרכי עבודתו.
- ◆ הוועדה לתכנון הטיפול (ועדות החלטה) – הזמנת מרכז הוועדה (המקומית) שיציג את תפקידי הוועדה, הרכבה, מקורות הסמכות שלה ודרכי עבודתה.

גופים ציבוריים

- ◆ אל"י – האגודה להגנת הילד
- ◆ המועצה הלאומית לשלום הילד
- ◆ מרכז חירום

2. קיום שיחת הכנה עם כל אחד מהמועמדים להשתתף במפגש, שמטרותיו הן:

- ◆ הבהרת מטרות המפגש
- ◆ תיאום התכנים שיועברו
- ◆ משך הזמן העומד לרשות כל משתתף
- ◆ ברור אמצעי עזר נחוצים (מטול שקפים, ברקו, אחר)
- ◆ אפשרות לקבלת חומרים כתובים על השירות ודרכי התנהלותו לשם חלוקתו למשתתפים. לחלופין סיכום בכתב של עיקרי הדברים שיוצגו בפני המשתתפים
- ◆ הוצאת מכתב מסכם בציון היום והשעה שנקבעו
- ◆ יום-יומיים לפני המועד – סבב טלפונים שנועד לוודא כי הכול כשורה

חלופה ראשונה

הצגת נושאי תפקיד ושירותים באמצעות נציגי השירותים מתכונת המפגש היא של הרצאה והקצאת יחידת זמן לשאלות ולדיון קצר.

הכוונה למנחה: מספר מחמנים אופטימלי למפגש אחד הוא שלושה מרצים. לכל מרצה יש להקצות בין 25 ל-30 דקות, כולל יחידת הזמן לשאלות ולדיון. הזמן הנותר ישמש לעיבוד המפגש ולהפקת לקחים – ללא השתתפות המרצים ובאחריות המנחה. משמעות הדבר היא שעליך להחליט אילו שירותים חשוב להזמין להשתלמות, ובמידת הצורך לחשוב על שני ימי לימוד בנושא.

בחלופה זו היתרון הוא שכל מרצה מקבל יחידת זמן סבירה להצגת השירות שאותו הוא מייצג.

שלב א: סקירה כללית. מנחה ההשתלמות יקדים דברי מבוא כלליים, ובכלל זה מידע על גורמים, מוסדות ושירותים מקצועיים ברמה הארצית וברמה המקומית העוסקים בנושא ילדים בסיכון. המנחה יספר למשתתפים על נציגי השירותים שהוזמנו למפגש, סדר הופעתם, יחידת הזמן העומדת לרשות כל מרצה, ויחידת הזמן לשאלות ולדיון.

שלב ב: הרצאות. המנחה יציג כל נציג שירות בפני המשתתפים ויזכיר את יחידת הזמן העומדת לרשותו. כמו כן יחזור ויזכיר למרצה להשאיר 10-15 דקות לשאלות ולדיון.

הכוונה למנחה: אם קיבלת חומרי הסברה על השירותים, חשוב לחלקם בתחילת המפגש. מוצע לבחון אפשרות להכין לקראת המפגש תיק "מידע על שירותים" ולחלקו למשתתפים. בתיק זה יוכלו המשתלמים לרכז את כל המידע שקיבלו על השירותים ובעתיד להוסיף בו מידע משלים על שירותים נוספים. אפשר לארגן את התיק באמצעות חוצצים ולתייק כל שירות בנפרד. ניתן גם לצלם את הפרק "מערך השירותים ובעלי תפקידים" מתוך הספר "לדבר את השתיקה" ולשלו בו בתיק המוצע.

שלב ג: שאלות ודיון

שלב ד: עיבוד יום הלימודים. חלק זה יתקיים שלא בהשתתפות המרצים ויסגור את יום הלימודים. יחידת זמן זו תוקדש לעיבוד הדברים שנאמרו והמשתמע מהם. המנחה יאפשר למשתתפים בשלב הראשון של הדיון לבטא מחשבות ורגשות כלליים בקשר להרצאות ששמעו. מתוך כך יאתר את הסוגיות המרכזיות ויעודד דיון סביבן.

שלב ה: סיכום והכללה. בסיכום יתייחס המנחה לעיקרי הדברים שנלמדו וללקחים שאפשר להפיק מהם. המנחה יחזור וידגיש את חשיבות הקשר הישיר עם השירותים השונים, ויצוין כי ערוצים פתוחים ויחסי עבודה שוטפים ותקינים יש בהם כדי להקל על שיח בעת התרחשות אירוע אמיתי שבו נזקקים לסיוע השירותים האלה.

חלופה שנייה

פנל אנשי מקצוע נציגי שירותים נבחרים בתחום הסיוע לאיתור ילדים בסיכון.

הכנת הפנל

לפי המפורט לעיל ונוסף על כך:

♦ הצגת המשתתפים בפנל.

◆ קביעת מנחה הפנל.

◆ קביעת סדר הדוברים ומשך הזמן העומד לרשות כל אחד מהם.

במסגרת בירור הציפיות חשוב לציין בפני הדוברים שעליהם לבנות את הרצאתם הקצרה מתוך ראייה מערכתית רחבה של הנושא, מעבר לתפקידם ולתפקיד הארגון שהם מייצגים. חשוב שהלומדים יקבלו בתום המפגש הבנה רחבה על פריסת השירותים הקיימים ועל האופן שבו הם משלימים זה את זה ומשתפים פעולה ביניהם. במידת האפשר יציע המנחה למשתתפי הפנל לקיים מפגש הכנה ותיאום באחד הימים שלפני קיום המפגש. אם הדבר אינו מסתייע בעדם, אפשר לקיים פגישה כחצי שעה לפני מועד המפגש כדי לערוך היכרות בין המשתתפים ותיאום של הרגע האחרון.

הכוונה למנחה: ארגון פנל מצריך תיאום מוקדם עם כל הנוגעים בדבר.

לפנל יעיל אפשר להזמין ארבעה-חמישה דוברים מאחר שיחידת הזמן לכל דובר קצרה. יחידת הזמן המרבית לדובר בפנל לא תעלה על 15 דקות. משמעות הדבר שחברי הפנל חייבים להתמקד בהצגת עיקרי הדברים ולהשאיר בפי המאזינים טעם של עוד. על מנחה הפנל להקצות יחידת זמן זהה לכל דובר ולוודא שנותר זמן לקיום שיח בין הדוברים למשתתפים.

שלב א: דרך התנהלות הפנל

צעד ראשון: מנחה הפנל יציג את נושא המפגש ואת המשתתפים בפנל. בהמשך יישא דברים בנושא "היערכות קהילה לשירותים לאוכלוסיות של ילדים בסיכון" בכלל וביישוב הרלוונטי בפרט. בתום דבריו יעביר את רשות הדיבור, על-פי הסדר שנקבע מראש, לכל אחד ממשתתפי הפנל.

צעד שני: כל דובר יציג את תפיסת השירות שאותו הוא מייצג בהקשר לנושא "ילדים בסיכון", יגדיר את אוכלוסיית הלקוחות של השירות, יערוך סקירה היסטורית קצרה על התפתחות השירות, תוך כן ישלב נתונים סטטיסטיים וימחיש באמצעות אירועים דילמות, קשיים והצלחות, ויסיים בתיאור דרכי קבלת השירות.

הכוונה למנחה: אפשר לכל דובר להרצות את דבריו עד תום. בתום הרצאות הדוברים יתאפשר שיח רחב בין חברי הפנל לבין המשתתפים.

שים לב! הנושא במפגש זה אינו דרכי התערבות, אלא איתור הגורמים בקהילה העשויים לסייע בהתערבות על כל רמותיה: מניעה, התערבות ושיקום. לכן יש לאפשר להתייחס לדרכי ההתערבות אך לא להפכו למרכז הדיון.

צעד שלישי: בתום סבב דבריהם של חברי הפנל יפתח המנחה את המפגש לשיחה ולדיון בין הדוברים למשתתפים. המשתתפים יתבקשו להציג בפני הדוברים שאלות או להתייחס לדבריהם - כולם או מקצתם.

תפקיד מנחה הפנל

◆ להכין את המתדיינים לקראת הדיון

◆ לנהל את הפנל

- ◆ לפתוח את הדיון
- ◆ למקד את המתדיינים בנושא הצגתם
- ◆ לשלוט על חלוקת הזמן בין המתדיינים
- ◆ לאפשר הידברות בין המרצים למשתתפים
- ◆ לומר דברי קישור בין המתדיינים
- ◆ לסכם את הדיון

צעד רביעי: סיכום הפנל. המנחה יסכם את עיקרי הדברים שנלמדו מתוך הרצאותיהם של משתתפי הפנל. הוא ידגיש את המשותף בין השירותים שהוצגו ואת החשיבות בקיום ערוצי קשר פתוחים ומפריים בין המשתתפים לבין השירותים.

שלב ב: עיבוד הפנל – כמפורט לעיל בחלופה הראשונה.

שלב ג: סיכום והכללה – כמפורט בחלופה הראשונה.

בירור דילמות מקצועיות ומוסריות

המטרה

לסייע לרכזת בבירור התלבטויותיה בנושאים מקצועיים ואתיים

משך המפגש

שעתיים

השיטה

עבודה בזוגות ודיון במליאה

נושא המפגש

הדילמות של הרכזת והמדריכה במצבים דו-ערכיים שמזמן העיסוק עם ילדים נפגעי-התעללות והזנחה.

שלב א: עבודה בזוגות

צעד ראשון: המנחה יחלק את המשתתפים לזוגות. כל בן זוג יתבקש לספר על אירוע שעורר בו תחושות דו-ערכיות והתלבטויות מקצועיות או מוסריות, לדוגמה: בביקור בית של המדריכה אצל המשפחה היא מבחינה בסימני חבלה על גופו של הילד. בשיחה עם האם היא מספרת לה שהילד נפל במדרגות ומבקשת מהמדריכה לא להעביר את המידע הלאה. המדריכה מתלבטת בין נאמנות לאם, הבוטחת בה, לבין חובתה לדווח לרכזת.

צעד שני: בני הזוג יקיימו שיחה על האירועים שעלו אצלם וינסו לאתר את הרכיבים באירוע הגורמים להם לחוש אמביוולנטיות, כמו למשל:

- ◆ ההקשבה לקורבן, הדורשת מאמץ רגשי רב ואף יוצרת תחושת איום
- ◆ החובה להאמין לקורבן
- ◆ החובה להקשיב לתוקפן
- ◆ החובה לא להבטיח הבטחות שאי-אפשר לקיים
- ◆ הצורך לחשוף את הקשיים העולים כשנדרשים להתייעץ או להתחלק עם חברי הצוות בעבודה.

שלב ב: דיון במליאה

צעד ראשון: הזוגות יתבקשו להציג בפני המליאה את תוצרי עבודתם, כלומר: את הרכיבים באירועים הגורמים לאנשי המקצוע לחוש אמביוולנטיות. המנחה ירשום את עיקרי הדברים על הלוח.

צעד שני: יש להניח כי על גבי הלוח תהיה רשימה מכובדת של מצבים אמביוולנטיים. המנחה יקרא את שכתוב על הלוח ויפתח בדיון בשאלה: כיצד אפשר להתמודד עם מצבים אלה, ואילו פעולות עשויות להיות תורמות ומסייעות? גם הפעם יכתוב המנחה על הלוח את עיקרי הדברים הנאמרים.

שלב ג: סיכום והכללה. הרישומים על גבי הלוח יקלו על המנחה לערוך סיכום של עיקרי הדברים שנאמרו, ובמיוחד חשוב שידגיש את שנאמר לגבי דרכי ההתמודדות שהומלץ עליהם.

חלופה

לבקש מהמשתתפים במפגש הקודם שירכזו לקראת המפגש הנוכחי אירועים שבהם עולות דילמות ערכיות, מוסריות, או קשיים מהותיים שהם חווים כאנשי מקצוע במילוי התפקיד של איתור ילדים בסיכון. ההמשך זהה.

מיומנויות עבודה עם ילד נפגע-התעללות ועם בני משפחתו

המטרות

- ◆ הכרת מיומנויות בסיסיות לעבודה עם הורה לילד נפגע-התעללות
- ◆ הכרת מיומנויות שיחה עם ילד שפנה לקבלת עזרה

משך המפגש

שעתיים

חומר עזר עיוני

- ◆ החוברת "איתור ילדים בסיכון", עמ' 44-48
- ◆ "לדבר את השתיקה", עמ' 197-210

השיטה

- ◆ הדגמות
- ◆ משחקי תפקיד

תכנים מרכזיים לשיחה עם קטין שיש לגביו יסוד סביר לחשוב שנעברה בו עברה

הכוונה למדריכה

אזהרה! המדריכה אינה איש טיפול ואינה חוקרת פרטית ולכן עליה להיזהר מכל משמר שלא לגלוש לתחומים שאינם קשורים לעבודתה. המדריכה אינה נדרשת לחקור עובדות והדבר אף נאסר עליה. פעילות כזו עלולה לשבש את עבודתו של חוקר הילדים, שזהו תפקידו. מדריכה שפנה אליה ילד בנושא, אמורה בעיקר להקשיב לו, לעודד אותו ואחר-כך להתיעץ עם הרכזת.

- ◆ התייחסי ברצינות לכל אמירה או רמז של הילד לקיום התעללות, גם אם חזר בו מדבריו.
- ◆ הקשיבי לילד בסבלנות וברוגע.
- ◆ בעת השיחה הקפידו לתמוך בכל מה שהילד מספר וחזקי אותו על כך שבחר לספר על דבר הפגיעה בו למרות הקושי הרב הכרוך בכך:
- "אני מעריכה מאוד את האומץ שלך לבוא ולספר לי" (ולא: "אני שמחה ש...").
- "הדברים שסיפרת לי מראים שאתה ילד אמיץ ונבון".

- "אני מכבדת מאוד את החלטתך להסתפק במה שסיפרת לי. חשוב לי שתדע שאני עומדת לרשותך בכל עת שתרצה".
- "מותר לך לבכות, עברת דברים כואבים מאוד".

הכוונה לרכזת

- כאשר את מקבלת דיווח ממדריכה שלך על חשד לפגיעה בילד במשפחה שבה היא עובדת, עלייך לפעול באופן הזה:
- א. התייחסי בכובד ראש לדברי המדריכה.
 - ב. נסי לברר איתה את מרב המידע הרלוונטי.
 - ג. על-פי שיקול דעתך, ערכי ביקור בבית המשפחה לשם התרשמות אישית. הקפידו לא להעלות את הנושא באופן יזום וישיר אך לאפשר למשפחה לעשות זאת אם רצונה בכך.
 - ד. התייעצי עם גורמים מקצועיים בקהילה, כמפורט בפרק 7 במדריך זה.

כללים מנחים לשיחה עם בני המשפחה (כאשר אחד מהם מעלה את הנושא)

כללים מנחים לשיחה עם הילד

- נוסף על הנאמר לעיל לגבי השיחה של המדריכה עם הילד, שהוקדשה בעיקר להקשבה ולאמפטיה, יש לנסות לברר פרטים נוספים לפי הכללים שלהלן:
- ♦ יש להפנות אל הילד בעיקר שאלות פתוחות כמו: "ספר לי על כך", "למה אתה מתכוון?", "האם תוכל לחזור על דבריך האחרונים?", "האם יצא לך להתחלק עם מישהו נוסף" (ולא: "האם סיפרת לאימא שלך...").
 - ♦ יש להימנע מחקירה:
 - במקום "מה בדיוק הוא עשה לך?" עדיף לומר: "ספר לי רק מה שאתה מרגיש שאתה יכול לספר".
 - במקום "כשאמרת לו... אז מה הוא אמר/עשה לך?" עדיף לשאול: "האם יש לך דבר נוסף שחשוב לך לספר לי?". - ♦ חשיבות ההתחלקות: יש להסביר לילד את החשיבות בדבר סיפור הדברים ואת החשיבות להיעזר באנשים נוספים, תוך התאמת הנאמר לגיל הילד שבו מדובר. להלן נוסח אמירות בהקשר הנדון:
 - "קורה שילדים נפגעים על-ידי בני משפחתם והדרך לעצור המשך הפגיעה או למנוע אותה היא לשתף אנשים מבוגרים שיכולים לעזור".
 - "חשוב שתדע שכל מה שאנו נעשה נועד בראש וראשונה לעזור לך ולמנוע המשך הפגיעה בך".
 - "ילדים לא אשמים בדברים כגון אלה שסיפרת לי וגם אתה לא אשם בכך".
 - "אני אשמור על הדברים בסוד ולא אספר אותם, אלא רק לאלה שמחובתם לעזור לך".
 - ♦ שליטה בשיחה: יש להשתדל להיות רגוע ככל האפשר (אך לא אדיש). חשוב להפגין שליטה במצב ולא לגלות ביטויים של בהלה, תדהמה, הלם או זעזוע. ביטויים של חולשה, חוסר ביטחון ומבוכה מערערים את ביטחון הילד וגורמים לו להטיל ספק בנכונות המעשה שעשה (שסיפר לך). שליטה במצב מבטאת גם נורמליות, כאילו כבר היו דברים מעולם והוא לא היחיד, קורה שילדים נפגעים על-ידי הוריהם, ואפשר לעזור להם. חשוב כזה חשוב לילד מאחר שיש בו שדר של תקווה. אם העובד נחשף רגשית מוטב שיתייחס לכך כאן ועכשיו ויאמר אמירות כגון: "הסיפור שסיפרת לי מאוד מרגש. ממש יורדות לי דמעות", ואז לחזור ולקבל שליטה.
 - ♦ ביטויי תמיכה פיזיים - ליטוף, חיבוק וכיו"ב - עלולים להתפרש אצל הילד כניסיון תקיפה נוסף, בעיקר אם מדובר

בילד שעבר תקיפה מינית, לכן מוצע שלא לעשות זאת. העובד יכול לומר לילד: "ברגע זה הייתי רוצה ללחוץ את ידך/להניח יד על כתפך, האם זה בסדר?"

♦ מתן כבוד לדברי הילד: יש להקפיד לכבד את דברי הילד כפי שנאמרו ולהימנע לחלוטין מלהביע "משאלות חינוכיות" לניסוחים מעודנים או מתוקנים של דבריו. יש לקבל את הדברים בדיוק בשפה שנאמרו. אם הילד השתמש במילים שגויות, בשפה גסה או במילים בוטות (לטעמו של העובד), אסור לתקן אותו אלא להתחבר אל שפתו ככל האפשר.

עקרונות עשה ואל תעשה בשיחה עם ילד

- ♦ אין באחריות איש המקצוע המאתר להחליט או לאבחן האם הילד עבר התעללות או איזה סוג התעללות. הוא אחראי לעובדות בלבד.
- ♦ שיחה עם הילד אינה מפגש טיפולי – מטרתה לאפשר לו לבטא את מצוקתו.
- ♦ אין ללחוץ על הילד כדי לקבל ממנו פרטים משלימים.
- ♦ השיחה עם הילד באה להעביר לו מסר שחשוב לכם לשמוע מה שהוא מספר לכם ושאתם תנסו לעזור לו.
- ♦ חשוב להימנע משאלות סגורות המובילות לתשובות של "כן" או "לא".
- ♦ חשוב ביותר לאפשר לילד לדבר ולבטא את עצמו. על העובד להימנע מתגובות מילוליות ארוכות.
- ♦ אסור להבטיח מה שאי-אפשר לקיים, למשל, לשמור בסוד את מה שסופר לך.

כללים מנחים לשיחה עם הורה

- נסו לאמץ את העמדות הבאות גם אם הדבר קשה. הן עשויות לסייע במילוי חובת הדיווח וגם לשמור על המשך הקשר שלכם עם המשפחה.
- ♦ אמצו עמדה נטולת האשמה, שיפוט וכעס כלפי ההורים גם אם אתם חושבים שמעשיהם פוגעים בילדיהם.
- ♦ אמצו עמדה של שותפות עם ההורים סביב המטרה של טובת הילד.
- ♦ אמצו עמדה של אמפטיה כלפי ההורים בגין קשייהם ורצונם להיות הורים טובים.

דוגמות לאמירות המראות שאנחנו פועלים לטובת הילד ולא לרעת המשפחה

- "השיחה שלי איתכם היא לא נגדכם, כולה מכוונת לטובת הילד".
- "אין לנו שום דבר נגד מישהו מבני המשפחה אלא חובה חוקית לבדוק מה קורה לילד שלכם".
- "אני לא שופט אתכם ואין לי גם הכלים לעשות זאת. אני מחויב לדווח על כל חשד סביר לפגיעה בילד ובמקרה הזה יש חשד שהילד שלכם נפגע על-ידי מישהו. הבדיקה תקבע האם אמנם התקיימה פגיעה כזו ומי עשה אותה".
- "חשוב לנו, כפי שחשוב לכם, לדעת מה קרה לילד".
- "ברור לי שאתם מעוניינים בטובת ילדכם".
- "אם אלה העובדות, אני מאמין שבדיקת עובד הרווחה תגלה את אותם הדברים".

אפשרו ביטוי רגשי, אף אם הוא כולל כעס ותועומת נגדכם. כל עוד לא נמצאה ראייה המקשרת במישרין את ההורים לממצא, אין הם אשמים. נקודת ההנחה הבסיסית היא שההורים, גם אם פגעו בילדיהם, אוהבים אותם ורוצים להיות הורים טובים, לכן חשוב לשתף עמם פעולה. קבלו את טיעוני ההורים להורות הטובה ואל תצאו נגדם בראיות ובעובדות. בידיכם ממצאים על הפגיעה ולא על הפוגע. השאירו זאת לעבודתן של רשויות הרווחה והחוק.

היעדר משאבים ויכולת בצירוף התמודדות עם מצוקות וקשיים שוטפים הם הגורמים העיקריים להתעללות מצד הורים בילדיהם.

- "קשה מאוד להיות הורה. כולנו כהורים זקוקים לפעמים לעזרה. עובדי הרווחה עשויים לעזור לכם בעצה ובהדרכה".
- "הקשיים הרבים שאתם חווים עלולים לגרום לכם לנהוג שלא כהלכה בילדכם, ולכן חשוב שתהיו בקשר עם עובדי הרווחה שתפקידם לבדוק את העניין".
- "גם אם נהגתם שלא כהלכה רצוי שתחשבו על העתיד ועל האופן שבו אפשר לתקן את הדברים. כדאי לכם להתחלק עם עובדי הרווחה, שיזמינו אתכם לבדוק את המקרה, באשר לקשיים שיש לכם בחינוך/גידול ילדיכם".
- "נראה לי שקשה לכם, בואו נראה איך אפשר לעזור".
- "אתם מתמודדים עם דברים רבים. מגיעה לכם האפשרות להיעזר".

תנו להורים פתח של תקווה וכווננו אותם לקבלת סיוע מהגורמים המופקדים על כך בקהילה.

אמינות: גילוי כוונתך למשפחה לדווח לפקיד הסעד הוא מרכיב שחבוי בבסיס האמינות שלך בעיניה. עם זאת, גילוי כזה עלול לפגוע בחקירה. לכן עליכם להתייעץ עם פקיד הסעד לגילוי. אם פקיד הסעד לא יתנגד, רצוי לספר למשפחה על כוונתך לדווח ולהדגיש כי פעולה זו נעשית על-פי חוק. גישה זו מונעת עימותים ומצבים בלתי-נעימים עתידיים. זכרי! לא תמיד צריך לומר במפורש למשפחה כי הדיווח יופנה לפקיד הסעד. אפשר להסתפק בהגדרה הכללית – "לעובד סוציאלי בשירותי הרווחה". גישה זו מדגישה את הפן הטיפולי-תמיכתי בדיווח על פני הפן הסמכותי, ומפחיתה התנגדות והתגוננות. כאשר את מתרשמת כי הגישה הגלויה עלולה לפגוע בטובת הילד, רצוי לדווח ללא ידיעת ההורים, ולאחר מכן, לנמק בפניהם את סיבת הדבר.

- ◆ "עליכם לדעת כי חובתי על-פי חוק לדווח לרשויות הרווחה על דבר החשד שגיליתי לפגיעה בילד שלכם. חשוב שתדעו כי מה שאני מדווחת עליו הוא עצם החשד לפגיעה בילד שלכם".
- ◆ "לצערי, נאלצתי לדווח על חשד לפגיעה בילד שלכם. זהו הליך המחויב על-פי החוק, ואסור לי גם להודיע לכם על כך מראש. אני מתארת לי שהדבר גרם לכם לעוגמת נפש, ואולי אפילו לאכזבה ממני כרכזת/מדריכה שלכם".
- ◆ "חשוב לי שתדעו שאני לא שופטת אתכם ומבחינתי נשאתם משפחה בתכנית שלי. הייתה עליי החובה החוקית לדווח על פגיעה בילדיכם, וזאת עשיתי. מי גרם לפגיעה הוא עניין שלא בטיפולי ולא בסמכותי לקבוע".
- ◆ "אני יודעת שזה מצב לא נעים, אך לא הייתה לנו כל ברירה – החשוב מכול הוא שהילד לא ייפגע שוב. אני אישית מעוניינת מאוד בהמשך הקשר בינינו, ומקווה שכך גם אתם.

הבחינו בין המעשה לבין מחויבותכם המקצועית להמשך הקשר והטיפול במשפחה, ללא קשר למי שעשה את המעשה.

משחק תפקידים

שיחה בין מדריכה/רכזת לילד ו/או הורה

שלב א: המנחה יציג בפני המשתתפים את מטרת המפגש ויאמר כי הלמידה תיעשה באמצעות משחק תפקידים.
צעד ראשון: המנחה יחלק את המשתתפים לזוגות. מחציתם יציגו שיחה בין רכזת/מדריכה לילד ומחציתם שיחה בין רכזת/מדריכה להורה.
צעד שני: הזוג יבנה מסגרת התייחסות, כלומר, בן כמה הילד ומה קרה לו באופן כללי ביותר. כך גם לגבי הזוגות המשחקים רכזת/מדריכה - הורה.
צעד שלישי: הזוגות יקיימו את השיחות.
צעד רביעי: בני הזוג יספקו משוב הדדי.
צעד חמישי: החלפה בתפקידים והכול מחדש.

שלב ב: דיון במליאה

צעד ראשון: הזוגות ידווחו על עיקרי הדברים שהתרחשו בשיחה. המנחה יאפשר למשתתפים להתייחס לנאמר.
צעד שני: המנחה יפתח בדיון ותוך כך יציג שאלות כמו דילמות שעלו, קשיים שהתעוררו והצעות לניהול שיחה.

שלב ג: סיכום והכללה. המנחה יסכם את עיקרי הדברים שהעלו המשתתפים ומוסיף דברים שלא נאמרו. תשומת לב מיוחדת בדברי הסיכום יש להקדיש לעקרונות עשה ואל תעשה בשיחה עם ילד והורה.

חלופה שנייה

משחק תפקידים בשלוש

חלופה זו דומה לחלופה הראשונה אך חלוקת הקבוצות תהיה לשלוש ולא לזוגות, כאשר מחצית המשתתפים יציגו שיחה בין עובד לילד ומחציתם - בין עובד להורה. המשתתף הנוסף יגלם את תפקיד הצופה. הפעילות זהה לזו המתוארת בחלופה הראשונה, בשינוי שהצופה מצטרף כנותן משוב. כל שלישייה תקיים שלושה סבבים שבכל אחד מהם המשתתפים מתחלפים בתפקידים. בתום כל סבב יתקיים תהליך מתן משוב למשתתפים. לפני מתן המשוב יש לאפשר לכל אחד מהם לבטא את הרגשותו בעת השיחה ולהעריך את חלקו בשיחה. המשוב יעשה בעזרת הטבלה המוצגת מטה:

דף תצפית

מושא התצפית	מילות/משפטי קבלה	מילות/משפטי ביקורת	ביטויים גופניים
הורה			
ילד			
מדריכה			
רכזת			

משוב פתוח:

- ♦ דרך ביצוע התפקידים
- ♦ מידת אמינות השיח

ההמשך – בדומה לחלופה הראשונה.

חלופה שלישית

אקווריום

שלב א: המנחה יזמין זוג מתנדבים למרכז החדר ויבקש מהם לשחק עובד וילד המנהלים שיחה בהקשר של פגיעה בילד. שאר המשתתפים יישבו מסביב, יצפו בשיחה וירשמו את הערותיהם. הערה: אפשר להשתמש בטבלה הנ"ל.

שלב ב: בתום המשחק ישאל המנחה את השחקנים כיצד הם מרגישים וכיצד הם מעריכים את שיחתם.
שלב ג: המנחה יפנה אל המשתתפים ויאפשר להם להתייחס לנאמר.

שלב ד: הזמנת שלישיית "שחקנים" נוספת שיציגו שיחה בין עובד להורה + צופה. ההמשך זהה לזה שתואר בשיחה שבין עובד לילד.

שלב ה: דיון. המנחה יפתח דיון בסוגיה "שיחה עם ילד נפגע-התעללות ועם הורה פוגע". חומר הרקע מפורט בתחילת מפגש זה, והמקורות שאליהם המנחה מופנה יסייעו לו בניהול חלק זה של המפגש.

שלב ו: סיכום והכללה. ראו כמוצע בחלופה הראשונה.

תכנית הטמעה

תכנית אתגר

השלכות איתור ילד נפגע-התעללות על בני משפחתו

המטרה

לכוון להשלכותיו של גילוי ההתעללות על שאר בני המשפחה

משך המפגש

שעתיים

השיטה

דיון ושיחה

האמצעים

גיליונות בריסטול, צבעים, פלסטלינה

מקורות עיוניים

הספר "לדבר את השתיקה", עמ' 48-54, בפרק הדין בשאלה מדוע הורים פוגעים בילדיהם.

רקע עיוני

לאיתור ילד שעבר התעללות מצד הורה או בן משפחה אחר יש השלכות על שאר בני המשפחה. עצם הגילוי עלול לפגוע בבני המשפחה האחרים, לפצל את המשפחה לאלה שתומכים בקורבן ולאלה שכועסים עליו ועל כך שחשף את הסוד מחוץ לגבולותיה, לגרום למשבר במשפחה ואף להביא פירוקה.

כיצד משפחה מתמודדת עם גילוי כזה? אילו אפשרויות עומדות בפניה? האם עלינו להתייחס גם אל האנשים הנוספים במשפחה או להתמקד בקורבן? מה קורה אם הקורבן אינו ילד בתכנית? כיצד המשפחה מתמודדת עם העובדה שיש כעת שני אנשים או יותר במשפחה, שכל אחד מהם נמצא מצדו האחר של המתרס? כיצד אפשר לתמוך במשפחה, לעודד אותה ולחזקה בעת משבר כה חריף?

משחק הדמיה

הדמיה של משפחה שבה הורה פגע בילדו והתעלל בו

שלב א: חלוקת תפקידים

צעד ראשון: המנחה יחלק את המשתתפים לקבוצות בנות חמישה חברים, המייצגים משפחה בת חמש נפשות - הורים ושלושה ילדים. אחד הילדים הוא ילד נפגע-התעללות.

צעד שני: בני המשפחה יחלקו ביניהם תפקידים ויבנו סיפור רקע משפחתי קצרצר שיעקרו "סוד" המשפחה.
צעד שלישי: שתי דקות לעיצוב האישיות. כל משתתף יבנה את זהותו מעבר לחלוקת התפקידים שהתקיימה בצעד השני.

שלב ב: תמונה משפחתית

צעד ראשון: ה"משפחה" תבנה תמונה משפחתית עצמית על גבי גיליון הבריסטול ותשתמש לשם כך בצבעים ובפלסטלינה שקיבלה.

הכוונה לבני המשפחה: הציור ייעשה ללא שיח בין המשתתפים. כל בן משפחה מכניס לתמונה המשפחתית את ראייתו האישית. בעת בניית התמונה המשפחתית על כל משתתף להיכנס לנעליה של הדמות שאותה הוא מייצג, ומשם להעביר לתמונה המשפחתית.

צעד שני: הצגת התמונה המשפחתית שנבנתה וראיית המשפחה מזווית עיניהם של כל אחד מחברי הקבוצה. המשתתפים יתבקשו לדבר בגוף ראשון ולייצג כל אחד את הדמות שבחר.

צעד שלישי: שיחה משפחתית. מוקד השיחה: מה קורה לנו עכשיו ולאן הדברים מובילים אותנו בעתיד.
צעד רביעי: כל משפחה תבחר חבר שייצג אותה במליאה.

שלב ג: מליאה

צעד ראשון: המנחה יזמין את נציגי המשפחות בזה אחר זה עם יצירתם "תמונת המשפחה", ויבקש מהם להציג את המשפחה, בעייתיה המיוחדות, מה קורה בה כעת ומה צפוי לה בעתיד, כפי שבא לידי ביטוי בשיח המשפחתי.

צעד שני: דיון כללי. המנחה יזמין את המשתתפים להתייחס לדברים שנאמרו ולאופן שבו אפשר לסייע למשפחות כאלה להתגבר על המשבר שבו הן נתונות.

שלב ד: סיכום והכללה. המנחה יסכם את עיקרי הדברים שעלו בדיון ויתמקד בהצעות שעלו לגבי דרכי הסיוע למשפחה ולגבי האופן שבו אפשר להפוך משבר להזדמנות לשיקום.

חלופה

צפייה בסרט

אפשר לבחור סרט העוסק בהתעללות בתוך המשפחה, להקרינו בפני המשתתפים ולאחר מכן לקיים סביבו דיון. במקרה כזה אפשר להסתייע בתדריך לדיון בסרט, נספח 3. לרשימת סרטים מומלצים ראו נספח 2.

התערבות של איש מקצוע והשפעותיה עליו

המטרה

"תחזוקה מיטיבה" של איש המקצוע

משך המפגש

שעתיים

השיטה

עבודה אישית, עיבוד בזוגות ובמליאה

חלופה ראשונה

האמצעים

דפי פוליו שורה לכתובה, כלי כתיבה, דף רקע להתנסות (ראו בהמשך) – משוכפל במספר המשתתפים במפגש.

שלב א: המנחה יחלק למשתתפים את הטקסט לעיל על חמשת סעיפיו, ויבקש מהם לקראו בעיון רב (במידת הצורך יסביר את ההנחיות בעל-פה).

שלב ב: עבודה אישית. כל משתתף יתבקש לפתוח "יומן אישי" ולכתוב בו מכתב מלב אל לב הממוען אל עצמו. המכתב צריך להתייחס לחמשת הסעיפים כמפורט לעיל:

- ♦ בירור זהותי התרבותית כמדריכה
- ♦ בירור פערים ביני לבין לקוחותיי
- ♦ כיצד עובדת היותי הורה משפיעה על עבודתי?
- ♦ האם אני מתמודדת עם השחיקה? אם כן, כיצד ובאיזו מידה בסדר?
- ♦ כיצד אני נוהגת לגבי שיתוף פעולה עם גורמים בקהילה?

שלב ג: עבודה בזוגות. המנחה יחלק את המשתתפים לזוגות ויבקש מכל זוג לשתף את שאר המשתתפים בכתוב ביומן, אך רק בדברים שנוח להם לשתף בהם. אין ללחוץ על משתתף בשום צורה להיחשף כאשר אינו מעוניין בכך.

שלב ד: שיחה במליאה

צעד ראשון: המנחה יזמין את המשתתפים לחלוק ברגשות שליוו אותם בעת הכתיבה ובעת השיחה הזוגית. הוא יציין שאין כל חובה לספר על מהות הדברים שנאמרו אלא אם הנוגע בדבר מעוניין בכך.

צעד שני: המנחה יחזור על הדילמות שהוצגו ויבקש את התייחסותם הכללית של המשתתפים, במנותק מההיבט האישי.

כמו כן ירחיב המנחה את הדיון בדרכים שהציעו המשתתפים להתמודדות עם השחיקה עקב חשיפה למצבים אנושיים קשים שמזמן המפגש עם ילדים נפגעי-התעללות והזנחה.

הכוונה למנחה: יש להימנע מכל מניפולציה המכוונת לחשיפת עמדותיהם האישיות של המשתתפים במליאה. עצם הכתיבה האישית ביומן תעורר את המשתתפים למחשבה. השיחה בזוגות מאפשרת למשתתפים לעבד את עמדותיהם, והמשוב במליאה בצורת שיתוף ברגשות שהתעוררו מסייע להם להפנים את הנושא ומעודד אותם לחזק את עצמם בדרכים שנידונו.

שלב ה: סיכום והכללה. המנחה יעלה בקצרה את עיקרי הדברים שעלו בתהליך הסדנאי ויחבר זאת עם מטרות המפגש. כשם שאיש המקצוע פועל לשלומם של לקוחותיו, הוא גם צריך לשמור ולדאוג לבריאותו שלו. העבודה עם ילדים נפגעי-התעללות והזנחה טעון אמוציות קשות, ואם העובד לא יחלוק בכך עם אחרים הוא עלול לשחוק את עצמו ובעקיפין לפגוע באיכות הטיפול שהוא מעניק ללקוח.

חלופה שנייה

האמצעים

בריסטולים, צבעים, חימר, פלסטלינה, דבק פלסטי ואביזרים נוספים לבחירתכם.

שלב א: עבודה בקבוצות קטנות

צעד ראשון: חלוקה לקבוצות של חמישה-שישה משתתפים.

צעד שני: חלוקת חומרי עזר.

שלב ב: הגדרת המשימה. כל קבוצה תתבקש לבנות על גבי הבריסטול יצירה שתבטא את כל הרכיבים הבאים או את מקצתם, לפי החלטת הקבוצה:

- ◆ כיצד החברה והתרבות שממנה באתי מתייחסים אל הנושא של פגיעות בילדים?
- ◆ כיצד המשפחות שאיתן אנו עובדים מתייחסות לנושא זה?
- ◆ כיצד עובדת היותי הורה משפיעה על התייחסותי לנושא?
- ◆ מה דעתי על שיתוף פעולה עם גורמים בקהילה בנושא מניעת פגיעות בילדים?

שלב ג: שיחה על התוצר בתוך התת-קבוצות

צעד ראשון: כל משתתף יציג את עמדתו לגבי היצירה המשותפת.

צעד שני: חידוד ההסכמות וחוסר ההסכמות שהתגלו בשיחה.

צעד שלישי: בחירת חברה שתציג תוצרי הקבוצה בפני המליאה.

שלב ד: הצגת תוצרים במליאה

צעד ראשון: הכנת תערוכה של התוצרים והתבוננות חופשית.

צעד שני: נציגי הקבוצות יציגו את התוצרים.

תכנית הטמעה

תכנית אתגר

צעד שלישי: המנחה יאפשר לחברים להשלים ולהוסיף.

שלב ה: סיכום והכללה – כמפורט לעיל.

דף רקע להתנסות - חמישה היבטים של "תחזוקה מיטיבה"

1. בירור זהות המתערב - היבטים בין-תרבותיים

משתנה חשוב בעת בירור דרכי ההתערבות והשפעתן על המתערב הוא הרקע החברתי והתרבותי שממנו בא. רקע זה (עובד חילוני, דתי, חרדי, יהודי, ערבי, עובדים עולים מארצות שונות כמו רוסיה, אתיופיה, ארצות הברית וכו') עשוי לקבוע את אופן ההתייחסות לתופעה הנדונה. השאלות לדיון תהיינה:

- ◆ כיצד מתייחסת החברה שממנה אתה בא אל תופעת ההתעללות בילדים?
- ◆ כיצד אתה אישית מתייחס אל תופעה זו? (בחלקו נידון הנושא ועובד בשיעור בירור עמדות).

2. בירור פערים

עד כמה קיימת התאמה בין עולמו של איש המקצוע לעולמו של הלקוח, הילד ובני משפחתו? אם קיים פער, כיצד הוא עשוי להשפיע (להקל או להקשות) על ההתמודדות ועל ההתערבות? למשל, כאשר הערכים של משפחת הילד בסיכון מעוררים אצל העובד רגשות שליליים כלפי המשפחה, או להפך, כאשר הערכים של המשפחה נמצאים בהלימה עם אלה של העובד המתערב, כמו למשל פתרון עניינים משפחתיים במסגרת המשפחה או באמצעות דמות דתית בקהילה ואי-פנייה למוסדות הרשמיים של המדינה. מה תהיה השפעת ערכים אלה על הקשר של העובד עם המשפחה?

3. אני כהורה

איפה פוגש אותי הנושא של התעללות בילדים כהורה? עד כמה אנחנו כהורים מודעים לחוסר השלמות שלנו כהורים? כיצד תפקידי זה (הורה) משפיע על שיקול דעתי באשר לדרכי התערבותי בעבודה עם ילדים?

4. שיתוף פעולה עם גורמים בקהילה

מה עמדותיי כלפי אנשי מקצוע אחרים העוסקים בנושא? האם הן מסייעות לשיתוף פעולה עם גורמים נוספים בקהילה או מקשות על כך?

סיום ופירדה, סיכום, משוב והערכה

המטרה

לסכם את ההשתלמות, להפיק לקחים ולתת המלצות לשיפור

משך המפגש

שעתיים

חלק א: סיום ופירדה

חלופה ראשונה

"מסע אל הנעלם"

חלקו הראשון של תרגיל זה הועבר במפגש הראשון, בחלק של בירור ציפיות, וחלקו השני מוצע למפגש הפירדה.

האמצעים

דף "מסע אל הנעלם" (ראו נספח 01) במספר עותקים כמספר המשתתפים; כלי כתיבה וצבעים; דפי העבודה מהמפגש הראשון שאסף המנחה ויחזירם למשתתפים במפגש זה.

שלב א: עבודה אישית

צעד ראשון: חלוקת דף העבודה "מסע אל הנעלם".

צעד שני: המנחה יבקש מהמשתתפים להביט בדף שלפניהם, שבו מצויר אדם עם שק אחד על גבו ושק אחר בידיו, וישאל את השאלות הבאות: האדם נמצא במקום כלשהו. איפה? בראשו מחשבות רבות. על מה הוא חושב? לפניו פרוס נוף רחב אופקים ובו תחנות רבות. האם אלה התחנות שעבר והוא משקיף עליהן, או שאלה תחנות שאלהן הוא רוצה להגיע? מה יש לו בשקים? האם יש לו בשקים את מה שרצה או דברים אחרים? מה משקל השקים, ומה משמעות הדבר לגביו? מה הוא רוצה לומר בנוסף? המנחה יזמין את המשתתפים להתייחס לנקודות נוספות שעולות על דעתם.

צעד שלישי: ביצוע המשימה

צעד רביעי: חלוקת דפי העבודה מהמפגש הראשון

צעד חמישי: השוואה בין שני דפי העבודה

שלב ב: הצגת התוצרים במליאה ושיחה חופשית

הכוונה למנחה: אפשר למשתתפים לבטא את עצמם בחופשיות והמעט ככל האפשר בשאלות הכוונה.

חלופה שנייה

תרגיל פרדה

השיטה

- ◆ עבודה בקבוצות
- ◆ דיון במליאה

האמצעים

בריסטולים, צבעים, שאלון הערכה ומשוב (נספח 9).

תכנים עיקריים לסיכום

- ◆ אילו תהליכים עברו המשתתפים במהלך תכנית ההשתלמות?
- ◆ איך המשתתפים רואים את מידת מעורבותם בנושא ילדים בסיכון, עתה בתום התכנית?
- ◆ מהו הדבר החשוב ביותר שכל משתתף לוקח לעצמו מהתכנית?
- ◆ הצעות לשיפור

שלב א: עבודה בקבוצות

צעד ראשון: המנחה יחלק את המשתתפים לקבוצות של שישה-שבעה משתתפים. כל קבוצה תקבל שני בריסטולים. בבריסטול אחד תתאר הקבוצה את המשתתפים בראשית ההשתלמות, בבריסטול השני היא תתאר את המשתתפים עתה, בתום התכנית.

צעד שני: ביצוע המשימות הקבוצתיות

צעד שלישי: כל קבוצה תבחר חבר שיציג את תוצרי הקבוצה במליאה.

שלב ב: מליאה

צעד ראשון: הצגת תוצרי הקבוצות במליאה

צעד שני: סבב משוב תוך התייחסות לנקודות שעלו בדיווחים של נציגי הקבוצות. לאפשר הרחבה, תוספות והשלמות באופן חופשי. המנחה יכול להסתייע בנקודות ההתייחסות המפורטות לעיל "תכנים עיקריים לסיכום".

צעד שלישי: דברי סיכום על תכנית ההשתלמות מפי המנחה. אם הוזמנו אורחים למפגש הסיכום, יש לאפשר להם לומר דברים למשתלמים. המנחה ייתן את המשוב האחרון. בסיום דברים יבקש מהמשתתפים למלא את שאלון המשוב שיחולק להם עתה, כדי להפיק לקחים ולפעול לשיפור תכניות ההשתלמות הבאות.

חלופה שלישית

"פנטזיה ומציאות"

האמצעים

בריסטולים כמספר התת-קבוצות, צבעים

תכנית הטמעה

תכנית אתגר

שלב א: מבוא. המנחה יפתח את המפגש במבוא קצר שבו יציין כי כמו לכל דבר בחיים, גם למפגשים האלה יש סוף ושהיום ייערך המפגש האחרון.

שלב ב: דמיון מודרך. המנחה יבקש מהמשתתפים לעצום עיניים ולהצטרף לטיול של "פעם בחיים" ביער-עד שאין לו שם. כפי שקורה לעתים, המציאות חזקה מכל דמיון. "אתם נמצאים בדרך עפר כבושה. מעליכם שמים בהירים, ומולכם יער. בתוך זמן קצר אתם בשולי היער. הצעידה נעימה, ואפלולית היער מרגיעה. פה פלג מים, שם קול ציוץ ציפורים, שקט ושלווה. הדרך הופכת לשביל והשביל מעמיק אל נבכי היער. העצים הולכים וגדלים, צמרותיהם מרקיעות שחקים, פיסות השמים הולכות ונעלמות לאטן. מסתרי היער מושכים אתכם כמטה קסמים. לעתים הקרירות הנעימה הופכת לחום ומחנק, אך לאחר מכן אתם חשים שוב תחושת רוגע, משב רוח מרענן. עצי סבך בצד עצי פרי מוכרים ובלתי-מוכרים כאחד. השביל נעלם ולפתע תחושה חזקה של אובדן דרך. קול פנימי אומר לכם להמשיך וללכת, אין דרך חזרה. החרדה גוברת, אך גם הנחישות בצדקת הדרך. לפתע שער. אתם פותחים את השער, ומה ראות עיניכם?"

הכוונה למנחה: אפשר למשתתפים שיהיו בשקט במשך דקה ואז בקש מהם לפקוח עיניים ולחזור לחדר.

שלב ג: עבודה בקבוצות

צעד ראשון: חלוקת הקבוצה לתת קבוצות בנות חמישה-שבעה משתתפים כל אחת.
צעד שני: המנחה יסביר: "היער הוא מטפורה להשתלמות שעברתם והשער הוא גם הפתח שבו תיפרדו איש מרעהו". לשם כך כל קבוצה תעלה בציור משותף את שעניהם ראו מעבר לשער.
צעד שלישי: ביצוע היצירות המבטאות את יישום החומר שנרכש בהשתלמות.
צעד רביעי: כל קבוצה תבחר חבר שיציג את תוצרי הקבוצה במליאה.

שלב ד: הצגת התוצרים במליאה

שלב ה: סיכום. בדברי הסיכום חשוב להזכיר את מטרות תכנית ההשתלמות ולשחזר את הנושאים המרכזיים שהועלו בה. יש להתייחס הן לתכנים שנלמדו והן לתהליכים שהתרחשו ולמאמצים שנדרשו מהמשתתפים כדי להתמיד בפגישות. ראוי להדגיש את מורכבות הנושא של איתור ילדים נפגעי-התעללות והזנחה ואת זעקתם הבלתי-נשמעת ליד תומכת. רצוי להתייחס לקשיים האובייקטיביים הכרוכים בטיפול בילדים לצד החובה הערכית והחוקית לעשות זאת. המסר החשוב ביותר למשתתפים צריך להיות: גם אם המכשולים והקשיים רבים עד כדי סכנה להיפגע, אין לשכוח כי הילדים בסיכון נמצאים בסיטואציה זו וחווים אותם כבדרך שגרה. בגמר הסדנה יזמין המנחה את המשתתפים לדיון מסכם על ההשתלמות.

חלופה רביעית

מטפורות פְּרָדה

שלב א: מבוא. המנחה יפתח את המפגש במבוא קצר שבו יציין כי כמו לכל דבר בחיים, גם למפגשים האלה יש סוף ושהיום ייערך המפגש האחרון.

שלב ב: המנחה יזמין כל אחד מן המשתתפים לבחור מטפורת פְּרָדָה ולהציגה בפני המשתתפים האחרים. כל משתתף יחשוב על חפץ המציין עבורו בדרך כלשהי פְּרָדָה, יציין את שם החפץ ויספר את סיפור הפְּרָדָה הקשור בו (לחלופין, אפשר לפזר מגוון חפצים שהוכנו מראש ולבקש מכל משתתף לבחור חפץ).

הכוונה למנחה: באופן טבעי יתרחשו מעברים מזיכרונות העבר אל המתרחש כאן ועכשיו. התנועה מהעבר אל ההווה מסייעת לעבד את חוויית הפְּרָדָה ומאפשרת למשתתפים לפרוק את רגשותיהם, לבטא את תסכולם, וגם להשלים עם המציאות.

שלב ג: נתינה וקבלה. המנחה יבקש מכל אחד מהמשתתפים לבחור בחפץ כלשהו שהוזכר או שלא הוזכר, להעניק אותו למשתתף אחר כ"צידה לדרך" ולנסות לנמק נתינה זו. מקבל החפץ יכול לספק משוב לנותן וגם להתייחס לקבוצה כולה, לפי רצונו.

שלב ד: סיכום. ראו לעיל בסדנת "פנטזיה ומציאות".

חלק ב: שיחת משוב

שיחת המשוב אמורה להתייחס לשני היבטים לפחות – תהליך ותוכן, ואפשר להתייחס גם להיבט של ארגון.

שאלות לשיחה

שאלות דוגמה לגבי התהליך:

- ◆ מהם הדברים שהכי אהבתי במפגשים?
- ◆ מהם הדברים שלא אהבתי?
- ◆ מהם הדברים שהקבוצה תרמה לי?
- ◆ מהם הדברים שהשתדלתי לתרום לקבוצה?
- ◆ מהם הדברים שהייתי רוצה לומר לחברי הקבוצה?
- ◆ מהם הדברים שהייתי רוצה לומר למנחים ולמרצים?
- ◆ מהם הדברים שהייתי רוצה לומר לילדים הנפגעים?

שאלות דוגמה לגבי התכנים:

- ◆ באיזו מידה למדתי דברים חדשים בנושא איתור ילדים נפגעי-התעללות?
- ◆ באיזו מידה אני מרגישה שאוכל ליישם את הנלמד בעבודתי השוטפת?
- ◆ מהם הנושאים שנלמדו הנראים לי מיותרים?
- ◆ מהם הנושאים שלדעתי צריך להרחיב?
- ◆ מהם הנושאים שחסרו לי בהשתלמות זו?

משוב והערכה

האמצעים

דפי הערכה ומשוב כמספר במשתתפים (נספח 9).

על המנחה לשריין יחידת זמן של 15–20 דקות כדי לאפשר למשתתפים למלא את שאלון המשוב וההערכה. יש לאסוף את דפי המשוב ולא להסכים שיילקחו הביתה ויישלחו בדואר. זאת כוונה טובה שבדרך כלל אינה מתממשת.

סיכום ההשתלמות על-ידי המנחה

מנחה ההשתלמות יחבר מסמך סיכום על-פי הנקודות האלה:

- ◆ מטרות ההשתלמות
- ◆ אוכלוסיית הלומדים
- ◆ המידה שבה הושגו מטרות ההשתלמות
- ◆ הערכה של כל מפגש (המידה שבה הושגו מטרות השיעור)
- ◆ מעורבות הלומדים
- ◆ שיטות ואמצעים
- ◆ ניתוח ממצאי דף המשוב
- ◆ מסקנות, לקחים והמלצות

מקורות עיוניים

גולדשטיין, ש' (2005). לדבר את הדממה, איתור ילדים ובני נוער נפגעי התעללות והזנחה, שירותי הבריאות בקהילה.

צימרמן, ש'. תופעת ההתעללות והפגיעה בילדים (ראו נספח 1).

קוצ'יק-לביא, נ' (2000) חוברת הדרכה לאיתור ילדים בסיכון. הוצאת אשלים, משרד העבודה והרוחה ומשרד החינוך.

נספחים

תופעת ההתעללות והפגיעה בילדים

שוש צימרמן, ראש היחידה למניעת התעללות בילדים – שפ"י

מבוא

בחודשים האחרונים מוצפים אמצעי התקשורת בידיעות על פגיעות מיניות של מבוגרים בילדים ושל תלמידים או קטינים שאינם משולבים במסגרות לימודיות – בתלמידים אחרים. אחת השאלות שמרבים לשאול בימים אלה היא האם מדובר בתופעה ששכיחותה עלתה או בתופעה קיימת שזוכה לחשיפה רבה יותר. אין תשובה חד-משמעית על שאלה זו. אין ספק, כי פיתוח המודעות לקיום התופעה, הפעלת תכניות מניעה במערכת החינוך, החשיפה שהיא מקבלת באמצעי התקשורת וגינויה החד-משמעי – כל אלה מגבירים את החשיפה הציבורית לתופעה של פגיעה מינית בתלמידים.

חלק א: תופעת הפגיעה וההתעללות בילדים – זווית הקורבן

מודעות לתופעת ההתעללות

תופעת ההתעללות בילדים הייתה מאז ומתמיד, אולם רק מהמאה ה-20 התייחסו לתופעת זו במונחים של גינוי. בספרה "טראומה והחלמה" (1994) טוענת ג'ודית הרמן שעלייתן של התנועות הפמיניסטיות בארצות הברית והתמקדותן בתופעת אונס הנשים, שאותו הגדירו כשיטה של שליטה פוליטית האוכפת את נחיתות הנשים מתוך אימה, גרמו לגילוי מחדש של ההתעללות המינית בילדים. חקר הטראומה הנפשית שבאונס והשפעותיה הפסיכולוגיות, הוביל להכרה באלימות בתוך המשפחה, והיווה תנאי מוקדם להעלאת הדיון בילדים הפגועים לסדר היום החברתי.

נוסף על עלייתן של תנועות פוליטיות שמיקדו את תשומת הלב בילדים – קורבנות הפגיעה – ובהשלכותיה הנפשיות הקשות, יש לציין את השינויים שחלו במאות האחרונות בתפיסה הרואה במדינה אחראית לשלום ילדיה. על-פי מורג (1992), המושג "זכויות הילד" הוא מושג חדש יחסית. עד המאה ה-18 נחשבו ילדים לרכוש אביהם מבחינה משפטית, ולכן היו חייבים לציית לו ציות מוחלט. לילדים לא הוענקו כל זכויות בחוק, והמדינה לא התערבה בנעשה בתוך המשפחה. החוקים הראשונים שעניינם הגנה על ילדים נחקקו בעקבות המהפכה התעשייתית. העובדה שילדים עבדו בתעשייה העלתה את הצורך בחוקים שיגנו עליהם מפני פגיעה וניצול. החוקים שהגבילו עבודת נוער וחוקי חינוך חובה נחקקו כמענה לצורך זה.

מקרה מפורסם שבו התערבה המדינה בתוך מסגרת המשפחה, התרחש בניו יורק בשנת 1871. בשנה זו התפרסם מקרה של התעללות קשה של אם בבתה בת ה-11, מרי-הלן. את התביעה נגד האם הגישה האגודה לצער בעלי החיים בניו יורק, תוך שימוש בחוק להגנת בעלי החיים. האגודה טענה בפני בית המשפט כי גם ילדה היא בחזקת בעל חיים ולכן היא זכאית להגנת החוק. בית המשפט קיבל את טענת האגודה והורה להוציא את הילדה מבית האם.

המקרה של מרי-אלן משמש נקודת מפנה בהתפתחות התפיסה הרואה במדינה "הורה-על", שתפקידה להגן על הילדים גם בתוך מסגרת המשפחה. על-פי תפיסה זו, יש למדינה סמכויות הוריות לגבי כל הילדים הנמצאים בתחומה, וחובה עליה לדאוג לשלומם. המקרה של מרי-אלן מהווה נקודת מפנה מתפיסה הרואה בילד קניין, לתפיסה הרואה בו בן אנוש בעל זכויות בזכות עצמו.

בספרה "מעשה ילדות: מבוא לפואטיקה של ספרות ילדים" מתייחסת שביט (1996) לשינוי שחל בתפיסת הילד ובמושג הילדות מהמאה ה-17. באותה תקופה התפתחה התפיסה שקיים שוני מהותי (לעומת שוני כמותי) בין מבוגר לילד. הילדות נתפסה כתקופה של תמימות וטוהר, כשליד צרכים ייחודיים משלו. תפיסה זו עמדה בבסיס ההתנגדות לעירוב ילדים ומין.

שלוש מגמות אלה - שינוי בתפיסת הילד כבעל צרכים המיוחדים רק לו, עלייתן של התנועות הפמיניסטיות, והתפקידים ההוריים שקיבלה המדינה על עצמה בתהליך הדמוקרטיזציה - עומדות בבסיס המודעות ההולכת וגוברת בנושא הפגיעות בילדים.

באמצעות המודל האקולוגי של Belsky (1980) אפשר להסביר כיצד מתרחשת תופעת ההתעללות בילדים. הכוונה למודל שמביא בחשבון משתנים שונים - סוציולוגיים, דמוגרפיים, תרבותיים וכן משתני הורות ומשתנים ברמת הפרט. להלן רשימת גורמים העלולים להחיש את ההתעללות:

1. ברמת הפרט: גורמים שמקורם בקשיי התפתחות העשויים להכתיב נטייה להתעלל, היסטוריה של קורבנות וכד'.
2. ברמת המשפחה: גורמים הקשורים לדינמיקה הייחודית של המשפחה, כמו למשל תפקוד משפחתי לקוי, יחסים זוגיים מעורערים או תהליך שבו אחד הילדים הופך לשעיר לעזאזל.
3. ברמת הקהילה: גורמים הקשורים למצבים שבהם המשפחה מבודדת חברתית, כשאינן נמצא גורמי תמיכה פורמליים ובלתי-פורמליים, אבטלה, צפיפות דיור וחשיפה ללחצים קשים מסוגים שונים.
4. ברמה תרבותית: גורמים המתייחסים לנורמות השכיחות באותה חברה בהקשר של גידול ילדים, לעמדות המקובלות ביחס לפגיעה בילדים ולסנקציות שהחברה נוקטת נגד המתעללים.

הגדרה

בשנות ה-60 נוסחה ההגדרה הראשונה למושג התעללות: "סינדרום הילד המוכה". מדובר באבחנה רפואית שנעשתה בחדרי המיון של בתי החולים והתייחסה לסינדרום פיזי שכלל מכות, שברים וחבלות שאין להם הסבר הגיוני. ההגדרה דיברה על הורה בעל מאפיינים פתולוגיים. התוצאה הייתה שהורים אלה הוצגו כמפלצות, חולים או מעוותים. הם אותרו בכוונה לנסות ולהרחיק מהם את ילדיהם.

למושג האנגלי Abuse אין תרגום מילולי בעברית, אבל משמעותו היא שימוש לרעה בכוח, בסמכות, בתפקיד או במעמד. היום מוגדרת התעללות בילדים כפגיעה גופנית, מינית או נפשית - במעשה, במחדל או בהזנחה מתמשכת. ההתעללות מתאפיינת בדרך כלל בדפוס קבוע לאורך זמן, ומתרחשת במסגרת משפחתו של הילד (משפחתו הטבעית, המאמצת, האומנת או זו שהילד נמסר למשמרתה) או מחוצה לה. המתעללים עלולים להיות קרובים, מכרים או זרים. פגיעה, תקיפה או התעללות עלולות להיות גם אירועים חד-פעמיים בעלי אופי חמור.

מלבד ההגדרה הכללית של התעללות, קיימות הגדרות נוספות המנסות לאפיין כל אחד מארבעת סוגי ההתעללות.

1. התעללות מינית

פרניס (1995: עמ' 25) מסתמך על הגדרת ההתעללות או הניצול מיני של Roberge & Schechter (1976). לדבריו, התעללות מינית היא "עירוב ילדים ומתבגרים תלתיים שאינם בוגרים מבחינה התפתחותית, בפעילויות מיניות שאותן אין הם מבינים לחלוטין, להן אינם מסוגלים לתת את הסכמתם המודעת (informed consent) והמפירות את הטאבו החברתי של תפקידי המשפחה". להגדרה זו מוסיף פרניס את הקביעה שהפעילויות הללו "מיועדות לסיפוק דרישותיו ורצונותיו המיניים של המתעלל".

2. התעללות פיזית

התעללות פיזית מוגדרת בספרות כשימוש בכוח פיזי וגרימת חבלות שונות כדרך התנהגות. Gillham (1994) מוסיף את המושג inflicted injury, כלומר: גרימת חבלה בכוונה תחילה.

3. התעללות נפשית

Brassard et al (1987) מקדישים פרק שלם להגדרות השונות של ההתעללות הנפשית (Psychological maltreatment). אחת ההגדרות שנוצר לגביה קונסנזוס רחב אומרת שהתעללות נפשית כוללת פעולות (commission) או הימנעות מפעולות (omission), הגורמות, על-פי סטנדרטים חברתיים והידע המקצועי, נזק נפשי. את הפעולות האלה יכול לנקוט אדם אחד או קולקטיב, הנמצא בעמדת כוח מועדפת והופכת את הילד לפגיע. פעולות אלה משפיעות על התפקוד ההתנהגותי, הרגשי, הקוגניטיבי או הפיזי של הילד. הגדרות אחרות כוללות רשימה של פעולות מזיקות: דחייה, השפלה, הפחדה, בידוד, ניצול והימנעות מהתייחסות רגשית. מרבית ההגדרות מתייחסות לתוצאות הפעולה או ההימנעות מהפעולה על הילד, ללא התייחסות לכוונה שעמדה מאחוריהן.

כמה הגדרות מתבססות על תאוריית הצרכים של Maslow. התעללות נפשית, לפי גישה זו, היא התנהגות הורית שאינה מצליחה לתת מענה לצרכים הבסיסיים של הילד – הצרכים הגופניים, הצורך לחוש ביטחון, שייכות ואהבה, והצורך לקבל הערכה.

4. הזנחה

מקובל היום להתייחס לכמה סוגים של הזנחה: הזנחה פיזית – העדר דאגה למזון, ללבוש, להיגיינה ו/או לטיפול רפואי הולם בשעת הצורך; השארת ילד ללא השגחה מתאימה לגילו; הזנחה חינוכית – חוסר דאגה ללימודי הילד, לתפקודו במסגרות חינוכיות (ביקור סדיר, מילוי חובות בבית הספר, קשר עם המסגרת החינוכית), העדר דאגה לגירויים ולהתפתחות קוגניטיבית, העדר התייחסות לצורכי חינוך בלתי-פורמלי (ניצול פנאי והעשרה), העדר שמירה על כללי התנהגות וגבולות, והזנחה רגשית – העדר התייחסות לצרכיו הרגשיים המשתנים של הילד. חלק מן ההגדרות שלעיל מתארות את התנהגות הפוגע, חלקן את תוצאות הפגיעה בילד, ואחרות משלבות בין השניים.

שכיחותה של תופעת הפגיעה וההתעללות בילדים

ממחקרים רטרוספקטיביים שנערכו בעולם במדינות כמו ארצות הברית, קנדה, בריטניה, אוסטרליה, יוון, ניו-זילנד, ספרד ומדינות סקנדינביה, עולה כי הטווח של שכיחות תופעת ההתעללות המינית בילדים הוא 7%-36% בקרב אוכלוסיית הנשים ו-3%-29% בקרב אוכלוסיית הגברים. מדובר כאן על התעללות מינית בלבד. אם נוסיף לשיעורים אלה התעללויות מסוגים אחרים נגיע לאחוזים גבוהים הרבה יותר. הממצאים מורים כי יותר מ-80% מהפוגעים הם אנשים המוכרים לילד, כשבני משפחה מהווים שליש עד מחצית מן הפוגעים כשמדובר בבנות ו-10%-20% כשמדובר בבנים. הגיל שבו הפגיעות היא הגבוהה ביותר הוא 7-13. בישראל לא נערכו מחקרים הבודקים את שכיחות תופעת ההתעללות בילדים בקרב האוכלוסייה. על-פי הנתונים של שירות המבחן לנוער לשנת 1998, נחקרו בני נוער עד גיל 14 בחשד שסבלו מפגיעה מינית מכל סוג שהוא. נתון זה מתייחס רק למקרים המדווחים, ולכן אינו משקף את שכיחות התופעה בקרב האוכלוסייה.

הדינמיקה של הפגיעה: מאפייני התרחשותה והשלכותיה על הקורבן

טילמאן פרניס (1995), בצטטו עבודות אחדות, טוען שהנזק הפסיכולוגי של ההתעללות המינית קשור במפורש לשבעה גורמים: הגיל בתחילת ההתעללות, משך ההתעללות, מידת האלימות או האיומים לנזק באלימות, הפרש הגיל בין המתעלל לקורבן, מידת הקרבה המשפחתית שבין הקורבן למתעלל, העדר דמויות הוריות מגוננות, ומידת הסודיות האופפת את האירוע.

פרניס מאתר כמה מאפיינים המתקיימים בתהליך הפגיעה וההתעללות: אחריות, השתתפות, רגשות אשמה, הפעלת כוח והטלת אשמה, ותפיסת ההתעללות כתסמונת של סודיות והתמכרות.

אחריות: מדובר בתפיסה שהורים או מבוגרים הם אחראים תמיד למה שמתרחש במסגרת האינטראקציה בינם לבין ילדים, ואילו הילדים אינם אחראים לעולם מפאת חוסר בגרותם הקוגניטיבית, הרגשית והביולוגית.

השתתפות: רובם הגדול של הילדים שחווים התעללות מינית לא נטלו כל תפקיד פעיל באינטראקציה של ההתעללות. אולם בחוויית הילד, הימצאותו בתוך האינטראקציה נתפסת כהשתתפות גם אם היה לו תפקיד פסיבי ולא יוזם. חוויה זו עשויה להסביר מדוע ילדים עלולים להרגיש אחריות להתעללות עצמה, אף שלמעשה אינם יכולים להיות אחראים לה לעולם.

רגשות אשמה: על-פי פרניס, "תחושת האשמה של הקורבן נובעת מתחושת האחריות המוטעית שלו, אותה הוא מסיק מן העובדה שהשתתף כביכול בהתעללות. בלבול זה מתחזק לעתים קרובות על-ידי איומים מצד המתעלל כי הקורבן יהיה האחראי לתוצאות אם יגלה את דבר ההתעללות".

הפעלת כוח: כדי להימנע מבלבול ביחס להגדרת הכוח, טוען פרניס שההתעללות המינית בילדים מקורה בעיקר ביכולות הפיזיות, החברתיות, הפסיכולוגיות והחוקיות הרבות יותר שבהן משתמש המבוגר באופן לא אחראי.

הטלת אשמה: מאפיין מרכזי בדינמיקה של ההתעללות. הפוגע נוטה להטיל את האשמה הפגיעה על הקורבן, משום שהוא מסרב לקחת אחריות הולמת כדי להימנע מהאשמה ומרגשות אשם.

ההתעללות כתסמונת של סודיות עבור הקורבן: ההתעללות המינית בילדים כתסמונת של סודיות עבור הקורבן נקבעת על-ידי גורמים חיצוניים, גורמים הקשורים לאינטראקציה ההתעללות עצמה ועל-ידי גורמים פסיכולוגיים

פנימיים. בין הגורמים החיצוניים ניתן למנות את הקושי למצוא הוכחות משפטיות ורפואיות להתרחשותה של ההתעללות, הקושי של הקורבנות לחשוף את הפגיעה בהם מפחד על עצמם, על משפחתם או על המתעלל, חוסר האמון של הסביבה לגבי התרחשות ההתעללות, האמירות הישירות לקורבנות שלא לגלות את דבר ההתעללות ולשמור את ההתרחשות ב"סוד", והאיומים המופעלים על הקורבנות שלא לגלות את דבר ההתעללות תוך שימוש בנימוקים שהחשיפה תגרום להתפוררות המשפחה.

הסודיות היא חלק מהאינטראקציה של ההתעללות. במרבית המקרים נשארת ההתעללות המינית בילדים בגדר סוד משפחתי גם לאחר חשיפתה. עניין זה נובע מהצורך להכחיש את ההתרחשות ולא לקבל עליה אחריות. נוסף על כך אנו נתקלים בתופעה של ביטול ההתעללות בתוך אינטראקציית ההתעללות עצמה. עניין זה מושג על-ידי יצירת הקשר המבטל את ההתעללות, כמו יצירת דממה, חשכה והימנעות מקשר עין. ביטול ההתעללות מתרחש גם על-ידי הפיכתו של המתעלל ל"אדם אחר", המתנהג בזמן הפגיעה באופן שונה מהתנהגותו הרגילה, בתנועותיו, בטון הדיבור וכד'. כמו כן, המתעלל מנסה ברוב המקרים להכחיש כל היבט אמיתי של יחסים בינו לבין הקורבן בעת ההתעללות עצמה: בזמן חוויית הקשר הגופני העזה ביותר הוא מנסה לנתק עצמו פסיכולוגית מן הקורבן. טקסי ההתחלה והסיום של ההתעללות יוצרים מעין נתק זמן, המאפשרים למתעלל ולקורבן להתייחס להתרחשות שבין טקס ההתחלה והסיום, כאילו לא התרחשה מעולם.

התעללות מינית בילדים כתסמונת של התמכרות: למרות ההבדלים בין צורות התמכרות אחרות לבין התעללות המינית (ולעתים רחוקות גם הפיזית) קיים ביניהן דמיון רב: המתעלל יודע כי ההתעללות היא בגדר פשע ושהיא מזיקה לקורבן. כמו התמכרויות אחרות, התעללות מינית משמשת בראש ובראשונה אמצעי לפריקת מתחים. התהליך מונע על-ידי חזרה כפייתית. רגשות אשמה עשויים להביא לניסיונות להפסיק את ההתעללות. ההיבט הריגושי המיני הוא מרכיב ממכר מרכזי. ההתעוררות המינית וההקלה במתח שבאה לאחריה יוצרים אצל המתעלל תלות פסיכולוגית. המתעלל נוטה להכחיש את ההתעללות בפני העולם ובפני עצמו. בדומה לכל התמכרות אחרת, הניסיון לחדול מן ההתעללות עשוי לגרום לסימפטומים של נסיגה כמו חרדה, עצבנות, חוסר מנוחה וכד'.

אף שמאפייני ההתעללות שתוארו לעיל על-פי פרניס מתייחסים רובם ככולם להתרחשותה של ההתעללות המינית, חלק גדול מהם מאפייני גם את התרחשותה של ההתעללות הפיזית ואף הנפשית. מרכיבים של אשמה, אחריות, סודיות ובמקרים קיצוניים של התעללות פיזית גם גורם ההתמכרות, מהווים חלק מסוגי התעללות אחרים. עצם ציונם של מאפייני ההתעללות כבר מרמז על הנזקים הפסיכולוגיים, התנהגותיים והקוגניטיביים הנגרמים בעטיה. ניתן לסווג את ההשלכות של התעללות מינית בילדים לכמה קטגוריות: תופעות פוסט-טראומטיות, עיוותים קוגניטיביים, סבל נפשי, הימנעות והסתגרות, פגיעה בדימוי העצמי, וקשיים בקשר בין-אישי.

תופעות פוסט-טראומטיות

הפרעה פוסט-טראומטית מקושרת בדרך כלל עם תגובות לאסון או לתאונה. הפרעה הפוסט-טראומטית נצפית גם אצל ילדים שעברו התעללות או פגיעה מינית. להפרעה הפוסט-טראומטית כמה ביטויים: 1. חוויה חוזרת ונשנית של האירוע דרך סיוטים או מחשבות פולשניות; 2. קהות רגשית או הימנעות; 3. תגובות של עוררות מופרזת כגון הפרעות שינה, הפרעות בריכוז וכדומה.

השלכות נוספות של הפגיעה המינית

הילד הלכוד בסביבה מתעללת עומד בפני משימות הסתגלות אדירות (הרמן, 1994). עליו למצוא דרך לשמור על הרגשת אמון בבני אדם שאינם ראויים לאמון, על הרגשת ביטחון במצב לא בטוח, על תחושת שליטה במצב לא צפוי ועל הרגשת כוח במצב של חוסר ישע. כל זאת הוא עושה באמצעות מערכת לא בשלה של הגנות פסיכולוגיות. אמצעי הגנה אלה הם יצירתיים והרסניים כאחד.

הילדים החווים מצבי התעללות חיים באווירת אימה, וחשים ללא הרף תחושת חוסר ישע. עליהם לעמוד על המשמר באופן מתמיד. הם דרוכים כל הזמן. כשילדים מבחינים באותות הסכנה הם מנסים להתגונן על-ידי התחמקות מן המתעלל או על-ידי פיוסו. הם עושים ניסיונות בריחה, התחבאות, קפיאה במקום, התכווצות ושמירה על פנים חסרי הבעה. התוצאה היא מצב משונה של "ערנות קפואה". מצד אחד הם ערים ביותר למתרחש וקוראים את המפה באופן מתמיד, ומצד אחר הם שומרים על התכווצות. אם ההימנעות נכשלת מנסים הילדים לפייס את המתעלל. הילדים מנסים להיות "ילדים טובים" מתוך תחושה שאם רק יצייתו, יפייסו, יהיו טובים, ההתעללות לא תתרחש. במצב כזה צריך הילד לשמור על תקווה ומשמעות. את הבררה האחרת – הייאוש – אי-אפשר לשאת.

כדי לשמור על אמונו בהוריו על הילד לדחות את המסקנה הברורה ביותר שמשהו לקוי מאוד אצלם. הוא ינסה למצוא הסבר לגורלו ולפטור את הוריו מכל אשמה ואחריות. אחד מאמצעי ההגנה כאן הוא ההכחשה, כאילו ההתעללות לא התרחשה כלל. אם אי-אפשר לברוח מהמציאות הקשה – אפשר לשנות אותה במחשבה. הם כאילו מנסים לשמור את ההתעללות בסוד מפני עצמם. למשימה זו מתגייס מנגנון הדיסוציאציה – התנתקות ממצב התודעה הנוכחי וצפייה בגוף ממרחק, למשל, היא דרך אחת לשינוי המציאות. אבל לא כל הילדים מסוגלים לשנות בדרך זו את המציאות. אלה שאינם יכולים לשנותה, בונים מערכת משמעותית כלשהי שתצדיק אותה. הילד מסיק שהרוע הנמצא בתוכו הוא שגרם להתעללות.

באמצעות הסבר כזה יכול הילד לשמור על תקווה וכוח. אם הוא רע, אז הוריו טובים. אם הוא רע הוא יכול להשתדל להיות טוב. אם הגורל הרע בא לו בגללו, אז הוא גם יכול לשנות אותו. זהו המקור להאשמה העצמית. לעתים האשמה זו מקבלת חזיון על-ידי הסביבה. קיומם של רגשות הזעם ומשאלות הנקם, המהווים תגובה נורמלית להתעללות, מחזק את אמונתו של הילד ברוע הטמון בו.

נפגעים מתארים את עצמם כיצורים לא-אנושיים: מכשפות, ערפדים, זונות, כלבים, עכברושים ונחשים. יש המשתמשים בדימויים של טינופת לתאר את תחושת העצמי שלהם. תחושת הרוע הפנימי נעשית הגרעין שסביבו מעוצבת הזהות של הילד. כדי להסוות את תחושת הרוע מנסים ילדים רבים להיות טובים, לרצות את הזולת ולשאת חן לפניו. במצבים קיצוניים מתפתחות אצל הילד שתי זהויות ללא יכולת אינטגרציה ביניהם: אחת טובה והשנייה רעה.

הילד הנורמלי קונה במהלך התפתחותו הרגשה של ביטחון ושל אוטונומיה על-ידי יצירת דימויים של מטפלים ראויים לאמון, שאפשר להיאחז בהם בשעת מצוקה. הילד שעובר התעללות אינו יכול לפתח הרגשת ביטחון פנימי, נשאר תלוי יותר מילדים חיצוניים במקורות חיצוניים של ניחומים. התוצאה היא הפרדוקס שנצפה אצל ילדים שעברו התעללות – הם מתקשרים במהירות לזרים, אך גם נאחזים בעקשנות בהורים שהתעללו בהם. הקיטוע נעשה עקרון הארגון המרכזי של האישיות (קיטוע של זיכרון, מצבים רגשיים וחוויות גופניות, קיטוע בייצוג פנימי של העצמי, קיטוע בייצוג הפנימי של הזולת).

תופעה רגשית נוספת נקראת בשם "דיספוריה". זהו מצב של בלבול, סערת נפש, ריקנות ובדידות מוחלטת. מדובר בקושי לווסת את התחושות. הילד נתון בסערת נפש והוא נע בין מצבים רגשיים. אחת הדרכים להרגיע את המצב הרגשי הזה הוא באמצעות חבלה עצמית מכוונת. החבלה העצמית נמשכת עד שהיא משרה תחושה עמוקה של שלווה ורווחה. הכאב הגופני תופס את מקומו של הכאב הנפשי. הפציעה העצמית אינה מכוונת להרוג (אם כי ידוע על מקרים רבים של ניסיונות התאבדות אצל ילדים ומתבגרים נפגעי התעללות), אלא באה להפיג כאב רגשי קשה מנשוא. לסיכום, קיימות שלוש צורות הסתגלות עיקריות למצבי התעללות: פיתוח הגנות דיסוציאטיביות, פיתוח זהות מקוטעת וויסות פתולוגי של מצבים רגשיים. כל אלה הם תגובות פסיכולוגיות למצבי התעללות וגם אמצעים להתמודד עמם ולשמור על מראית עין של נורמליות.

עקרונות המניעה

ההשלכות הקשות של התעללות על הקורבן הן שנתנו את הדחיפה לפיתוח עקרונות מניעה והתמודדות עם מצבי התעללות. מדובר בעיקר במניעה ראשונית, שכוונתה לפתח אצל הקורבן בפוטנציה כישורי התמודדות במצבי התעללות. מבין העקרונות:

- ◆ מתן מידע על תופעת הפגיעה והתעללות בהתאם לגיל ולשלב ההתפתחותי שבו מצוי הילד.
 - ◆ פיתוח מודעות לזכויות הילד.
 - ◆ זיהוי רגשות, ביטחון באמינותם ושימוש ברגש כנקודת מוצא להתנהגות (אם אתה מרגיש לא בנוח – סמוך על תחושותיך ופעל בהתאם להן).
 - ◆ פיתוח דפוסי תקשורת מגוונים עם הזולת: מתן ביטוי מילולי ברור לתחושות ולמצוקות, יצירת רשת תמיכה של אנשי אמון, אימוץ תגובות אסרטיביות והצבת גבולות.
 - ◆ התנסות בזיהוי מצבים בעייתיים כמו מצבי שוחד, פיתוי ומצבי סכנה אחרים.
 - ◆ פיתוח דפוס מודע לקבלת החלטות ולפתרון בעיות.
 - ◆ התמודדות במצבי לחץ והתמודדות עם טראומות.
 - ◆ העברת מסר ברור שהקורבן אינו אשם בפגיעה בו.
- עקרונות התמודדות אלה הם הליבה של כל תכנית מניעה, אך תוכני התכנית משתנים בהתאם לגיל ולשלב ההתפתחותי של אוכלוסיית היעד.

ביבליוגרפיה

- הרמן, ג'ודית לואיס, 1994. *טראומה והחלמה*, תל-אביב: עם עובד.
- מורג, תמר, 1992. "היבטים משפטיים של זכויות הילד", מאמר מבוסס על הרצאה, ירושלים, תדפיס של המועצה הלאומית לשלום הילד.
- פרניס, טילמאן, 1995. *התעללות מינית בילדים: תיאוריה ודרכי טיפול*, קרית ביאליק: הוצאת את.
- שביט, זוהר, 1996. *מעשה ילדות מבוא לפואטיקה של ספרות ילדים*, עם-עובד, האוניברסיטה הפתוחה.
- Belsky, J. 1980. "Child Maltreatment: An Ecological Integration", *American Psychologist*, 33, pp. 320-335.
- Brassard, M. et al. 1987. "The Challenge: To Better Understand and Combat Psychological Maltreatment of Children and Youth", *The Challenge: To Better Understand and Combat Psychological Maltreatment of Children and Youth*, New York: Pergamon Press, pp. 3-22.
- Finkelhor, David, 1994. "Current Information on the Scope & Nature of Child Sexual Abuse, in: *The Nature of Children*, Summer-fall, vol. 4., no 2.
- Finkelhor, David, 1994. "The Epidemiology of Child Sexual Abuse", in: *Child Abuse and Neglect* 18: 409-417.

סרטים כאמצעי עזר לעבודת המנחים בנושא "איתור ילדים בסיכון"

רשימת סרטים מומלצים

שם הסרט	תכנים מרכזיים	השגת את הסרט?	הערות כלליות
הילד כקורבן חמש דקות	שיחה עם ילדה שהתעללו בה – דיון טלוויזיוני. הידיעה שההורים יכחישו ולא יאמינו. בהשתתפות ד"ר חניתה צימורין	הספרייה האורקולית, בית הספר לעבודה סוציאלית, אוניברסיטת תל אביב. מס' קטלוגי: C 0123 פרק מס': 23.1	
טיפול בקורבנות התעללות מינית 50 דקות	מפגש בין אם ושלושת ילדיה עם אב בתום שנתיים מאסר בגין אשמת התעללות מינית בבתו. בהשתתפות אנשי צוות בית חולים לילדים. המשפחה לא שוחחה על נושא מאז התרחשותו. המשפחה צריכה לדבר על ה"סוד". אנשי המקצוע הם ארנון בן-טובים וטילמן פורניס.	הספרייה של ביה"ס לעבודה סוציאלית באוניברסיטת תל אביב. מס' קטלוגי: A 0057 פרק מס' 23	סרט אנגלי ללא תרגום איכות הקלטה בינונית סרט טוב מאוד למטפלים
חכמת רחוב 90 דקות	סרט תיעודי על ילדי רחוב בסיאטל. ילדים חסרי בית, במלחמת קיום והישרדות, מוכרים את גופם לצורך השגת מזון וסמים. מסמך תיעודי קשה לצפייה. הסרט הוסרט לאורך שנה שלמה.	הספרייה של ביה"ס לעבודה סוציאלית באוניברסיטת תל אביב. מס' קטלוגי: C 0146 פרק מס' 23.15	תרגום עברי בגוף הסרט איכות הקלטה – סבירה
נסף הכתר 38 דקות	סרט קנדי על אלימות במשפחה מנקודת מבטו של נער בן 15. המשפחה שמרה לאורך שנים על סוד, סוד הפחד והאלימות. הנער בילי יודע על בשרו מה פירוש להיות קורבן אלימות. הסרט עוסק בהשלכות גילוי הסוד ובודק את ההחלטות הקשות שיש לקבל כדי להיחלץ ממעגל האלימות.	הספרייה של ביה"ס לעבודה סוציאלית באוניברסיטת תל אביב. מס' קטלוגי: C 0481 פרק מס' 23.27	דובר אנגלית ללא תרגום

תכנית ההטמעה

שם הסרט	תכנים מרכזיים	השגת את הסרט?	הערות כלליות
צעד בלתי צפוי 90 דקות	סרט באורך מלא. התעללות מינית במעון לפעוטות על-ידי המטפלים. ההורים מתארגנים כדי להביא להרשעת המטפלים. זהו המקרה הראשון בארצות הברית שבו הצליחו להרשיע מטפלים בעוון התעללות מינית בילדים על סמך שיחה עם הילדים שלא בבית המשפט.	הספרייה של ביה"ס לעבודה סוציאלית באוניברסיטת תל אביב. מס' קטלוגי: C 0202 או C 0317 פרק מס' 23.19	תרגום לעברית איכות הקלטה בינונית
מגישה חשאית 90 דקות	סרט באורך מלא. נערה שהוריה מבקשים לאשפזה בעקבות התנהגות חריגה מגיעה בעזרת פסיכיאטר למקור הבעיה שלה – התעללות מינית בילדותה. בהשתתפות השחקנית קלי מקגיליס.	הספרייה של ביה"ס לעבודה סוציאלית באוניברסיטת תל אביב. מס' קטלוגי: C 0202 פרק מס' 23.14	תרגום לעברית
זעקתו של ילד 90 דקות	סרט באורך מלא. ילד נופל קורבן להתעללות מינית על-ידי מאמן הספורט שלו. הסרט מתאר את הפגיעה הנפשית בילד, הסתגרותו והתנתקותו מהסביבה ותהליך ההתקשרות של המטפלת אליו. בסרט קטע הדן בחובת הדיווח.	הספרייה של ביה"ס לעבודה סוציאלית באוניברסיטת תל אביב. מס' קטלוגי: C 0090 פרק מס' 23.4	תרגום לעברית
דגריסי 25 דקות	מתוך הסדרה הטלוויזיונית "דגריסי". תכנית ראיונות: בני נוער מראיינים בני נוער על התעללויות שעברו. ◆ נערה שנאנסה על-ידי החבר שלה ◆ ילדה הסובלת משיתוק מוחין שהוריה התעללו בה ◆ סיפור של נערה מוכה המעדיפה מכות על חוסר יחס ◆ נערה שנאנסה על-ידי שכן ◆ התעללות מינית של אב בבנו ◆ ניצול מיני של ילד בן 8 ◆ וידוי של אדם שהתעלל בילדים. הסרט מלווה ב"פריצות" מידע על התופעה. בסופו יש התייחסות לגילוי ולדיווח כתנאי לקבלת טיפול ואף לשיקום.	הספרייה של ביה"ס לעבודה סוציאלית באוניברסיטת תל אביב. מס' קטלוגי: C 0069 פרק מס' 23.30	תרגום לעברית

שם הסרט	תכנים מרכזיים	השגת את הסרט?	הערות כלליות
ילדה של אף אחד 83 דקות	סרט בריטי באורך מלא. סיפור מזעזע על ילדה שעברה התעללות מינית מצד הוריה שנפרדו, וכן על-ידי החבר של האם ואף בבית המחסה שאליו הגיעה. הסרט מבוסס על ספור אמיתי ועורר סערה בבריטניה לאחר שהוקרן. בחלק האחרון של הסרט מתואר תהליך שיקום מעניין.	בספרייה של ביה"ס לעבודה סוציאלית באוניברסיטת תל אביב. מס' קטלוגי: C 0699 פרק מס' 23.49	סרט חזק ומומלץ מאוד
חברות 40 דקות	סרט דובר עברית במאי: דן וולמן שתי חברות מגלות שחברתן מוכה באכזריות על-ידי אביה. החברה מבקשת מהן לשמור הדבר בסוד. סוגיות מרכזיות: ♦ האם לגלות או לא לגלות? ♦ הילדה המוכה לוקחת אחריות על התנהגות האב. ♦ איפה המורים כולם? ♦ היועצת החינוכית ♦ מה אומרת הסביבה - האם להתערב במה שקורה במשפחה אחרת?	1. שירות הסרטים הישראלי - ת"ד 13240, ירושלים 91130, טל' 02-6513223 2. שפ"י - ירושלים	הסרט טוב להקרנה בפני ילדים ובני נוער עד גיל 14 מורים ועובדים עם ילדים צעירים איכות הקול בינונית, ובקטעים מסוימים אף פחות מכך.
סיפורים מן החיים - פשוט אמרו לא 26 סרטים מצוירים קצרים	סרט דובר עברית סיטואציות קצרות המציגות מצבים של סכנה לילדים קטנים. המוטו מתרכז בהדרכת הילדים לומר לא לאנשים זרים במצבי חיים שונים כמו: הצעות עזרה, פיתוי בממתקים ודברים טובים אחרים ועוד, שאלות אישיות רבות, הכול מצד אנשים זרים	1. הטלוויזיה החינוכית הישראלית, רח' קלאוזנר 14, רמת אביב, תל אביב 69011 2. אגף המרכזים הפדגוגיים, רח' כנפי נשרים 22, ירושלים 91911, טל' 02-6238351 3. שפ"י	טוב לילדים קטנים בגיל הגן ובכיתות א-ב עשוי לשרת גננות ומורות בכיתות נמוכות

תכנית ההטמעה

שם הסרט	תכנים מרכזיים	השגת את הסרט?	הערות כלליות
היהלום שבכתר – גילוי עריות	<p>חמש נשים מספרות על התעללות מינית שעברו בילדותן.</p> <p>אחת המספרות היא גם במאית הסרט. במקרה אחד ההתעללות המינית מלווה בהתעללות פיזית קשה.</p> <ul style="list-style-type: none"> ◆ תיאור קשיי התמודדות והשפעת האירוע על מהלך חיי הנפגעות לאורך השנים ◆ התייחסות למקום האם בתמונה ◆ ההתעללות מזווית הראייה של ילדות קטנות – לקיחת אשמה ◆ תפקוד המערכות החינוכיות והחברתיות 	<p>1. שפ"י</p> <p>2. אשלים</p> <p>3. ערוץ 2</p>	<p>סרט חזק ומעורר מחשבה.</p> <p>הסרט מחייב עריכה – זוהי הקלטה של תכנית טלוויזיה בערוץ 2 בלויית פרסומות.</p>
גם ילדים יכולים להגיד לא	<p>הסרט עוסק בגבולות של מותר ואסור בכל הקשור לגוף ולקשר עם אנשים ודן בפיתוח מיומנויות של אסרטיביות אצל ילדים צעירים.</p> <ul style="list-style-type: none"> ◆ שמירת סודות – כיצד מבחינים בין סודות טובים שאפשר לשמור לסודות רעים שצריך לספר. ◆ נגיעות טובות ומותרות ונגיעות לא טובות ואסורות ◆ התייחסות לפניית של אנשים זרים ושל אנשים קרובים ◆ רגשות חיוביים ורגשות שליליים ◆ מתן לגיטימציה להגיד לא באופן אסרטיבי 	<p>1. שפ"י</p> <p>2. אשלים</p>	<p>סרט הדרכה אנגלי עם תרגום לעברית. סרט לילדים בגילים 5-7, יכול לשמש גם סרט הדרכה לגננות ולמורים ולעובדים אחרים העובדים עם קבוצת אוכלוסייה זו.</p>
גילוי עריות ובית הספר	<p>סרט איכותי ביותר. הסרט עוסק בין השאר:</p> <ul style="list-style-type: none"> ◆ הצגת עדויות אישיות של נפגעות ונפגעים ◆ שחזור מצבים ◆ ידע ומידע על התופעה ◆ הדרכת מורים (טוב גם לאנשי מקצוע אחרים) ◆ הצגת סימני זיהוי לפי קבוצות גיל (ינקות, ילדות מוקדמת, ילדות מאוחרת וגיל ההתבגרות) ◆ הצגת הנזקים לאורך השנים ◆ הדרכה לשיחה ודיבוב עם ילדים המשדרים מצוקה ◆ חובת הדיווח – לא מתאים לישראל 	<p>1. שפ"י</p> <p>2. אשלים</p> <p>בטלוויזיה הלימודית</p>	<p>הסרט דובר הולנדית עם תרגום עברי הנופל על תרגום אנגלי קודם. דבר המקשה על צפייה.</p>

שם הסרט	תכנים מרכזיים	השגת את הסרט?	הערות כלליות
פשוט אמרו לא	סרט המורכב מ-26 סיטואציות שבהן קיימת סכנה לילדים כמו: <ul style="list-style-type: none"> ◆ בחזרה מהמרכול ◆ יותר מדי שאלות ◆ בתחנת האוטובוס ◆ ביריד ועוד 	- המרכז הפדגוגי דח. כנפי נשרים 22 ירושלים 91911 02-5601351	בשפה העברית מיועד לילדי גיל בי"ס יסודי
כן, אתה יכול להגיד לא	לדיוויד יש בעיה. הוא לא יודע להגיד לא לדודו, המטריד אותו מינית. בעזרת חבריו הוא רוכש ביטחון עצמי.	18.30 דקות - הטלוויזיה החינוכית.	
לטובת מי	סרט אוטורלי בנושא התעללות פיזית והזנחה. שתי גרסאות - אחת בלי תרגום באיכות משופרת ואחרת עם תרגום באיכות בינונית. אורך הסרט - 38 דקות. הסרט מציג ארבעה סיפורים של התעללות המשתלבים זה בזה. עם זאת, כל סיפור הוא מקרה העומד בפני עצמו: ◆ משפחה חד-הורית: אם + ילד בגיל הגן. סיפור הזנחה הגורר לאסון. ◆ משפחה מרקע תרבותי מזרחי: הורים + שני ילדים. סיפור של התעללות פיזית עם מרכיבים של התעללות נפשית. ◆ משפחה אקדמאית מבוססת - הורים + תינוקת בת חודשים. ספור של התעללות פיזית עקב דיכאון שלאחר לידה. ◆ משפחה מצוקה אם זונה, אב נרקומן הנמצא בשלבי גמילה - הספור על ילדה בגיל 4-3 הסובלת מהזנחה פיזית ונפשית קשה. כמו כן, הסרט מתייחס לכמה גורמים מקצועיים וביניהם: ◆ מורים ומחנכים - מקומם באיתור ילדים בסיכון, הקשיים של המחנך בגיבוש עמדה וכיצד מנגנון ההכחשה מונע מהם לראות מה שניצב מול עיניהם. ◆ הצוות הבין מקצועי - חשיבותו בגיבוש החלטות התערבות וכן חשיבות ההתייעצות. ◆ הקשיים של איש המקצוע בדיווח. ◆ הצגת עבודתו של פקיד הסעד (הנקרא שם עובד קהילה).	1. המועצה לשלום הילד 2. אשלים - פרוייקטור איתור ילדים בסיכון	גרסה עם כתוביות בעברית איכות בינונית יש בסרט 3-2 מקוות של טשטוש תמונות. בסוף הסרט תקלה טכנית המעניקה רושם כאילו הסרט נקרע בסופו אך לא כך הדבר. הסרט נגמר בדיוק במקום הנכון.

תכנית ההטמעה

נספח 3 תדריך לניתוח סרט

שלב א: הסרטת סרט

המנחה בוחר סרט העוסק בנושא התעללות בילדים והזנחתם ומסריט אותו בפני המשתתפים. אפשר להסתפק בהצגת קטע משמעותי מתוך הסרט באורך של כ-15-20 דקות, מותנה ביחידת הזמן העומדת לרשות המנחה.

שלב ב: דיון בסרט

המנחה מזמין את הצופים להתייחס לסרט הן במישור הרגשי והן במישור הקוגניטיבי. זהו שלב שעיקרו אוורור רגשות.

שלב ג: מכתב אישי

המנחה מבקש מכל משתתף לכתוב מכתב לחבר אישי ולספר לו בו על התרחשות אישית משמעותית שקרתה לו בעקבות הצפייה בסרט: תחושה חווייתית, הרגשה ספציפית, תובנה כלשהי וכיו"ב. לחלופין אפשר לבקש מכל משתתף "להיכנס" לאחת הדמויות בסרט ולכתוב מכתב ממנה לדמות אחרת בסרט, לפי בחירתו.

שלב ד: שיתוף בחוויה

צעד ראשון: המנחה מחלק את הקבוצה לזוגות.

צעד שני: כל חבר ב"זוג" שנוצר מוסר את מכתבו לרעהו (שהוא החבר שאליו נכתב המכתב).

צעד שלישי: כל אחד מבני הזוג קורא את המכתב שקיבל מבן זוגו ומתאפשרת ביניהם שיחה על המכתבים.

שלב ה: דיון במליאה

המנחה מזמין את המשתתפים לחזור למליאה ומבקש מה"זוגות" לדווח על עיקרי הדברים שקרו אצלם לאחר קריאת המכתבים והשיחה שבעקבותיה.

שלב ו: סיכום והכללה

בסיכום יתמקד המנחה ברגשות שהציפו את המשתתפים ובמשמעותם לגבי אנשי מקצוע הצריכים בראש ובראשונה לדאוג לטובת הקטין ולהגן עליו ועם זאת להמשיך לעבוד עם ההורה או בן משפחה אחר הפוגע בקטין. ההכלה צריכה להתייחס לעובדה שהמקרה המסוים שבו עסקו הוא דוגמה למקרים רבים אחרים שבהם הורים או אחראים אחרים על הקטין עלולים, אם במזיד ואם בשוגג, לפגוע בילד פגיעה קשה ביותר, לעתים כה חמורה עד שהמצב בלתי-הפיך. המנחה יכול לציין כי מקרים רבים מסתיימים בנכות לצמיתות ואף במוות (וכאן לצטט מהספרים המפורטים במקורות שבהם נעזר בהכנת הרצאתו, שתקיים מיד לאחר ההתרחשות החווייתית).

חלופה

אפשר להתסייע בדף עבודה מובנה כמפורט מטה:

מה אפשר לעשות שלא נעשה	מה נעשה	ריכוז הסימנים של פגיעה מכל סוג שהוא	רגשות שהתעוררו בי נוכח הצפייה בסרט

שלב א: פעולות הכנה

חלוקת דפי העבודה בטרם הקרנת הסרט.

שלב ב: הקרנת הסרט

שלב ג: עבודה אישית

כל משתתף יעלה על גבי דף העבודה שקיבל את התייחסותו על-פי שאלות ההכוונה שבדף העבודה.

שלב ד: דיון במליאה

להתחיל בעיבוד הרגשי כמפורט בעמודה האשונה.

שלב ה והלאה: כמוצע בחלופה הראשונה משלב ג – מכתב אישי והמשך זהה.

הכוונה למנחה: ייתכן שיחידת הזמן העומדת לרשותך לא תאפשר לך לבצע את מלוא המטלות ולכן יהיה עליך לשקול אילו יחידות תוכן לא תוכל להעביר ובהתאם לכך לפעול. בכל מקרה, אל תסיים מפגש בלי לסכמו.

קטעי עיתונות

מיוחד שלושה אחים נטושים מחפשים אבא, אמא ובית

„הרבצתי כי לא אהבתי אותו“

זוג נר קומנים נטשו תינוקת בת 5 חודשים

זוג נטש נעצר במקומו במהלך בדיקה טריטורית בארץ וזוג התנהגו המרובות הישגם במלואם. האם עצמה עדיין לא איתרה על ידי המספרה.
פיקוליסמו של האב, עריל מירב בדישבת, אבא רחוק, עניי כמה שהנסיבות של התינוקת על פניו אמריות ומשפחות מדובר בנרקוטין. זו מחלה שבה אנשים לא נמצאים תחת שליטה.
שיטת המעצרים, זו סרו, החליט לשתדל את האב בקרבות מיוזם. לא ניתן להחזיק אותו במשך צה צה לידוד. איתנו אשתו, למרות הקשה לי להאשים כשרי שיהיה אינו יודע חסן וזוא.
בזמן זאת ודודי נשים

ילד בן 9 בנה לשוטרים בדמעות והתלונן: „אמא מצליפה בי כמו בסוס“

בת ארבע הותקפה מינית על ידי השכן

ילדה בת 4 מאיורה הצפון נפלה קורבן להתעללות מינית.
לפני יומיים תגינה אמה של הילדה לנשיא רוח וסיפרה כי היא היפנית ושכנהם ביצע על סיום מנטנים בביתה. הבת שלו התחילה להתנהג בצורה לא רגילה. שאלתי אותה מה קרה והיא סיפרה שהשכן עשה לה מסוה -- מאות חילה לבכות, מיפרה האם.
השכן והחשוד נעצר לחקירה. מהמיסטרך נמסר כי במהלכה הוא קשר את עצמו לחשי רוח.
מדובר במיפור מוקדם של פעולה שנפלה

האב היכה את הבן בחלקי גופו השונים

תכנית ההטמעה

איתור ילדים נכמעי התעללות והזנחה

נספח 4

„חנקתי את התינוק שלי בגלל הבושה“

כך הודתה אם לא נשואה מהדרום, שרצחה את תינוקה מייד לאחר הלידה • הסיבה: חשש מחילול „כבוד המשפחה“ • השתפה לרצח: הסבתא

מאת **רונון טל**, כותב „ידיעות אחרונות“

רצח תינוק על רקע חילול כבוד המשפחה. אם ובתה, תושבות היישוב הברזאי נריש, חשודות כי רצחו תינוק בן יוםיו משום שגילו מנעין לגי שראין. הבת הודתה במעשה והסבירה: „חנקתי אותה למדת בגלל הכבוד שלי“.

צילום: מאיר שרעבי

עוזרת גונת היכתה פעוט בן שנתיים

מצאו אותם בבית סבתא מחובקים בבהלה, מלוכלכים ושותקים • בלי הורים, בלי אהבה • עכשיו מחפשים משפחה מאמצת לאחים, בני שנתיים, 6 ו-7 • דוד רגב, עמ' 15

מוות מזעזע בירושלים: ההורים הרגו את בנם במכות

אמ'א דירדרה את בנוח'יה לזנות

אחיות בנות 13 ו-14 קיימו יחסי מין עם גברים בשוק בערד המכונה „שוק הקטינות“ • סיפרו למשטרה: את הכסף העברנו לאמא • עמ' 7

תכנית ההטמעה

איתור ילדים נמנעי התעללות והזנחה
נספח 4

אירועים ותדריכים לניתוחם

לפניכם שמונה אירועים המציגים ארבע צורות של פגיעה בילדים והתעללות בילדים – שני אירועים לכל תחום: האחד מכוון לאוכלוסיית גיל בית הספר והשני לגיל הגן. בסיום כל אירוע מובא תדריך המציע דרכים כיצד לעבדו – בסך הכול שמונה תדריכים.

אירועים אלה הם אמצעי עזר למנחה ועליו לבחור מתי להשתמש באיזה מהם. אין כל כוונה או ציפייה שהמנחה יעבוד עם כל האירועים. בחלק מהאירועים הצענו להשתמש כחלופה אפשרית לדרך העברת יחידת תוכן ספציפית, ואירועים אחרים לא הצגנו כלל. כאמור, המנחה יעיין באירועים המוצעים וישקול אילו מהם מתאימים לו ובאיזו יחידת תוכן. השתדלנו לגוון את דרכי עיבוד האירועים, ולכן תמצאו הצעות שונות לניתוח האירועים. למעשה, אפשר להסתייע בכל כלי כדי לעבד כל אירוע ומכאן החשיבות בקריאתם. לאחר שתקרא את ההצעות השונות ייקל עליך לבחור את המתאימה לך ביותר.

אירוע "מתגלגל" - התעללות פיזית (גיל בית הספר)

1 בינואר: דודי, ילד בכיתה א', מגיע לכיתה חבול עם סימנים כחולים על הידיים וכתם כחול על פנים. המורה מבחינה בחבלות אך לא מתייחסת אליהן כי דודי מוכר לה כילד שובב.

3 בינואר:

1. דודי מאחר לשיעור הראשון, מתיישב בלי לומר שלום ואינו עונה לשאלת המורה לפרש האיחור. המורה לא מרפה ודודי פורץ בבכי ובורח מהכיתה.
2. המורה התורן בחצר מבחין בדודי מכה את בת כיתתו אילנית תוך קללות וניבולי פה. המורה כועס על דודי ומזמן אותו לחדר המנהל.
3. המנהל נוזף בדודי ומתרה בו כי אם תישנה התנהגותו האלימה, הוא יאפשר לו לשבת בכיתה רק לאחר שההורים יוזמנו לשיחת בירור. דודי מתקפד ואינו פוצה פה.

5 בינואר: המורה של דודי פוגשת את היועצת החינוכית באקראי ומספרת לה בין השאר שדודי מתנהג לאחרונה באופן מזוה: "או שהוא מתכנס בתוך עצמו ואינו פוצה פה, או שהוא מגיב באופן אלים ובלתי-צפוי. אני כבר מתחילה להתייאש ממנו", היא אומרת. היועצת החינוכית מציעה לה להמשיך ולעקוב אחר התנהגותו, "ואם הוא ימשיך כך, אני מציע לך להפנות אותו אליי".

10 בינואר: דודי מגיע לכיתה עם יד חבושה וצלעיה קלה. לשאלת המורה הוא משיב: "כלום, סתם נפלתי". המורה עושה תנועת גוף כאומרת "איך שאתה רוצה", וממשיכה בשיעור.

12 בינואר: דודי לא מגיע לבית הספר.

13 בינואר: דודי מגיע לכיתה עם כתם שחור מסביב לעין. לשאלת המורה אומר שלא הרגיש טוב ולכן לא בא ללימודים. המורה מבקשת לקבל מכתב מההורים בעניין מחלתו ודודי מושך בכתפיו.

15 בינואר: מנהל בית הספר מקבל שיחת טלפון אנונימית, אדם המציג עצמו כשכן של דודי אומר שאביו של דודי מכה אותו קשות ואף אחד לא מתערב. המנהל מבקש מהאדם להזדהות בטענה: "אנו לא יכולים לקבל תלונות אנונימיות". האיש טורק את הטלפון.

18 בינואר: מזכירת בית הספר מקבלת שיחת טלפון מבית החולים, מאחות המחלקה האורתופדית. האחות מספרת לה כי דודי מאושפז במחלקה עקב שברים בשתי רגליו. לדברי האחות קיים חשד סביר שהאב מתנכל לבנו ומתעלל בו גופנית. תוך כך היא מספרת לה שזהו האשפוז השלישי של דודי במחלקה, תמיד בגין חבלות ושברים.

20 בינואר: פקיד סעד מגיע לבית הספר ומבקש לדבר עם המורה המחנכת של דודי ועם היועצת החינוכית.

28 בינואר: לאחר המפגש בין פקיד הסעד והיועצת החינוכית מחליטה היועצת להביא את המקרה לפני הצוות החינוכי של בית הספר לשם לימוד המקרה והפקת לקחים. למפגש מוזמן גם פקיד הסעד.

ניתוח האירוע

חלופה ראשונה

באירוע מוזכרים שישה אנשי מקצוע: המורה, היועצת החינוכית, המורה תורן החצר, מנהל בית הספר, אחות המחלקה האורתופדית בבית החולים, פקיד הסעד, ואזרח אנונימי.

שלב א: כל משתתף יגלם לצורך העניין את דמותו של דודי, כאשר הוא אדם מבוגר ומחליט לכתוב לאחת הדמויות המוזכרות לעיל ולברר עמה את חלקה באירוע, שהתרחש לפני שנים.

בחר אחת מהדמויות וכתוב לה מכתב. בגמר כתיבת המכתב קפל אותו ומסור אותו לאחד המשתתפים. המשתתף שקיבל את המכתב הוא למעשה הנמען.

שלב ב: מקבל המכתב משיב לדודי מכתב המתייחס הן לתוכן המכתב עצמו והן לאירוע בכללותו ולחלקו האישי בו. **שלב ג:** דיון

צעד ראשון: כל זוג מציג את ההתכתבות ביניהם.

צעד שני: דיון פתוח

שאלות דוגמה לדיון:

- ◆ כיצד אפשר להסביר את התנהגות כל אחת מהדמויות באירוע, כולל דמותו של הילד דודי?
- ◆ מה היה אפשר לעשות כדי לאתר את מצוקת דודי מוקדם ככל האפשר?
- ◆ אילו סימנים ואיתותי מצוקה שודרו במהלך האירוע?
- ◆ כיצד יכול הארגון להיערך כדי להיות רגיש וקשוב יותר למצוקות תלמידיו?

חלופה שנייה

המשתתפים יחולקו לקבוצות בנות שישה-שבעה משתתפים. הם יגלמו את הצוות החינוכי של בית הספר ואת פקיד הסעד שהוזמן לדיון.

התייחסו לשאלות כמו:

- ◆ מה עולה בדעתכם כאשר אתם שומעים תיאור זה?
- ◆ אילו דודי היה בכיתה שלכם או בבית הספר שלכם, מה הייתם עושים?
- ◆ מה היה אפשר לעשות כדי לאתר את מצוקת דודי מוקדם ככל האפשר?
- ◆ אילו סימנים ואיתותי מצוקה שודרו במהלך האירוע?
- ◆ כיצד יכול הארגון להיערך כדי להיות יותר רגיש וקשוב למצוקות תלמידיו?

אילו לקחים אפשר להפיק מלימוד האירוע כדי למנוע הישנות תופעות כאלה בין כותלי בית הספר? בגמר הדיון יחבר הצוות מסמך עקרונות לאיתור ילדים בסיכון בבית הספר.

אירוע "מתגלגל" - התעללות פיזית (גיל הגן)

1 בינואר: דודי ילד בן חמש, שלומד בגן חובה, מגיע לגן חבול עם סימנים כחולים על הידיים וכתם כחול על פניו. הגננת מבחינה בחבלות אך לא מתייחסת אליהן כי דודי מוכר לה כילד שובב.

3 בינואר:

1. דודי מאחר לגן, אף שביתו קרוב מאוד. דודי מצטרף לקבוצת הריכוז בלי לומר שלום ואף אינו עונה לשאלת הגננת לפשר האיחור. הגננת לא מרפה ודודי פורץ בבכי ובורח מהקבוצה.

2. עוזרת הגננת מבחינה כי דודי מכה את אילנית, בת גילו, תוך קללות וניבולי פה, כועסת על דודי ושולחת אותו לעמוד כעונש בפנינת החצר.

3. הגננת רואה את דודי עומד בפנינה, מכונס בתוך עצמו. היא שואלת את עוזרת הגננת לפשר הדבר ולאחר שמקבלת הסבר היא פונה לדודי ונוזפת בו על התנהגותו. הגננת אומרת לו שאם תישנה התנהגותו האלימה, היא תאפשר לו להיות בגן רק לאחר שההורים יוזמנו לשיחת בירור. דודי מתקפד ואינו פוצה פה (הגננת יודעת שהורי דודי הם אנשים עסוקים מאוד וכמעט אינם מגיעים לגן. מי שמביא אותו עד לשער הגן ומחזיר אותו הביתה היא אחותו בת השמונה, בדרכה לבית הספר ובחזרה ממנו).

5 בינואר: הגננת של דודי פוגשת את המפקחת שלה באקראי ומספרת לה בין השאר שדודי מתנהג לאחרונה באופן מוזר: "או שהוא מתכנס בתוך עצמו ואינו פוצה פה, או שהוא מגיב באופן אלים ובלתי-צפוי. אני כבר מתחילה להתייאש ממנו", היא אומרת. המפקחת מציעה לה להמשיך ולעקוב אחר התנהגותו, "ואם הוא ימשיך כך, אני מציעה לך לפנות אליי שנית".

10 בינואר: דודי מגיע לגן עם יד חבושה וצליעה קלה. לשאלת הגננת הוא משיב "כלום, סתם נפלת". הגננת עושה תנועת גוף כאומרת "איך שאתה רוצה" וממשיכה בעבודתה.

12 בינואר: דודי לא מגיע לגן.

13 בינואר: דודי מגיע לגן עם כתם שחור מסביב לעין. לשאלת הגננת הוא משיב שלא הרגיש טוב ולכן לא בא לגן. הגננת מבקשת לקבל פתק מההורים בעניין מחלתו ודודי מושך בכתפיו.

15 בינואר: מנהלת הגן מקבלת שיחת טלפון אנונימית. אדם המציג עצמו כשכן של דודי אומר שאביו של דודי מכה אותו קשות ואף אחד לא מתערב. המנהלת מבקשת מהאדם להזדהות בטענה: "אנו לא יכולים לקבל תלונות אנונימיות", אך האיש טורק את הטלפון.

18 בינואר: מנהלת הגן מקבלת שיחת טלפון מבית החולים. המדוברת היא אחות המחלקה האורתופדית. האחות מספרת לה כי דודי מאושפז במחלקה עקב שברים ברגליו. לדברי האחות קיים חשד סביר שהאב מתנכל לבנו ומתעלל בו גופנית. תוך כך היא מספרת לה שזהו האשפוז השלישי של דודי במחלקה, תמיד בגין חבלות ושברים.

20 בינואר: פקיד סעד מגיע לגן ומבקש לדבר עם מנהלת הגן ועם הגננת האחראית על הקבוצה שבה לומד דודי.

28 בינואר: לאחר המפגש עם פקיד הסעד מחליטה מנהלת הגן להביא את המקרה בפני כל צוות הגן, בשיתוף המפקחת ופקיד הסעד, זאת לשם לימוד המקרה והפקת לקחים.

ניתוח האירוע

חלופה ראשונה

באירוע מוזכרים שישה אנשי מקצוע: הגננת, עוזרת הגננת, מנהלת הגן, המפקחת על הגן, אחות המחלקה האורתופדית בבית החולים, פקיד הסעד, ואזרח אנונימי.

שלב א: כל משתתף יהיה לצורך העניין הילד דודי, כאשר הוא אדם מבוגר המחליט לכתוב לאחת הדמויות המוזכרות לעיל ולברר עמה את חלקה באירוע כפי שמפורט לעיל.

בחר אחת מהדמויות וכתוב לה מכתב. בגמר כתיבת המכתב קפל אותו ומסור אותו לאחד מהמשתתפים. המשתתף שקיבל את המכתב הוא למעשה הנמען.

שלב ב: מקבל המכתב משיב לדודי מכתב במתייחס הן לתוכן המכתב עצמו והן לאירוע בכללותו ולחלקו האישי בו.

שלב ג: דיון

צעד ראשון: כל זוג מציג את ההתכתבות ביניהם.

צעד שני: דיון פתוח

שאלות דוגמה לדיון:

- ◆ כיצד אפשר להסביר את התנהגות כל אחת מהדמויות באירוע, כולל דמותו של הילד דודי?
- ◆ מה היה אפשר לעשות כדי לאתר את מצוקת דודי מוקדם ככל האפשר?
- ◆ אילו סימנים ואיתותי מצוקה שודרו במהלך האירוע?
- ◆ כיצד יכול הגן להיערך כדי להיות רגיש וקשוב יותר למצוקות ילדיו?

חלופה שנייה

המשתתפים יחולקו לקבוצות בנות שישה-שבעה משתתפים. הם יגלמו את שש הדמויות המקצועיות המוזכרות לעיל המהוות לצורך זה את צוות העובדים של הגן, את המפקחת ואת פקיד הסעד.

התייחסו לשאלות כמו:

- ◆ מה עולה בדעתכם כאשר אתם שומעים תיאור זה?
- ◆ אילו דודי היה בגן שלכם, מה הייתם עושים?
- ◆ מה היה אפשר לעשות כדי לאתר את מצוקת דודי מוקדם ככל האפשר?
- ◆ אילו סימנים ואיתותי מצוקה שודרו במהלך האירוע?
- ◆ כיצד יכול הארגון להיערך כדי להיות רגיש וקשוב יותר למצוקות ילדיו?
- ◆ אילו לקחים אפשר להפיק מלימוד האירוע כדי למנוע הישנות תופעות כאלה בין כותלי בית הגן? בגמר הדיון יחבר הצוות מסמך עקרונות לאיתור ילדים בסיכון בגן.

אירוע הזנחה (גיל בית הספר)

דני הוא ילד בן 12 חובב כדורגל ושחקן נלהב במגרשי העיירה. לגדעון, מאמן הכדורגל של קבוצת הנוער, נודע על דני מפי חבריו. גדעון עמל קשות עד ששכנע את דני להצטרף לקבוצה. גדעון התרשם מאוד מיכולתו הטכנית של דני. עם זאת, לא הצליח להבין את חוסר המשמעת שלו בכל הקשור בשמירה על כללי הקבוצה ובקיומם, למשל איחורים תכופים והיעלמויות. כמו כן, היה מוטרד מכך שדני תמיד עייף כביכול, לפעמים נדמה כאילו ונרדם, עד שהדבר הפך לבדיחה בין חברי הקבוצה ובצחוק קראו לו "דני נמנמי".

בגמר אחד האימונים פנה חיים, חבר בקבוצה, אל גדעון וביקש לשוחח אתו בארבע עיניים. "תראה, גדעון, אני לא רוצה להיות מלשין, אבל נדמה לי כי משהו לא בסדר עם דני. אתמול חזרנו מחתונה בשעה 23:00 בלילה וראיתי את דני מסתובב ברחוב, בכלל לא בכיוון של ביתו. אני לא יודע מה, אבל ההורים שלי אמרו שזה ממש חוסר אחריות, איך בכלל מרשים לו להיות בחוץ בשעה כזו? חשבתי שאולי קורה לו משהו ולכן אני מספר לך את זה. אני גם שמתי לב שדני מרבה לאחר ולהיעדר מהכיתה שבה אנו לומדים יחד וכמעט אף פעם אין לו שיעורים מוכנים, למרות שכולם חושבים שהוא נורא פיקח".

(*) גדעון ניצל הזדמנות שבה היה לבד עם דני ושאל אותו: "דני, מה העניינים? הכול בסדר אצלך? ואיך הולך בבית הספר?"

"הכול בסדר, למה אתה שואל?"

"סתם רציתי לדעת, יש לי הרגשה שאתה כל הזמן עייף, האם אינך ישן מספיק?"

"מה פתאום, הכול עשר".

כשדני הלך הבחין גדעון שעם הליכתו התפוגג גם ריח חמצמצץ ובלתי-נעים שהיה בחלל האוויר, אף-על-פי שהיה זה יום חורפי מעונן וקר למדי.

הכי מרגיז אצל דני היה שכל הזמן ביקש "ביסים" מהתבר'ה. כל מי שלקח משהו ביד והתכוון להכניס לפה, דני כבר היה לידו ובחברמניות שובבית סחט ביס או שניים. דני היה כאילו רעב כל הזמן, אבל אף פעם לא הביא אוכל משל עצמו, כאשר גדעון שאל אותו בעניין, דני ענה: "תעזוב, מה אני 'חנון'?"

ערב אחד קיבל גדעון שיחת טלפון מהמורה של דני. "שלום גדעון, אני רוצה לדבר אתך בעניין דני. שמעתי שהוא הצטרף לקבוצת הכדורגל שלכם, האם זה נכון?"

"כן, למה את שואלת?"

"אני מאוד סקרנית וגם קצת מודאגת. לאחרונה היו אצלנו בכיתה מספר גנבות, תתפלא, אפילו של סנדוויצ'ים מתיקי אוכל. מתעורר חשד, ואני מבקשת ממך לשמור על סודיות מלאה, שדני הוא הגונב, אף-על-פי שלאף אחד אין הוכחות לכך. רציתי לדעת האם גם אצלך בקבוצה קורים דברים דומים".

"לא, ממש לא, אף אחד עד היום לא התלונן על גנבות, אבל בקשר לסנדוויצ'ים עולה לי מחשבה, שדני תמיד רעב ו"שותף" באכילה של כל מה שהילדים מביאים. אם כבר מדברים, האם את מכירה את הוריו? כמה פעמים ביקשתי ממנו להזמין אחד מהוריו כדי שיראה אותו משחק, ותמיד יש לו תירוץ מדוע הדבר לא מתאפשר, ואומר שאולי בפעם הבאה".

"נכון גם אני לא זכיתי לראות את הוריו, למעט פעם אחת, כאשר מנהל בית הספר לא הסכים להכניסו לכיתה, עקב היעדרויות ואיחורים רבים, עד שאחד מהוריו יבוא לבירור. הוא גם רצה לדבר אתם על כך שדני מרבה שלא להגיע עם תלבושת בית הספר. בסוף באה אמו, כולה רוח קרב, תוקפנית וכעושה על כך שמטרידים אותה בשטויות כאלה, "דני הוא באחריותכם, ועליכם לדאוג לו בכול". המנהל ראה שאין לו עם מי לדבר, והחליט לוותר ואפילו לא דיבר אתה על עניין התלבושת האחידה. הוא פשוט אפשר לדני לחזור לכיתה".

גדעון הודה למורה על שיחת הטלפון ואמר לעצמו שחובה עליו לקיים עם דני שיחה אישית מלב אל לב.

ניתוח האירוע

חלופה ראשונה: איתור אותות וסימנים של מצוקה

צעד ראשון: המנחה יבקש מהמשתתפים לאתר את כל אותות המצוקה המכוונים לאפשרות שמדובר בילד הסובל מהזנחה.

צעד שני: המנחה יבקש מהמשתתפים להציג את תוצר עבודתם ולנמק כל טיעון. המנחה יאפשר התייחסות לדברים המוצגים.

צעד שלישי: דיון

- ◆ איתור הקשיים לזיהוי איתותי מצוקה
- ◆ מה אפשר לעשות כדי לשכלל את תהליך האיתור ולהימנע מנפילה בין הכיסאות?
- ◆ במי ניתן להסתייע לשם בירור הנושא? לאילו גורמים בקהילה אפשר לפנות?
- ◆ באיזה שלב רצוי היה לפנות לפקיד הסעד, אם בכלל?

צעד רביעי: סיכום והכללה

בדברי הסיכום חשוב להצביע על המצבים העמומים המקשים על איתור המצבים של הזנחה, בעיקר כאשר יודעים רק חלק מהתמונה. כמו כן חשוב לחזור ולהבליט את חשיבות ההתייעצות הצוותית או הבין-מקצועית עם גורמים בארגון ובקהילה.

חלופה שנייה: משחק תפקידים

האמצעים

כרטיסיות לזוגות "שחקנים" כמו: דני-גדעון; גדעון-מורה; חיים החבר-דני; אימא של דני-המורה; המורה-פקיד הסעד וכו'.

שלב א: חלוקת המשתתפים לזוגות

צעד ראשון: כל זוג מקיים שיחה על חלקו באירוע, מה עשה ומה היה יכול לעשות.

צעד שני: כל זוג מסכם את לקחיו מדרך תפקודו ומגבש הצעות לעמיתים כיצד ראוי יהיה לתפקד באירוע דומה בעתיד, תוך התייחסות למשאבים האנושיים בארגון ובקהילה.

שלב ב: דיון במליאה

צעד ראשון: כל זוג מציג את תוצריו בפני המשתתפים.

המנחה יאפשר התייחסות לדברים המוצגים.

צעד שני: סיכום והכללה

בדברי הסיכום חשוב להצביע על המצבים העמומים המקשים על איתור המצבים של הזנחה, בעיקר כאשר יודעים רק חלק מהתמונה. כמו כן חשוב לחזור ולהבליט את חשיבות ההתייעצות הצוותית או הבין-מקצועית עם גורמים בארגון ובקהילה.

הכוונה למנחה: את מרבית המסקנות והלקחים תקבל מדיווחי הזוגות. עליך בעיקר לרכז את עיקרי הדברים ולהדגיש את החשובים. כאשר אתה מסתייע בדברי המשתתפים, חשוב שתציין זאת. כך אתה גם נאמן למקור, גם מחזק את הדוברים וגם תורם להבטחת ההטמעה של הנאמר, שהרי אלה דברים שהם אמרו, ולא תורה זרה.

חלופה שלישית: השלמת הסיפור על-ידי המשתתפים

אפשר לעצור את הסיפור בקטע השני ולבקש מהמשתתפים להמשיך את בניית הסיפור מכאן והלאה.

בתום בניית הסיפור על-ידי המשתתפים, הפעילות תימשך כמפורט בחלופה השנייה ובהתאמות המתבקשות על-פי התפתחות העלילה והדמויות שבנו המשתתפים.

נספח 5 (ד) אירוע הזנחה (גיל הגן)

דני הוא ילד בן ארבע וחצי, מכונס, בעל עיניים עצובות, משתף פעולה וציייתיני. הגננת אסתר אוהבת אותו מאוד בעיקר משום שתמיד עושה מה שאומרים לו. צילה, עוזרת הגננת, דווקא די מוטרדת מ"שיתוף הפעולה" שלו והייתה מעדיפה שיהיה יותר דורשני ויעמוד על שלו. בעניין זה יש לצילה מדי פעם חילוקי דעות עם הגננת. אסתר מלאת התפעלות מכישוריו המכניים של דני ומכך שיכול לשבת "שעות" בלי להטריד אף אחד. צילה, לעומת זאת, מוטרדת מאוד מאוצר המילים הדל שלו, מכך שאמו ממעיטה להביאו בזמן לגן ולעתים קרובות "שוכחת" לקחתו מהגן ובעיקר "שוכחת" להלבישו כראוי ולא אחת גם מתנצלת שלא הספיקה להאכילו, תמיד בחיוך ובקול מתנצל. צילה גם שמה לב, שדני נרדם הרבה פעמים במהלך פעילותו.

לאחרונה גילתה צילה שדני "סוחב" מילדים אחרים דברי אוכל שהם מביאים מהבית וכאשר ניסתה לומר לו שזאת התנהגות לא מקובלת, הוא הגיב בהכחשה "זה לא אני, לא לקחתי דבר". עקב כך החליטה צילה לשתף את אסתר בסוד העניין אף שידעה שהיא מקלה ראש במקרה זה.

להלן שיחה שהוקלטה בין אסתר הגננת לצילה, עוזרת הגננת:

אסתר: "אני חושבת שההשתלמות שעברת לאחרונה בעניין ילדים נפגעי התעללות הפכה אותך קצת 'פרנואידי'". בכל דבר את רואה רק שחורות וסכנות. למשל, את כל הזמן משדרת לאימא של דני שהיא לא בסדר, עד כדי כך שהיא באה להתלונן בפניי".

צילה: "קשה לי לקבל את דבריך, במיוחד לגבי המקרה של דני. אני חושבת שדני משדר לנו אותות מצוקה בלי סוף, ואנחנו מתעלמים. זה שאימא שלו אישה נחמדה ויודעת להתנסח יפה לא אומר כלום. בתכלס אני מאוד מודאגת. לדוגמה, האם ראית כמה פצעים יש לו על הטוסיק? האם שמת לב לכך שהשיניים שלו ממש הרוסות ואיזה ריח יוצא לו מהפה?"

אסתר: "מה הקשר בין השיניים ההרוסות שלו לבין זה שאת חושדת שהוא ילד בסיכון? ומי אמר לך שפצעים בטוסיק הם סימן למשהו? אני בטוחה שאמו תוכל להסביר זאת קצר ולעניין".

צילה: "האם שמת לב כמה הוא תמיד רעב? ובכלל, מתי לאחרונה הגיעה אמו לאספת הורים? מתי בכלל היא באה לדבר אתך על דני? כל השיחות שלה אתך הן אקראיות ותמיד עוסקות בעבודה המעניינת והחשובה שיש לה במשרד עורכי הדין, ובכמה שהיא עסוקה וטרודה. ואת האב אנחנו בכלל לא מכירות. במשך השנה שדני אתנו, האם ראינו אותו פעם אחת? אני מבקשת להזכיר לך כי כך בדיוק היה גם לפני שנתיים כאשר אחותו סמדר הייתה אצלנו בגן. מסכן דני".

אסתר: "את יודעת מה, ביום ראשון הקרוב תגיע אלינו שולה המפקחת, אני מציעה שתציגי את העניין בפניה ויחד נחליט מה לעשות".

צילה: "מקובל עליי לחלוטין".

ניתוח האירוע

חלופה ראשונה: איתור אותות וסימני מצוקה

צעד ראשון: המנחה יבקש מהמשתתפים לאתר את כל אותות המצוקה המכוונים לאפשרות שמדובר בילד הסובל מהזנחה.

צעד שני: המנחה יבקש מהמשתתפים להציג את תוצר עבודתם ולנמק כל טיעון, ויאפשר התייחסות לדברים המוצגים. צעד שלישי: דיון

איתור הקשיים לזיהוי איתותי מצוקה.

מה אפשר לעשות כדי לשכלל את תהליך האיתור ולמנוע נפילה בין הכיסאות?

במי ניתן להסתייע לשם בירור הנושא? לאילו גורמים בקהילה אפשר לפנות?

באיזה שלב רצוי היה לפנות לפקיד הסעד, אם בכלל?

צעד רביעי: סיכום והכללה

בדברי הסיכום חשוב להצביע על המצבים העמומים המקשים על איתור המצבים של הזנחה, בעיקר כאשר יודעים רק חלק מהתמונה. כמו כן חשוב לחזור ולהבליט את חשיבות ההתייעצות הצוותית או הבין-מקצועית עם גורמים בארגון ובקהילה.

חלופה שנייה: משחק תפקידים

האמצעים:

להכין כרטיסיות לזוגות שחקנים כמו: דני-אסתר הגננת; צילה-אמו של דני; צילה-שולה המפקחת; דני-אחותו סמדר בת השבע; אמו של דני- אסתר הגננת; אסתר הגננת-פקיד הסעד וכו'.

אפשר גם לנוע במנהרת הזמן ולהפגיש בין הדמויות השונות לאחר 10-15 שנה.

שלב א: חלוקת המשתתפים לזוגות

צעד ראשון: כל זוג מקיים שיחה על חלקו באירוע, מה עשה ומה היה יכול לעשות.

צעד שני: כל זוג מסכם את לקחיו מדרך תפקודו ומגבש הצעות לעמיתים כיצד ראוי יהיה לתפקד באירוע דומה בעתיד, תוך התייחסות למשאבים האנושיים בארגון ובקהילה.

שלב ב: דיון במליאה

צעד ראשון: כל זוג מציג את תוצריו בפני המשתתפים. המנחה יאפשר התייחסות לדברים המוצגים.

צעד שני: סיכום והכללה

בדברי הסיכום חשוב להצביע על המצבים העמומים המקשים על איתור המצבים של הזנחה, בעיקר כאשר יודעים רק חלק מהתמונה. כמו כן חשוב לחזור ולהבליט את חשיבות ההתייעצות הצוותית או הבין-מקצועית עם גורמים בארגון ובקהילה.

הכוונה למנחה: את מרבית המסקנות והלקחים תקבל מדיווחי הזוגות, עליך בעיקר לרכז את עיקרי הדברים ולהדגיש דברים חשובים. כאשר אתה מסתייע בדברי המשתתפים, חשוב שתציין זאת. כך אתה גם נאמן למקור, גם מחזק את הדוברים וגם תורם להבטחת ההטמעה של הנאמר, שהרי אלה דברים שהם אמרו, ולא תורה זרה.

אירוע התעללות נפשית (גיל בית הספר)

גילה, סטודנטית מתלמדת, קיבלה משימה לערוך תצפית על גדי הלומד בכיתה ט'. התצפית מתקיימת בחצר בית הספר, בכיתה ובמפגש בין ההורים למחנכת הכיתה. על גילה להשוות את תפקודו והתנהגותו של גדי בכיתה, בחצר בית הספר בשעות ההפסקה, ובמפגש בין היועצת החינוכית לבין גדי והוריו.

התרשמות כללית

גדי בן 15, נער רזה וקטן קומה ביחס לבני גילו. נחשב לתלמיד בעל יכולת שכלית תקינה, אך חלש בלימודים. כל המורים תמימי דעים שאינו מנצל את הפוטנציאל שלו. נתפס כנער סגור שאינו משתף אחרים במה שקורה לו. הוא גם ממעיט להשתתף בפעילויות חברתיות, בדרך כלל מתחבר עם ילדים צעירים ממנו בשנתיים-שלוש. בכיתה נחשב עוף מוזר וכפי שבני כיתתו אומרים, "אף פעם לא מצליחים לקבל ממנו אמירה ברורה. תשובותיו תמיד בנוסח: אולי, לא בטוח, נראה מה יהיה, בפעם אחרת וכיו"ב.

תצפית בחצר בית הספר

1.1.2005, שעה 09:30: גדי יושב מתחת לעץ בחצר בית הספר, מכונס בעצמו ומרוחק מכל הסובב אותו. איציק ניגש אליו וקורא לו להצטרף למשחק הכדורסל: "יאללה פדלאה, בוא תזיז את העצמות שלך". גדי: "תעזוב אותי, תיכף גם תגיד לי שאתם עושים לי טובה". איציק: "ממש אי-אפשר אתך. בכל דבר פשוט אתה מוצא קונספירציות, אם תתעשת אתה מוזמן". מוטי בן ה-12, תלמיד כיתה ז', מתיישב לידו: "גדי, מה העניינים?". "אני יודע? הכול מעצבן, בא לי לפוצץ את האיציק הזה, חושב את עצמו למי יודע מה". גדי ומוטי יושבים זה לצד זה ובקושי מדברים. מוטי קם: "טוב יאללה ביי".

תצפית בכיתה

1.1.2005, שעה 10:00: גדי יושב בשורה האחרונה. המורה: "אני מקווה שהפעם כולם הכינו את עבודת הבית. גדי, אתה מוכן להקריא לנו את החיבור שלך?" גדי: "לא, המורה, כתבתי את החיבור אבל לא גמרתי אותו, אני חייב עוד קצת ללטש אותו". המורה: "בכל זאת תקרא את החיבור הבלתי-מלוטש". גדי: "המורה, אתם סתם תצחקו עלי, אני חייב לשפר אותו עוד קצת, ובכל מקרה אני אמסור אותו רק לך". המורה: "תצחיק אותנו, בזה אתה דווקא טוב, אנחנו מתים לצחוק". גדי שותק ולא עונה יותר.

תצפית על קטע ממפגש בין היועצת החינוכית לבין גדי והוריו

15.1.2004, שעה 16:00: ההורים יושבים קרובים זה לזה מול המורה וגדי יושב בצד, מרוחק מעט. האב נראה כעוס וקצר רוח. האם מאופקת ומבטה קפוא. גדי יושב על קצה הכיסא, מכווץ וכאילו רוצה להיעלם. היועצת החינוכית: "הזמנתי אתכם לשיחת היכרות ולראות כיצד אפשר יחד לעזור לגדי". האב: "ממש נשבר לי ממנו, כל פעם הכול מחדש. כמה פעמים אני אומר לו: 'קח את עצמך בידיים, די, אתה כבר לא ילד קטן', אבל הכול דיבורים לשווא. היה גולם ונשאר". היועצת החינוכית: "אינך צריך לכוּעס, הכוונה שלנו היא לבדוק יחד מה אפשר לעשות". האב: "מה אנחנו לא עושים בשבילו, תיכנסי לחדר שלו ותמצאי שם הכול, מערכת דיגיטלית, טלוויזיה, מחשב, מה לא. אני אדם כל-כך עסוק, והוא יודע את זה. במקום לעזור לי הוא עוד מעמיס עליי. אני חושב שהדבר הכי טוב יהיה לסדר אותו באיזה מוסד שאחרים יטפלו בו ואז ילמד מה ההורים עושים בשבילו". היועצת החינוכית: "גדי, האם אתה יודע מדוע אבא כועס עליך?". האב: "אין לך מה לדבר אתו, הוא כמו קיר, לא תוציאי ממנו מילה. גם אימא שלו הורגת אותו. אני תמיד אומר לה, 'את לא צריכה לפנק אותו, משמעת זה שם המשחק', אבל דבר אל הקיר. אני אומר דבר אחד והיא אומרת לו דבר אחר. כל המחלות שיש לה זה בגללו, בגלל הצער שהוא גורם לה. בסוף הוא יוריד אותה לגיהנום שאולה". היועצת החינוכית: "אתה כועס מאוד על גדי, והשאלה היא האם אתה מרגיש שנוכל לקיים שיחה עניינית ללא האשמות ופגיעות, או שתרצה שנדחה את המפגש למועד אחר?". האב: כאילו מתעשת. "אל תחשבי שהוא לא חשוב לי, אבל באמת, כמה אפשר? אם הוא היה ילד שלך לא היית כועסת?"

תכנית ההטמעה

ניתוח האירוע

חלופה ראשונה: איתור אותות וסימני מצוקה

נאמר שכל אחד מכם הוא הסטודנטית גילה מבצעת התצפית

שלב א: עבודה אישית

1. פרטו את כל אותות המצוקה וסימני המצוקה של גדי.
2. נסו לערוך ניתוח השוואתי בין שלוש האפיזודות שבהן צפיתם ולמצוא קווי דמיון או דפוסי התנהגות.
3. סכמו את שלוש התצפיות ובנו הצעות להמשך.

שלב ב: דיון במליאה

המשתתפים יציגו את תוצרי עבודתם והמנחה יאפשר התייחסות לכך.

הכוונה למנחה: מוצע לך לרכז על גבי הלוח באמצעות הטבלה הזאת:

רשימת הסימנים ואותות המצוקה	התצפית בחצר בית הספר	התצפית בכיתה	התצפית במפגש בין היועצת החינוכית לבין גדי והוריו

את מהות הסימן או אות המצוקה יש לרשום בעמודה הראשונה; לאחר מכן לסמן ב-+ באיזו אפיזודה תצפיתית הסימן או אות המצוקה בא לידי ביטוי. באופן כזה תתקבל בסוף תמונה מקיפה שתאפשר גם לאתר סימנים ואותות החוזרים על עצמם, דבר העשוי לחזק את סבירות החשד להתעללות נפשית.

שלב ג: סיכום והכללה

הטבלה תאפשר לך לארגן את הסיכום בהתאם לכלל שלפיו כל סימן בפני עצמו אינו בהכרח ביטוי להתעללות, אך אוסף גדול של סימנים מחזק את הסבירות שאכן מדובר בהתעללות.

חלופה שנייה: אקוריום במנהרת הזמן

האמצעים

תגיות זיהוי עם שמותיהן של שש הדמויות המשחקות (ראה פירוט מטה)

שלב א: משחק תפקידים

צעד ראשון: ארגון החדר

המנחה יארגן את הכיסאות בשני מעגלים: מעגל פנימי עם שישה כיסאות, ומעגל חיצוני עם כל שאר הכיסאות כמספר המשתתפים.

צעד שני: המנחה יזמין קבוצה של שישה מתנדבים ויבקש מהם לשבת במעגל פנימי. קבוצה זו תגלם את הדמויות המופיעות בשלוש האפיזודות של האירוע: גדי, המורה, איציק החבר, מוטי, היועצת החינוכית, האב והאם. המעגל החיצוני יגלם את תפקיד הסטודנטית הצופה.

צעד שלישי: הסבר המשחק

המשתתפים מתבקשים להתאמץ ולהיכנס לתוך התפקידים כאילו היו באמת הדמויות שאותן הם מגלמים. אתם נפגשים עשר שנים לאחר התרחשות האירוע, כלומר בשנת 2015. היועצת החינוכית תנחה את המפגש. מטרת המפגש היא התבוננות בהתרחשויות במבט רטרוספקטיבי. כל משתתף יבחן את האירועים מזווית הראייה שלו: כיצד

ראה את הדברים אז וכיצד הוא רואה אותם היום בדיעבד, מה קרה, מה הוא היה יכול לעשות, מה היו הציפיות שלו אז מעצמו ומהאחרים שהיו מעורבים באירוע ועוד. הצופים ירשמו הערות ולקחים הנובעים מהדיון המתנהל מולם. המנחה יכול להחליף תפקידים ולבקש ממשתתפים מהמעגל החיצוני להתחלף עם אלה מהמעגל הפנימי.

שלב ב: דיון קבוצת הצופים

בשלב זה המנחה יאפשר ל"צופים" שגילמו את תפקיד הסטודנטית צילה לומר את דבריהם לגבי ההתרחשות, מה הם ראה ואילו מסקנות הפיקו, כמו כן, תתאפשר השוואה בין מה שקרה ב"אקווריום" לבין מה שקרה במציאות לפני עשר שנים.

שלב ג: דיון במליאה

על בסיס שני מעגלי הדיון שהתקיימו יערוך עתה המנחה דיון מסכם שיתמקד בהפקת לקחים בכל הקשור לרגישות אנשי המקצוע לקורה לילדים שאותם הם מחנכים או בהם הם מטפלים. אפשר גם להסתייע בטבלה המוצעת בחלופה הראשונה, אם תבקשו לערוך סדר בסימנים השונים שהתגלו במהלך ההתרחשויות באירוע.

שלב ד: סיכום

בדומה לחלופה ראשונה.

וריאציות על הנושא: אפשר להעשיר את ההתרחשות באמצעות זימון שיחות בין דמויות ספציפיות, כמו גדי עם אביו, או באמצעות משימה של חליפת מכתבים בין הדמויות השונות. אפשר גם להכניס דמויות שלא השתתפו באירוע, כמו פקיד הסעד, עובדת סוציאלית של המחלקה לשירותים חברתיים וכד'.

אירוע התעללות נפשית (גיל הגן)

רותי, ילדה בת חמש, צורפה לגן "סיגלית" במהלך שנת הלימודים לאחר שהוריה החליטו להוציאה מגן "רקפת" בטענה שלא טיפלו בה כראוי. בבירור שערכה ציפי, מנהלת הגן, היא גילתה כי הילדה הייתה רשומה במהלך השנתיים האחרונות בחמש מסגרות שונות. הסיבות להוצאת הילדה היו תמיד זהות: טענות חמורות של האם על טיפול בלתי-מספק והאשמת הצוות בטיפול רשלני.

דוחות התצפית של הגנת דליה הציגו את התמונה הזאת:

למרות גילה, רותי עדין לא נגמלה מהרטבה לחלוטין, ותופעה זו חוזרת על עצמה אחת לכמה זמן. כך גם תופעת מציצת האצבע (האם אומרת שזה בסדר ואין צורך לעשות מזה עניין, ושגם אחותה המבוגרת מצצה אצבע עד גיל שבע-שמונה לערך). תופעות נוספות הראויות לציון הן דנדודי ראש ללא הבחנה במשך פרק זמן לא קצר, בעיקר כאשר רותי עייפה ולקראת השכבה, וכן גמגום המתגבר במיוחד כאשר אביה נמצא לידה.

רותי ילדה שקטה ומכונסת בעצמה. בדרך כלל נמנעת מיוזמות, ומעדיפה להתבונן בפעילות הילדים האחרים. לדברי דליה, זו "ילדה שאין בה שמחת חיים וזה כל כך עצוב". בפינת המשחקים רותי מעדיפה בדרך כלל לשחק עם אותה בובה, דווקא זו הבלויה ביותר ושתומת העין. כאשר נשאלה מה שם הבובה השיבה שאין לה שם וקוראים לה "ילדה רעה".

לעתים פורצת רותי בהתקפי זעם ובכי, בעיקר בשעות הבוקר כאשר אמה מביאה אותה לגן. הבכי הצעקני מתחיל בדרך כלל לפני כניסתה לגן ומתגבר לאחר לכתה של האם.

על ההורים, מתוך דוח העובדת הסוציאלית המטפלת במשפחה:

מדובר בזוג הורים ובשתי בנות: ענת בת העשר, הלומדת בכיתה ד', ורותי בת החמש. הזוג הגיע לטיפול במחלקה לשירותים חברתיים עקב קשיים בין-אישיים, ובכלל זה תופעות אלימות קשות וניסיון חוזר להשכין שלום בית. האב, בן 45, אדם סגור ונוקשה, סובל מהתפרצויות כעס ונוטה להשליך את עיקר זעמו על אשתו. גילויי אלימות אלה מתרחשים לא אחת בנוכחות הבנות ולא אחת מסתיימים בהזעקת המשטרה על-ידי אחד השכנים. גם כאשר האישה מגישה תלונה במשטרה, היא הולכת ומבטלת אותה בטענות שונות ומשונות.

האם, אישה בת 46, עקרת בית. אישה דאגנית שכל הזמן רואה שחורות. מעורבת באופן קיצוני בחיי הבנות, דורשת דיווחים מפורטים מה קרה להן בשעות שלא היו אתה, ועוקבת אחר כל צעדיהן. עם זאת, משאירה אותן בבית ללא כל השגחה במשך שעות, גם כאשר היו רכות בשנים.

ניתוח האירוע

חלופה ראשונה: איתור אותות וסימנים של מצוקה

אתן קבוצת משתלמות בנושא "איתור ילדים נפגעי התעללות והזנחה". הוצג לפניכן האירוע המתואר לעיל והתבקשתן לנתחו ולהגיע למסקנות מקצועיות.

שלב א: עבודה אישית

1. פרטו את כל האותות והסימנים המעידים על מצוקתה של רותי כפי שהופיעו באירוע.
2. פרטו את כל הסימנים המצביעים על פגיעה אפשרית של ההורים בבתם.
3. סכמו את הממצאים שאליהם הגעתם וגבשו עמדה, האם לפניכם תופעה המעלה חשד סביר של פגיעה נפשית ברותי?

שלב ב: דיון במליאה

המשתתפים יציגו את תוצרי עבודתם והמנחה יאפשר התייחסות.

הכוונה למנחה: מוצע לך לרכז על גבי הלוח באמצעות הטבלה הזאת:

סימנים אצל רותי	סימנים אצל האב	סימנים אצל האם

שלב ג: סיכום והכללה

הטבלה תאפשר לך לארגן את הסיכום בהתאם לכלל שלפיו כל סימן בפני עצמו אינו בהכרח ביטוי להתעללות, אך אוסף גדול של סימנים מחזק את הסבירות שאכן מדובר בהתעללות.

חלופה שנייה: אקווריום במנהרת הזמן

האמצעים: תגיות זיהוי עם שמותיהן של שבע הדמויות המשחקות (ראה פירוט מטה).

שלב א: משחק תפקידים

צעד ראשון: ארגון החדר

המנחה יארגן את הכיסאות בשני מעגלים: מעגל פנימי עם שבעה כיסאות, ומעגל חיצוני עם כל שאר הכיסאות כמספר המשתתפים.

צעד שני: המנחה יזמין קבוצה של שבעה מתנדבים ויבקש מהם לשבת במעגל פנימי. קבוצה זו תגלם את הדמויות האלה: רותי, ציפי – מנהלת הגן, הגנת דליה, העובדת הסוציאלית, האב, האם והאחות ענת. המעגל החיצוני ימלא את תפקיד הצופים.

צעד שלישי: הסבר המשחק

המשתתפים מתבקשים להתאמץ ולהיכנס לתפקידים כאילו היו באמת הדמויות שאותן הם מגלמים. אתם נפגשים עשר שנים לאחר התרחשות האירוע, כלומר בשנת 2015. מנהלת הגן תנחה את המפגש. מטרת המפגש היא להתבונן בהתרחשויות במבט רטרוספקטיבי. כל משתתף יתבונן באירועים מזווית הראייה שלו: כיצד ראה את הדברים אז וכיצד הוא רואה אותם היום בדיעבד, מה קרה, מה הוא היה יכול לעשות, מה היו הציפיות שלו אז מעצמו ומהאחרים שהיו מעורבים באירוע?

הצופים ירשמו הערות ולקחים הנובעים מהדיון המתקיים מולם. המנחה יכול להחליף תפקידים ולבקש ממשתתפים מהמעגל החיצוני להתחלף עם אלה מהמעגל הפנימי.

שלב ב: דיון קבוצת הצופים

בשלב זה המנחה יאפשר התייחסות ה"צופים". המנחה יאפשר לכל צופה להביע את דבריו לגבי מה שהתרחש, מה הוא ראה ואילו מסקנות הוא הפיק. כמו כן, תתאפשר השוואה בין מה שקרה ב"אקווריום" לבין מה שקרה במציאות לפני עשר שנים.

שלב ג: דיון במליאה

על בסיס שני מעגלי הדיון שהתקיימו יערוך עתה המנחה דיון מסכם שיתמקד בהפקת לקחים בכל הקשור לרגישות אנשי המקצוע לקורה לילדים שאותם הם מחנכים או בהם הם מטפלים. אפשר גם להסתייע בטבלה המוצעת בחלופה הראשונה אם תבקשו לערוך סדר בסימנים השונים שהתגלו במהלך ההתרחשויות באירוע.

שלב ד: סיכום

בדומה לחלופה ראשונה.

וריאציות על הנושא: אפשר להעשיר את ההתרחשות באמצעות זימון שיחות בין דמויות ספציפיות כמו רותי עם אביה, רותי עם אמה וכו', או באמצעות משימה של חליפת מכתבים בין הדמויות השונות. אפשר גם להכניס דמויות שלא השתתפו באירוע, כמו פקיד הסעד, המפקחת על הגן וכד'.

אירוע התעללות מינית (גיל בית הספר)

תמר, נערה בת 14, לומדת בכיתה ט בבית ספר תיכון מקיף. זה זמן שמה לב המחנכת כי תמר אינה כתמול שלשום: מתלמידה ערנית וקשובה הפכה למסוגרת כאילו מרחפת בעולמות אחרים, כלל לא מרוכזת ונוטה להתפרצויות בכי. המחנכת סברה שנכון יהיה להזמינה לשיחה.

קטע משיחה בין המחנכת לתמר:

המחנכת: "תמר, האם קרה לך משהו? האם את מוטרדת משהו?"
 תמר, בקול מהסס: "לא, שום דבר לא קרה, למה את שואלת?"
 המחנכת: "לאחרונה חלה אצלך ירידה בלימודים, את כאילו מסוגרת בתוך עצמך ואינך קשובה לקורה בכיתה".
 תמר מושכת בכתפיה ואינה עונה.
 המחנכת: "האם קרה משהו בבית? משהו בינך לבין הורייך או משהו בין הורייך, בינם לבין עצמם?"
 תמר: "שום דבר לא קרה, אני יכולה ללכת?"
 המחנכת: "את יכולה ללכת מתי שתרצי, רציתי רק לוודא שהכול בסדר אתך. בכל מקרה, אם תחזרי בך ותרצי לדבר אתי, דלתי פתוחה בפנייך בכל שעה".
 לא עברו ימים ספורים וציפי, חברתה הטובה של תמר, ביקשה לשוחח עם המחנכת.

קטע משיחה בין המחנכת לציפי, חברתה של תמר:

ציפי: "המורה, אני רוצה לדבר אתך בעניין חברה שלי, מישהי שאת לא מכירה, האם זה בסדר?"
 המחנכת: "בטח, ציפי תרגישי חופשי".
 ציפי: "יש לי חברה שלאחרונה כאילו נהפכה לאדם אחר. תמיד היינו מתחלקות בכול, ועכשיו יש לי הרגשה שהיא שומרת סוד מפניי. אבל לא בגלל זה באתי לדבר אתך. מה שמטריד אותי זה שהיא נהפכה לחסרת סבלנות, כל דבר קטן מרגיז אותה, והיא פורצת בצעקות או בבכי. לפני כמה ימים כעסתי עליה מאוד ואמרתי לה שכבר לא כיף להיות חברה שלה, ואז היא אמרה לי דבר שבעצם בגללו באתי אליך. היא אמרה לי שקורה לה משהו לא בסדר עם אבא שלה ושהיא בשום פנים לא יכולה לדבר על זה. "עליוך להיות סבלנית כלפיי, גם כך קשה לי מאוד, ובא לי בכלל למות", אלה היו הדברים שלה ובסוף גם השביעה אותי לא לספר לאף אחד".
 המחנכת: "ומאז מה קורה ביניכן?"
 ציפי: "הכול כאילו בסדר. אתמול, למשל, צחקתי ממנה המון. פתאום היא שואלת אותי האם זה נכון שמבדיקת שתן אפשר לדעת אם האישה בהיריון. בטח, אמרתי לה, מה את מטומטמת, והיא צחקה אתי".
 המחנכת: "את באמת חברה טובה ומסורה. טוב שבאת לדבר אתי. אני מציעה לך לעודד את החברה שלך להתחלק במה שעובר עליה עם אימא שלה, או עם היועצת החינוכית או עם דמות מבוגרת אחרת שיש לה אמון בה, או לפנות

לקו חירום לבני נוער. בכל מקרה אני מציעה לך, דווקא עכשיו, לחזק את הקשר אתה ולעזור לה בזמן שכה קשה לה".
ציפי: "תודה, המורה".

המחנכת: "ציפי, בכל זאת יש לי הרגשה שאני מכירה את החברה שלך, האם זה נכון?"
ציפי: "המורה, אני לא יכולה לענות לך על שאלה זו".

המחנכת, שהדברים נראו לה לא כשורה, החליטה להזמין את אמה של תמר.

קטע משיחה בין המחנכת לאמה של תמר:

המחנכת: "קראתי לך מאחר שלאחרונה חלה ירידה בלימודיה של תמר, וחושן מזה אני מרגישה שעובר עליה משהו המציק לה מאוד".

אימא של תמר: "כן, גם אני שמתי לב שמהו לא בסדר אתה. היא לא אוכלת כמו שצריך וכמו שנהגה בעבר, היא מרבה להתלונן על כאבי ראש, יש לה התפרצויות זעם, דבר שלא היו לה בעבר, שוכבת שעות בחדרה עם דלת נעולה, כאלו שכלום לא מעניין אותה. בעלי אומר שזה כלום, עניין של גיל התבגרות. אני פחות שקטה אבל לא מצליחה להוציא ממנה דבר".

המחנכת: "ואיך היחסים של תמר עם אבא שלה?"

אימא של תמר: "עכשיו שאת שואלת, נדמה לי שהיא נמנעת לדבר אתו. שלשום, למשל, כשישבנו ליד השולחן, הוא עבר וניסה לחבק אותה, אך היא הגיבה ברתיעה ובקול שחציו צעקה וחצי תחינה אמרה לו 'די'. ממש כעסתי עליה ואמרתי לה: 'תמר, איך את מתנהגת? זה אבא שלך?' והיא השיבה: 'אז מה?' בעלי עשה מזה צחוק וכל העניין היה נשכח ממני, אילו לא היית שואלת. אני חושבת שהיום אחרי הלימודים אקח את תמר לשיחה ואברר אתה מה קורה לה לאחרונה".

בתום הפגישה עם אמה של תמר החליטה המחנכת שטוב תעשה עם תתייעץ בנושא עם היועצת החינוכית של בית הספר.

ניתוח האירוע

חלופה ראשונה: איתור סימנים מזהים והעמקת לימוד המקרה

שלב א: עבודה אישית

כל אחד מכם היא המחנכת המכינה עצמה לקראת פגישה עם היועצת החינוכית. רכזו את כל הסימנים המדאיגים אתכם לקראת ההתייעצות.

שלב ב: דיון קבוצתי

צעד ראשון: המנחה יבקש מכל משתתף להעלות את הסימנים המדאיגים שאיתר. המנחה יעלה בכתב על גבי הלוח את הסימנים שנאמרו. המנחה יאפשר למשתתפים להתייחס לדברים הנאמרים. בתום הדיון ימצאו על גבי הלוח הכיתה כלל הסימנים ואת המצוקה שאיתרו המשתתפים.

שלב ג: העמקת לימוד המקרה

עתה כל אחד מהמשתתפים הוא תמר. לתמר יומן אישי. יומן סודי, שאף אחד לא יודע על קיומו. יומן זה הוא החבר הטוב שלה, לו היא מספרת על כל מה שעובר עליה, ואתו היא מתחלקת בכל מצוקותיה. כל אחד מהמשתתפים מתבקש לבחור לכתוב ביומן על אחת משלוש הפגישות האלה:

1. הפגישה של תמר עם ציפי, חברתה לכיתה
2. הפגישה של תמר עם המחנכת
3. הפגישה של תמר עם אמה

שלב ד: הצגת היומן בפני חברי הקבוצה

כל משתתף יקרא את שכתב ביומנו על המפגש עם הדמות שבחר.

שלב ה: דיון בכתבי היומן

דוגמאות לשאלות מכוונות:

- ◆ איך אתם מרגישים עתה, לאחר הכתיבה ביומן?
- ◆ למה בחרתם לכתוב דווקא על המפגש עם הדמות הספציפית?
- ◆ האם הכתיבה ביומן סייעה לכם להיכנס לנעליה של תמר? ואם כן, איך?
- ◆ איך אתם מסבירים את הקושי של תמר להתחלק בכאבה עם מישהו אחר למעט יומנה?
- ◆ מהן לדעתכם הדילמות שבפניהן ניצבות המחנכת, אמה של תמר והחברה ציפי?

שלב ו: משחק תפקידים

המשתתפים יתחלקו לזוגות: אחד ישחק את המחנכת והשני – את היועצת החינוכית. בתום המשחק עליכם תוצג תכנית פעולה להמשך. אם יתגלו חילוקי דעות, חשוב להציגם בדיון המליאה.

שלב ז: דיון

צעד ראשון: הזוגות יציגו את עיקרי ההתרחסות במפגש.

צעד שני: המנחה יפתח דיון על בסיס הדיווחים של הזוגות.

דוגמאות לשאלות לדיון:

- באיזו מידה המפגש ביניכם סייע לכן להבין טוב יותר את המקרה?
- האם יש בידי המחנכת והיועצת מידע על קיום "יסוד סביר לחשוב כי זה מקרוב נעברה עבירה בקטין או בחסר ישע"?
- אם כן, מה עליהן לעשות? אם לא, מה עליהן לעשות?
- מתי, אם בכלל, ראוי שהן תתייעצנה או תפנינה אל מנהל בית הספר? פקיד הסעד? אחר?
- מה צריכה המחנכת להמשיך ולעשות בעניינה של תמר?
- מה צריכה היועצת החינוכית להמשיך ולעשות בעניינה של תמר?

שלב ח: סיכום

בסיכום יש להתייחס לכלל המפגש, תוך הדגשת חשיבות ההתייעצות בין אנשי מקצוע.

אירוע התעללות מינית (גיל הגן)

יפה בת הארבע לומדת בגן טרום-חובה. ילדה נבונה, נעימת סבר וחברותית מאוד. זה זמן החלה להתנהג באופן המדאיג את כלל צוות המעון. יפה החלה לבצע פעולות אוננות בתדירות גבוהה, הן על-ידי החדרת אצבעותיה לאיבר מינה והן על-ידי שפשוף ירכיה זו בזו לאורך זמן. ציפי הגנת נוכחה במו עיניה כיצד יפה "משחקת" עם דני ומבצעת בו תנוחות של מגע מיני, תוך כך משמיעה מילים וביטויים כמו: "זה טוב" ואנחות חוזרות ונשנות. כאשר שולה הגנת אמרה לה: "יפה, חמודה, האם את ידעת שלילדים אסור לשחק במשחקים כאלה?", הניעה את כתפיה בתנועת סירוב ולא ענתה דבר. רחל, מנהלת המעון, החליטה לערוך על יפה תצפית אישית כדי לקבל תמונה ברורה יותר.

קטעים מתוך דפי התצפית:

- 07:30 – אמה של יפה מביאה אותה לגן. הילדה מסרבת להיפרד ממנה, בוכה ולופתת בכוח את שמלתה. האם מנסקת אותה, מבטיחה לבוא ולקחתה בצהריים.
- 07:35 – יפה ניגשת לפינת הבבות, נוטלת בובה ומנערת אותה חזק, ותוך כך אומרת לה: "את ילדה רעה, מגיע לך עונש", לוקחת מקל ומחדירה אותו אל בין רגלי הבובה.
- 08:30 – ציפי הגנת מזמינה אותה להצטרף לקבוצת ילדים לשמוע סיפור. יפה מצטרפת אך מאוד לא מרוכזת. הסיפור שציפי מספרת הוא "שמלת השבת של חנה'לה". כאשר ציפי מנסה למקד אותה בסיפור, יפה אומרת לה שהסיפור לא נכון. "מה לא נכון?" שואלת ציפי, ויפה עונה: "ילדים רעים מקבלים עונש מאבא שלהם".
- 09:00 – יפה מרטיבה, דבר שלא קרה לה זה זמן רב. למעשה נגמלה כבר בגיל שנתיים וחצי. הגנת שולה מחליפה לה בגדים. יפה מבקשת: "אבל אל תספרי לאבא שלי, הוא ייתן לי עונש".
- 09:30 – יפה פונה ליוסי ולדני ומציעה להם לשחק בסוסים. "יוסי, אתה תהיה סוס ואני ארכב עליך, טוב? ואחר כך אני אהיה סוס ואתה תרכב עליי". "לא", אמר יוסי, "קודם את תהיי סוס ואחר-כך אני". דני מצטרף ואומר: "יותר טוב ששניכם תהיו סוסים ואני ארכב עליכם".
- יפה: "טיפש, אי-אפשר לרכב על שני סוסים".
- 10:30 – יפה יושבת ומציירת. שולה הגנת פונה אליה ושואלת: "יפה, מה את מציירת?" "אני מציירת חושך וצעקות". "ומי נמצא בחושך?" שואלת שולה? "אבא, אימא וילדה שמפחדת מהחושך", משיבה יפה.
- בנקודה זו פונה המנחה אל הקבוצה ומבקש ממנה להמשיך את השתלשלות האירוע.

ניתוח האירוע

חלופה ראשונה: איתור סימנים מזהים והעמקת לימוד המקרה

שלב א: עבודה אישית

כל אחד מכם היא מנהלת הגן המכינה עצמה לקראת פגישה עם המפקחת. רכזו את כל הסימנים המדאיגים אתכם לקראת ההתייעצות.

שלב ב: דיון קבוצתי

המנחה יבקש מכל משתתף לעלות את הסימנים המדאיגים שאיתר. המנחה יעלה את הנאמר בכתב על גבי הלוח ויאפשר לשאר המשתתפים להתייחס לדברים הנאמרים. בתום הדיון ימצאו על גבי הלוח כלל הסימנים ואותות המצוקה שאיתרו המשתתפים.

שלב ג: העמקת לימוד המקרה

עתה כל אחד מהמשתתפים הוא יפה. יפה נוהגת להתפלל ולדבר אל אלוהים כל ערב לפני השינה. רשמו את תוכן תפילתה תוך התייחסות לדברים המציקים לה מאוד שעליהם היא מסרבת לדבר.

שלב ד: הצגת ה"תפילות" בפני חברי הקבוצה

כל משתתף יקרא או יציג את תפילתו.

שלב ה: דיון בתפילות

דוגמאות לשאלות מכוונות:

- ♦ איך אתם מרגישים עתה, לאחר התפילה?
- ♦ נסו לקשר בין תפילותיכם לבין העובדות שפורטו באירוע.
- ♦ האם כתיבת התפילה סייעה לכם להיכנס לנעליה של יפה? אם כן, איך?
- ♦ איך אתם מסבירים את הקושי של יפה לחלוק את כאבה עם מישהו אחר למעט אלוהים בעת התפילה?
- ♦ מהן לדעתכם הדילמות שבפניהן ניצבות מנהלת הגן, הגנת שולה, המפקחת על הגן ודמויות אחרות שעלו בבניית המשך האירוע?

שלב ו: משחק תפקידים

המשתתפים יתחלקו לזוגות על-פי הדמויות שהוזכרו באירוע (על שני חלקיו – זה שסופר לכם וזה שהמשתתפים השלימו). בתום המשחק תוצג תכנית פעולה להמשך. אם יתגלו חילוקי דעות חשוב להציגם בדיון המליאה.

שלב ז: דיון

צעד ראשון: הזוגות יציגו את עיקרי ההתרחשות במפגש.
צעד שני: המנחה יפתח דיון על בסיס הדיווחים של הזוגות.
דוגמאות לשאלות לדיון:

- ♦ באיזו מידה המפגש ביניכם סייע לכם להבין טוב יותר את המקרה?
- ♦ האם בידי מנהלת הגן וצוות עובדיה מידע מספיק על קיום "יסוד סביר לחשוב כי זה מקרוב נעברה עבירה בקטין או בחסר ישע"? אם כן, מה עליהם לעשות? אם לא, מה עליהם לעשות?
- ♦ מתי, אם בכלל, ראוי שהם יתייעצו או יפנו אל פקיד הסעד, אל פסיכולוג חינוכי או אחר?
- ♦ מה צריכה מנהלת הגן להמשיך ולעשות בעניינה של יפה?
- ♦ מה צריכות הדמויות האחרות המוזכרות באירוע להמשיך ולעשות בעניינה של יפה?

שלב ח: סיכום

בסיכום יש להתייחס לכלל המפגש, תוך הדגשת חשיבות ההתייעצות עם אנשי מקצוע.

חוק-יסוד: כבוד האדם וחירותו

1. זכויות היסוד של האדם בישראל מושתתות על ההכרה בערך האדם, בקדושת חייו ובהיותו בן חורין, והן יכובדו ברוח עקרונות שבהכרזה על הקמת מדינת ישראל.
- 1 (א) חוק-יסוד זה, מטרתו להגן על כבוד האדם וחירותו. כדי לעגן בחוק-יסוד את ערכיה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית.
2. אין פוגעים בחייו, בגופו, או בכבודו של אדם באשר הוא אדם
3. אין פוגעים בקנינו של אדם.
4. כל אדם זכאי להגנה על חייו, על גופו ועל כבודו.
5. אין נוטלים ואין מגבילים את חירותו של אדם במאסר, במעצר, בהסגרה או בכל דרך אחרת.
- 6 (א) כל אדם חופשי לצאת מישראל
(ב) כל אזרח ישראלי הנמצא בחוץ לארץ זכאי להיכנס לישראל
- 7 (א) כל אדם זכאי לפרטיות ולצנעת חייו,
(ב) אין נכנסים לרשות היחיד של אדם שלא בהסכמתו.
(ג) אין עורכים חיפוש ברשות היחיד של אדם, על גופו או בכליו.
(ד) אין פוגעים בסוד שיחו של אדם, בכתביו או ברשומותיו.
8. אין פוגעים בזכויות שלפי חוק-יסוד זה אלא בחוק ההולם את ערכיה של מדינת ישראל, שנוגד לתכלית ראויה, ובמידה שאינה עולה על הנדרש או לפי חוק כאמור מכוח הסמכה מפורשת בו.
- עקרונות יסוד**
- מטרה**
- הגנה על החיים, הגוף והכבוד**
- שמירה על הקניין**
- הגנה על החיים, הגוף והכבוד**
- חירות אישית**
- יציאה מישראל
כניסה לישראל**
- פרטיות וצנעת הפרט**
- פגיעה בזכויות**

9. אין מגבילים זכויות שלפי חוק-יסוד זה של המשרתים בצבא הגנה לישראל במשטרת ישראל, בשירות בתי הסוהר ובארגוני הביטחון האחרים של המדינה, ואין מתנים על זכויות אלה, אלא לפי חוק ובמידה שאינה עולה על הנדרש ממהותו ומאופיו של השירות.
10. אין בחוק-יסוד זה כדי לפגוע בתקפו של דין שהיה קיים ערב תחילתו של חוק-היסוד.
11. כל רשות מרשויות השלטון חייבת לכבד את הזכויות שלפי חוק-יסוד זה.
12. אין בכוחן של תקנות שעת-חירום לשנות חוק-יסוד זה, להפקיע זמנית את תקפו או לקבוע בו תנאים; ואולם בשעה שקיים במדינה מצב של חירום בתוקף הכרזה לפי סעיף 9 לפקודת סדרי השלטון והמשפט, התש"ח-1948, מותר להתקין תקנות שעת-חירום מכוח הסעיף האמור שיהא בהן כדי לשלול או להגביל זכויות לפי חוק-יסוד זה, ובלבד שהשליטה או ההגבלה יהיו לתכלית ראויה ולתקופת ובמידה שלא יעלו על הנדרש.

יצחק שמיר

ראש הממשלה

חיים הרצוג

נשיא המדינה

דב שילנסקי

יושב ראש הכנסת

האמנה הבין-לאומית לזכויות הילד - תקציר

ערך: ד"ר יצחק קדמון, מנכ"ל המועצה הלאומית לשלום הילד.

כל ילדה וילד בישראל זכאים ליהנות מהזכויות המפורטות בהצהרה זו – ללא יוצא מהכלל וללא כל הבדל של גיל, מין, גזע, אמונה, דת, מוצא, מצב בריאותי, שכלי, נפשי או מכל טעם אחר.

1. לכל ילד הזכות להתפתחות גופנית ונפשית – בביטחון, בשלום, בבריאות, בשוויון, בכבוד ובחופש.
2. לכל ילד הזכות לחיות במשפחה – לקבלת הזנה, דיור נאות, הגנה, אהבה והבנה.
3. לכל ילד הזכות לזהות – לקבלת שם ונתינות.
4. לכל ילד הזכות לחינוך – להגשמה עצמית, להזדמנות שווה, ולמיצוי יכולתו וכישוריו.
5. לכל ילד הזכות לפרטיות – לסודיות ולהגנה על רכושו.
6. לכל ילד הזכות למניעת ניצול – הזנחה, השפלה והתאכזרות.
7. לכל ילד הזכות להתחשבות משפטית – להגנה מיוחדת ורגישה של מערכות החוק.
8. לכל ילד הזכות להשתלבות בחברה – לשוויון, ללא אפליה מכל סוג שהוא.
9. לכל ילד הזכות להבעה עצמית – בדעה, ברגשות ובחוויה.
10. לכל ילד הזכות להצלה – לקידום בטיפול בזמן מחלה, אסון או מצב חירום.

תכנית ההטמעה

מיון זכויות ילדים על-פי האמנה הבין-לאומית לזכויות הילד

תוך התייחסות לארבעת סוגי ההתעללות בילדים

עקרונות כלליים

האמנה קובעת ארבעה עקרונות כלליים שעל המדינות החתומות על האמנה לנהוג על-פיהם בכל הקשור לילדים ולזכויותיהם.

1. הזכות לחיים, להישרדות ולהתפתחות פיזית, קוגניטיבית ורגשית (סעיף 6).
2. אי-אפליה (סעיף 2).
3. טובת הילד כעיקרון מנחה בכל הנוגע לפעולות הקשורות לילדים (סעיף 3).
4. כבוד לדעותיהם של ילדים (סעיף 12).

הערות

1. הזכויות המוצגות לקוחות מתוך האמנה, אך הן לא כוללות את פירוט הסייגים. המבקש לקבל תמונה מדויקת מתבקש לעיין לשם כך באמנה עצמה.
2. לצד חלק נכבד של הזכויות המוצגות, קיימת באמנה גם התייחסות ספציפית לאחראים על הילדים (הורים, אפוטרופוסים, המדינה ואחרים) לגבי חובותיהם במימוש זכויות אלה. חובות אלה אינן מוצגות כאן, והמבקש לדעת זאת יעיין באמנה עצמה.

עקרונות כלליים:	זכויות למניעת פגיעה רגשית	זכויות למניעת פגיעה פיזית	זכויות למניעת פגיעה סינית	זכויות למניעת הזנחה
הזכות הטבעית של כל ילד לחיים (6).	הזכות להתפתחות גופנית ונפשית בביטחון, בשלום, בבריאות בשוויון, בכבוד ובחופש.	הזכות להתפתחות גופנית ונפשית בביטחון, בשלום, בבריאות בשוויון, בכבוד ובחופש.		הזכות לקבלת הזנה, דיג' נאט, הגנה, אהבה והבנה.

זו הזכות הבסיסית ביותר באמנה, ומהווה בסיס לדיון במישושם של עקרונותיה האחרים. זכות זו כוללת את זכותם של ילדים לחיות תוך שסירה על בריאותם והתפתחותם הפיזית.

עקרונות כלליים:	זכויות למניעת פגיעה רגשית	זכויות למניעת פגיעה פיזית	זכויות למניעת פגיעה סינית	זכויות למניעת הזנחה
הזכות להשתלבות בתברה ולשוויון, ללא אפליה סכל סוג שהוא. (2).	הזכות להשתלבות בתברה ולשוויון, ללא הפליה סכל סוג שהוא. (2).			

אי-אפליה הוא עיקרון מרכזי בחקיקה הישראלית. התייחסות השוויונית לקבוצות שונות באוכלוסייה מובטחת בהכרח במגילת העצמאות ובשורה של חוקים

זכויות למניעת הזנחה	זכויות למניעת פגיעה פיזית	זכויות למניעת פגיעה פיזית	זכויות למניעת פגיעה רגשית	עקרונות כלליים:
טובת הילד - טובת הילד תהיה שיקול ראשון במעלה. (3)	טובת הילד - טובת הילד תהיה שיקול ראשון במעלה. (3)	טובת הילד - טובת הילד תהיה שיקול ראשון במעלה. (3)	טובת הילד - טובת הילד תהיה שיקול ראשון במעלה. (3)	טובת הילד - טובת הילד תהיה שיקול ראשון במעלה. (3)

עקרון סנהה וכשיקול עליון במקרים שבהם אסורים אנשים אחרים לקבל החלטות הנוגעות לילד, לאורחות חייו ולגורלו. באופן טבעי יהיו אלה ההורים. אולם ישנם מצבים שבהם הצורך להגן על הילד אינו מסופק על-ידי ההורה אלא על-ידי המדינה באמצעות מוסדותיה השונים, כמו: בתי-המשפט, פקיד סעד ונותני שירותים חברתיים אחרים. ואסור השאפת סנהם אלון. "דופה, כי שוב אין צורך להרחיב את הדיבור על עקרון טובת הילדים כשיקול מכריע. עת באים לבחון עניין בחזקתם וחינוכם, כאשר המחבר בהורים מסוכסכים, בהיעדר הורים, או כשאלה אינם מסוגלים לטפל בילדיהם, וכן לעניין אימוץ. הדברים עתיקי יומין הם, ומקורם במשפט העברי, "המהם מקובלים כעיקרון עליון בפסיקה בתי-המשפט ובתי-הדין מאז ומתמיד. לרוב גם כשיקול יחיד" [בג"ץ 783/83 ביארס נ' בית-הדין הרבני האזורי חיפה, פ"ד לח (1) 376].

זכויות למניעת הזנחה	זכויות למניעת פגיעה פיזית	זכויות למניעת פגיעה פיזית	זכויות למניעת פגיעה רגשית	עקרונות כלליים:
			הזכות להישמע וכבוד לדעת הילד - להביע את דעתו בחופשיות בכל עניין המגע לו. תוך מתן משקל ראוי לדעותו בהתאם לגילו ולמידת בגרותו. (12)	הזכות להישמע וכבוד לדעת הילד - להביע את דעתו בחופשיות בכל עניין המגע לו. תוך מתן משקל ראוי לדעותו בהתאם לגילו ולמידת בגרותו. (12)

חוקים ואמצעי מדיניות שונים מבטיחים שדעתו של הילד תישמע ותובא בחשבון בעת הדין בעניינים הנוגעים לו. גם אם קיימת נטייה להמליץ או אפילו לחייב לשמוע את דעתו של הילד, לא מופעלת מדיניות זו באופן כללי ועקבי. קיימות עדויות ששמיעתו של הילד תלויה. במידה רבה, בעסדות ובדרכי הפעולה של אנשי המקצוע (כגון שופטים, עובדים סוציאליים ואחרים) המעורבים בתהליכים ובהחלטות השונות. גם אם אפשר לטעון כי ההגנה על כבוד הילדים נלמדה כבר בעיקרון של "טובת הילד" עדין לעיקרון זה משקל רב בפני עצמו. זאת מאחר שבעקרון "טובת הילד" יש נימה של פטרונות, ואילו כאן מרכז הכובד הוא בתפיסה הסכירה בכבוד הילד כבעל אוטונומיה, ובעל זכות ראשונית לכבוד, כדבר העוסד בפני עצמו (מתוך יישום האמנה בדבר זכויות הילד, משרד המשפטים (2001), עמ' 81).

זכויות למניעת הזנחה	זכויות למניעת פגיעה פיזית	זכויות למניעת פגיעה פיזית	זכויות למניעת פגיעה רגשית	זכויות וחירות אחרות:
			הזכות להיקרא בשם, (זהות) ולקבל נתינות. (7) (8)	הזכות להיקרא בשם, (זהות) ולקבל נתינות. (7) (8)

זכות זו מוסדרת בחוק השמות, תשס"ו-1956. החוק מבטיח כי לא ייווצר מצב שבו יותר ילד ללא שם ושם משפחה.

זכויות למניעת הזנחה	זכויות למניעת פגיעה פיזית	זכויות למניעת פגיעה פיזית	זכויות למניעת פגיעה רגשית	זכויות וחירות אחרות:
			הזכות לחופש הביטוי - החופש לבקש, לקבל ולמסור מידע ורעיונות סכל. שוג שהוא, בעל פה, בכתב, או בדפוס, בצורת מעשה אוסנת או באמצעי אחר. (13)	הזכות לחופש הביטוי - החופש לבקש, לקבל, ולמסור מידע ורעיונות סכל. שוג שהוא, בעל-פה, בכתב, או בדפוס, בצורת מעשה אוסנת או באמצעי אחר. (13)

חופש הביטוי אינו זכות מוחלטת, המגבלות קובעות, בין היתר, איסור הסטה לנזעזע, שידול לבצע עבירות ועוד.

זכויות וחירויות אזרחיות	זכויות למניעת פגיעה רגשית	זכויות למניעת פגיעה פיזית	זכויות למניעת פגיעה מינית	זכויות למניעת הזנחה
הזכות לחופש בענייני דת ומצפון - זכות הילד לחופש מחשבה, מצפון ודת. (14).	הזכות לחופש בענייני דת ומצפון - זכות הילד לחופש מחשבה, מצפון ודת. (14).			

סיסן 83 לרבר המלך במועצה על ארץ ישראל משנת 1923 שנתר עדיין בתוקף אסור: "כל האנשים בישראל ייהם מחופש המצפון המוחלט ויכלו לקיים את צורת פולחנם באין מפריע ובלבד שהסדר הציבורי והמוסר יזאו נשמרים". בית-המשפט העליון הסיף: לכל אזרח וחושב בה שמורים גם חופש הדת וגם החופש מהדת (בג"ץ 3872/93, פס"ד סוזן 584).

זכויות וחירויות אזרחיות	זכויות למניעת פגיעה רגשית	זכויות למניעת פגיעה פיזית	זכויות למניעת פגיעה מינית	זכויות למניעת הזנחה
הזכות לחופש ההתאגדות והחופש להפגין - הזכות לחופש התאגדות ולחופש התקהלות שלווה. (15).				

חופש ההתאגדות מוכר בישראל כזכות יסודית, אך חוקים רבים בישראל אינם מאפשרים עדיין מימוש זכות זו על-ידי ילדים.

זכויות וחירויות אזרחיות	זכויות למניעת פגיעה רגשית	זכויות למניעת פגיעה פיזית	זכויות למניעת פגיעה מינית	זכויות למניעת הזנחה
הזכות לכבוד, לפרטיות ולשם הטוב - ילד לא יהיה נתון להתערבות שרירותית או בלתי חוקית בפרטיותו, במשפחתו, בביתו או בתכונתו, ואף לא לפגיעות בכבודו ובשמו הטוב. כנגד התערבות או פגיעות כאמור (16).	הזכות לכבוד, לפרטיות ולשם הטוב - ילד לא יהיה נתון להתערבות שרירותית או בלתי חוקית בפרטיותו, במשפחתו, בביתו או בתכונתו, ואף לא לפגיעות בכבודו ובשמו הטוב. כנגד התערבות או פגיעות כאמור (16).	הזכות לכבוד, לפרטיות ולשם הטוב - ילד לא יהיה נתון להתערבות שרירותית או בלתי חוקית בפרטיותו, במשפחתו, ביתו או בתכונתו, ואף לא לפגיעות בכבודו ובשמו הטוב. לילד הזכות להגנת החוק כנגד התערבות או פגיעות כאמור (16).	הזכות לכבוד, לפרטיות ולשם הטוב - ילד לא יהיה נתון להתערבות שרירותית או בלתי חוקית בפרטיותו, במשפחתו, בביתו או בתכונתו, ואף לא לפגיעות בכבודו ובשמו הטוב. לילד הזכות להגנת החוק כנגד התערבות או פגיעות כאמור (16).	הזכות לכבוד, לפרטיות ולשם הטוב - ילד לא יהיה נתון להתערבות שרירותית או בלתי חוקית בפרטיותו, במשפחתו, בביתו או בתכונתו, ואף לא לפגיעות בכבודו ובשמו הטוב. לילד הזכות להגנת החוק כנגד התערבות או פגיעות כאמור (16).

מושגת על חוק-יסוד כבוד האדם וחירותו. כל אדם ובכלל זה ילדים זכאי שלא יפגעו בחייו, בגופו או בכבודו, ואף זכותו להגנה על חייו, גופו וכבודו. זן זכותו לצנעת הפרט הגזרת סן הזכות לכבוד. הזכות לפרטיות מפורטת בחוק הגנת הפרטיות, תשמ"א-1981. ההגנה על הזכות לשם טוב, הגזרת גם היא סן הזכות לכבוד, מפורטת בחוק איסור לשון הרע, תשכ"ה-1965.

תכנית ההטמעה

זכויות למניעת פגיעה פיזית	זכויות למניעת פגיעה פיזית	זכויות למניעת פגיעה פיזית	זכויות למניעת פגיעה רגשית	זכויות לכבוד, להשתתפות ולביטוי אישי
			הזכות לנישה להשגת מידע - זכות נישה למידע ולחומר מסגנון מקורות לאומיים ובין-לאומיים, בסיוחוד לאלה הנעדים לקידומו התברתי, הרחתי והמוסרי, ולבריאותו הטפנית והנפשית (17).	הזכות לנישה להשגת מידע - זכות נישה למידע ולחומר מסגנון מקורות לאומיים ובין-לאומיים, בסיוחוד לאלה הנעדים לקידומו התברתי, הרחתי והמוסרי, ולבריאותו הטפנית והנפשית (17).

סוגיה מיוחדת בתחום זה היא השפעת הפרסום על ילדים, תקנות הגנת הצרכן (פרסומות הסכונות לילדים), תשנ"א-1991, קובעות עקרונות כללים לפרסומות המכוונות לקטינים: "הפרסומות תהיה מותאמת לרמת הידע, ההבנה והבגרות של קהל היעד שלה. המידע ימסר באופן סדיק, אמיתי ובלשון מובנת הפרסומות תהיה תואמת ערכים חברתיים המקובלים בדרך כלל כחיוביים, ותוך הכרה שכתוצאה מהפרסומות הקטינים עלולים לעשות דברים שיכולים להשפיע לרעה על בריאותם או על שלומם [...]".

זכויות למניעת פגיעה פיזית	זכויות למניעת פגיעה פיזית	זכויות למניעת פגיעה פיזית	זכויות למניעת פגיעה רגשית	זכויות לכבוד, להשתתפות ולביטוי אישי
		איסור על עינויים וענישה אכזרית - ילד לא יועמד בעינויים או טיפול או עונש אכזריים, בלתי אנושיים או משפילים. לא ישלל חופש שלא כדן או באופן שרירותי (37).	איסור על עינויים וענישה אכזרית - ילד לא יועמד בעינויים או טיפול או עונש אכזריים, בלתי אנושיים או משפילים. לא ישלל חופש שלא כדן או באופן שרירותי (37).	איסור על עינויים וענישה אכזרית - ילד לא יועמד בעינויים או טיפול או עונש אכזריים, בלתי אנושיים או משפילים. לא ישלל חופש שלא כדן או באופן שרירותי (37).

"אלימות פיזית כלפי תלמיד אסורה היא צלקות, סכות, ומשיכת אזניים - אין מקומן בבית-הספר. חדר הכיתה הוא סקום הוראה ולא זירת אלימות. גופו של תלמיד ונפשו אינם הפקר. כבודו כאדם נפגע אם מוריו מפעילים כלפיו אלימות פיזית [...] משיכת אונן אינה אמצעי מותר לעודד את זיכרונו של תלמיד. מכות סרגל על היד אינן אמצעי אזהרה מותר" (על-פי 4405/94 מדינת ישראל נגד נ' עבד אלנבי, פ"ד (5) 191, עמודים 192-193).

זכויות למניעת פגיעה פיזית	זכויות למניעת פגיעה פיזית	זכויות למניעת פגיעה פיזית	זכויות למניעת פגיעה רגשית	זכויות לקשורות למיביבה משפחתית וטיפול חלפי
הכונה ואחריות הורים - ההורים הם האחראים על גידול ילדיהם, ועמדתם להם כל הזכויות והחובות כל עוד טובת הילד נשמרת. (5) (18).	הכונה ואחריות הורים - ההורים הם האחראים על גידול ילדיהם, ועמדתם להם כל הזכויות והחובות כל עוד טובת הילד נשמרת. (5) (18).	הכונה ואחריות הורים - ההורים הם האחראים על גידול ילדיהם, ועמדתם להם כל הזכויות והחובות כל עוד טובת הילד נשמרת. (5) (18).	הכונה ואחריות הורים - ההורים הם האחראים על גידול ילדיהם, ועמדתם להם כל הזכויות והחובות כל עוד טובת הילד נשמרת. (5) (18).	הכונה ואחריות הורים - ההורים הם האחראים על גידול ילדיהם, ועמדתם להם כל הזכויות והחובות כל עוד טובת הילד נשמרת. (5) (18).

"הזכות שיש להורים בחינוך, בלימוד ובכל ענייני האפטרופסות, היא הזכות למלא את חובתם כאפטרופוסים של הילד [...] ומשום כך ומתוך כך הפעלת 'זכויות' אלה של ההורים כפופה היא לעקרון טובת הילד" (בד"ם 1/81 נגד נגד נגד, פ"ד לח(ו) 563 עמוד 393).

זכויות הקשורות לטביבה המשפחתית וטיפול חליפי	זכויות למגיעת פגיעה רגשית	זכויות למגיעת פגיעה פיזית	זכויות למגיעת פגיעה מינית	זכויות למגיעת הזנחה
זכות הילד לחיות עם הוריו - ילד לא יופרד מהוריו בניגוד לרצונם, אלא אם פיחד, נדרש לטובת הילד, על-פי החוקים הנגעים לדבר, במקרים כגון התעללות או הזנחת הילד על-ידי הוריו (9) ובכלל זה הזכות לאיחוד משפחות (10).	זכות הילד לחיות עם הוריו - ילד לא יופרד מהוריו בניגוד לרצונם, אלא אם פיחד, נדרש לטובת הילד, על-פי חוקים הנגעים לדבר, במקרים כגון התעללות או הזנחת הילד על-ידי הוריו (9) ובכלל זה הזכות לאיחוד משפחות (10).	זכות הילד לחיות עם הוריו - ילד לא יופרד מהוריו בניגוד לרצונם, אלא אם פיחד, נדרש לטובת הילד, על-פי חוקים הנגעים לדבר, במקרים כגון התעללות או הזנחת הילד על-ידי הוריו (9).	זכות הילד לחיות עם הוריו - ילד לא יופרד מהוריו בניגוד לרצונם, אלא אם פיחד, נדרש לטובת הילד, על-פי חוקים הנגעים לדבר, במקרים כגון התעללות או הזנחת הילד על-ידי הוריו (9).	זכות הילד לחיות עם הוריו - ילד לא יופרד מהוריו בניגוד לרצונם, אלא אם פיחד, נדרש לטובת הילד, על-פי חוקים הנגעים לדבר, במקרים כגון התעללות או הזנחת הילד על-ידי הוריו (9).

משפט הטבע הוא, שילד יגדל בית הוריו: הם שיאהבו אותו, יאכילו וישקו אותו, הם שיחנכו אותו, והם שיעמידו אותו על רגליו עד אם היה לאיש. זו זכותם של אב ואם וזו זכותו של בנם* (ע"א 6106/92 פלוגית נ' היועץ המשפטי לממשלה, פ"ד טח(2) 833, עמ"ד 836).

זכויות הקשורות לטביבה המשפחתית וטיפול חליפי	זכויות למגיעת פגיעה רגשית	זכויות למגיעת פגיעה פיזית	זכויות למגיעת פגיעה מינית	זכויות למגיעת הזנחה
העברות בלתי חוקיות של ילדים מחו"ל ולח"ל - התחייבות המדינת לא לאפשר העברות כאלה, ואם התקיים לפעול לביטולן (11).	העברות בלתי חוקיות של ילדים מחו"ל ולח"ל - התחייבות המדינת לא לאפשר העברות כאלה, ואם התקיים לפעול לביטולן (11).			
הבטחת מזונת - המדינה תנקוט צעדים מתאימים כדי להבטיח גביית מזונות עבור הילד מהוריו [7 (4)].				הבטחת מזונת - המדינה תנקוט צעדים מתאימים כדי להבטיח גביית מזונות עבור הילד מהוריו [7 (4)].
הזכות להגנה ולסיוע מצד המדינה במקרה שהילד אינו במסגרת משפחתו (20) (25).				הזכות להגנה ולסיוע מצד המדינה במקרה שהילד אינו במסגרת משפחתו (20).

מרגע שהמדינה מתערבת בהגנה על טובת הילד היא נשאת באחריות עליו, וחייבת להבטיח את איכות חייו.

תכנית ההטמעה

זכויות הקשורות לסביבה המשפחתית וטיפול חליפי	זכויות למניעת פגיעה רגשית	זכויות למניעת פגיעה פיזית	זכויות למניעת פגיעה סניית	זכויות למניעת הזנחה
הזכות לקשרי משפחה ולחיים בתוך משפחה [9 ו 11] המבטיחים גדילה והתפתחות תקינים, כאשר הדאגה לטובת הילד היא בראש מעייניהם של סיי (18)	הזכות לקשרי משפחה ולחיים בתוך משפחה [9 ו 11] המבטיחים גדילה והתפתחות תקינים, כאשר הדאגה לטובת הילד היא בראש מעייניהם של סיי (18).			הזכות לקשרי משפחה ולחיים בתוך משפחה [9 ו 11] המבטיחים גדילה והתפתחות תקינים, כאשר הדאגה לטובת הילד היא בראש מעייניהם של סיי (18)
שמירת זכויות הילד במקרה של איסוף - המדינה אחראית לתהליך האיסוף ולהבטחת טובת הילד (21).				

*סלאו לילד 9 שנים, או טרם מלאו לו 9 שנים אך הוא מסוגל להבין בדבר, לא ייתן בית-המשפט צו-איסוף אלא אם נוכח שהמאוסף רוצה שאותו מאסף יאמצו [...]. (סעיף 24 לחוק אימוץ ילדים, תשמ"א-1981).

זכויות הקשורות לסביבה משפחתית וטיפול חליפי	זכויות למניעת פגיעה רגשית	זכויות למניעת פגיעה פיזית	זכויות למניעת פגיעה סניית	זכויות למניעת הזנחה
חובת המדינה לדאוג שלא יפגעו ושלא יתעללו בילדים - המדינה תנקוט אמצעים תחקיטיים, סינהליים, חברתיים וחינוכיים מתאימים, על מנת להגן על הילד מפני אלימות גופנית או נפשית לסוגיהם, ומפני חבלה, פגיעה או שימוש לרעה, הזנחה או טיפול רשלני, ניצול או התעללות, ניצול לרבות מיני, שעה שהוא נתון לטיפול הורים, אפוטרופוסים חוקיים או אחרים או אדם אחר המופקד על הטיפול הילדים הנפגעים (9).	חובת המדינה לדאוג שלא יפגעו ושלא יתעללו בילדים - המדינה תנקוט אמצעים תחקיטיים, סינהליים, חברתיים וחינוכיים מתאימים, על מנת להגן על הילד מפני אלימות גופנית או נפשית לסוגיהם, ומפני חבלה, פגיעה או שימוש לרעה, הזנחה או טיפול רשלני, ניצול או התעללות, ניצול לרבות מיני, שעה שהוא נתון לטיפול הורים, אפוטרופוסים חוקיים או אחרים או אדם אחר המופקד על הטיפול הילדים הנפגעים (9).	חובת המדינה לדאוג שלא יפגעו ושלא יתעללו בילדים - המדינה תנקוט אמצעים תחקיטיים, סינהליים, חברתיים וחינוכיים מתאימים, על מנת להגן על הילד מפני אלימות גופנית או נפשית לסוגיהם, ומפני חבלה, פגיעה או שימוש לרעה, הזנחה או טיפול רשלני, ניצול או התעללות, ניצול לרבות מיני, שעה שהוא נתון לטיפול הורים, אפוטרופוסים חוקיים או אחרים או אדם אחר המופקד על הטיפול הילדים הנפגעים (9).	חובת המדינה לדאוג שלא יפגעו ושלא יתעללו בילדים - המדינה תנקוט אמצעים תחקיטיים, סינהליים, חברתיים וחינוכיים מתאימים, על מנת להגן על הילד מפני אלימות גופנית או נפשית לסוגיהם, ומפני חבלה, פגיעה או שימוש לרעה, הזנחה או טיפול רשלני, ניצול או התעללות, ניצול לרבות מיני, שעה שהוא נתון לטיפול הורים, אפוטרופוסים חוקיים או אחרים או אדם אחר המופקד על הטיפול הילדים הנפגעים (9).	חובת המדינה לדאוג שלא יפגעו ושלא יתעללו בילדים - המדינה תנקוט אמצעים תחקיטיים, סינהליים, חברתיים וחינוכיים מתאימים, על מנת להגן על הילד מפני אלימות גופנית או נפשית לסוגיהם, ומפני חבלה, פגיעה או שימוש לרעה, הזנחה או טיפול רשלני, ניצול או התעללות, ניצול לרבות מיני, שעה שהוא נתון לטיפול הורים, אפוטרופוסים חוקיים או אחרים או אדם אחר המופקד על הטיפול הילדים הנפגעים (9).

חוקים אחדים עוסקים במניעת התעללות בילדים ובהזנחתם וטיפול בילדים אלה. ראה חוק העונשין, תשל"ז-1977 סעיפים 322, 323, 337, 345, 346, 347, 348, 349, 351, 352, 361, 365, 368 ו-T-X368.

זכויות למנועת פגיעה פיזית	זכויות למנועת פגיעה מינית	זכויות למנועת פגיעה רגשית	זכויות למנועת פגיעה רגשית	זכויות למנועת פגיעה רגשית	זכויות למנועת פגיעה רגשית
זכויות ילדים עם סוגבלויות - זכותו של ילד שכושח הגופני או הנפשי לקוי להגות מחיים מלאים והוגנים בתנאים המבטיחים כבוד, מקדמים עצמאות ומקלים על השתתפותו הפעילה של הילד בחיי הקהילה (23).		זכויות ילדים עם סוגבלויות - זכותו של ילד שכושח הגופני או הנפשי לקוי להגות מחיים מלאים והוגנים בתנאים המבטיחים כבוד, מקדמים עצמאות ומקלים על השתתפותו הפעילה של הילד בחיי הקהילה (23).	זכויות ילדים עם סוגבלויות - זכותו של ילד שכושח הגופני או הנפשי לקוי להגות מחיים מלאים והוגנים בתנאים המבטיחים כבוד, מקדמים עצמאות ומקלים על השתתפותו הפעילה של הילד בחיי הקהילה (23).	זכויות ילדים עם סוגבלויות - זכותו של ילד שכושח הגופני או הנפשי לקוי להגות מחיים מלאים והוגנים בתנאים המבטיחים כבוד, מקדמים עצמאות ומקלים על השתתפותו הפעילה של הילד בחיי הקהילה (23).	זכויות ילדים עם סוגבלויות - זכותו של ילד שכושח הגופני או הנפשי לקוי להגות מחיים מלאים והוגנים בתנאים המבטיחים כבוד, מקדמים עצמאות ומקלים על השתתפותו הפעילה של הילד בחיי הקהילה (23).

שני העשורים האחרונים הביאו שינויים רבים ביחס החברה כלפי ילדים עם סוגבלויות, והדבר בא גם לכלל ביטוי בתחיקה המתייחסת לילדים אלה. שינויים אלה מעידים על הכרה גדלה בצורכיהם המיוחדים של ילדים אלה ושל משפחותיהם, ובחובתה של המדינה לספק מענים הולמים לצרכים אלה.

זכויות למנועת פגיעה פיזית	זכויות למנועת פגיעה מינית	זכויות למנועת פגיעה פיזית	זכויות למנועת פגיעה רגשית	זכויות למנועת פגיעה רגשית	זכויות למנועת פגיעה רגשית
הזכות לחיים - זכות הטבעית של כל ילד לחיים, ולהתפתחות (6)		הזכות לחיים - זכות הטבעית של כל ילד לחיים, ולהתפתחות (6)	הזכות לחיים - זכות הטבעית של כל ילד לחיים, ולהתפתחות (6)	הזכות לחיים - זכות הטבעית של כל ילד לחיים, ולהתפתחות (6)	הזכות לחיים - זכות הטבעית של כל ילד לחיים, ולהתפתחות (6)
הזכות לבריאות תקינה - זכותו של הילד להגות מבריאות ברמה הגבוהה ביותר הניתנת להשגה, ולאמצעים לטיפול במחלות ולשיקום הבריאות (24).		הזכות לבריאות תקינה - זכותו של הילד להגות מבריאות ברמה הגבוהה ביותר הניתנת להשגה, ולאמצעים לטיפול במחלות ולשיקום הבריאות (24).			הזכות לבריאות תקינה - זכותו של הילד להגות מבריאות ברמה הגבוהה ביותר הניתנת להשגה, ולאמצעים לטיפול במחלות ולשיקום הבריאות (24).
					הזכות לביטחון סוציאלי - זכותו של הילד להגות מביטחון סוציאלי לרבות ביטוח סוציאלי (26).
הזכות לרמת חיים הולמת - זכותו של הילד לרמת חיים הולמת את התפתחותו הנפשית, הרחנית, המוסרית והחברתית (27).					הזכות לרמת חיים הולמת - זכותו של הילד לרמת חיים הולמת את התפתחותו הנפשית, הרחנית, המוסרית והחברתית (27).

תכנית ההטמעה

איתור ילדים נפגעי התעללות והזנחה

נספח 7א

זכויות למניעת הנזחה	זכויות למניעת פגיעה מינית	זכויות למניעת פגיעה פיזית	זכויות למניעת פגיעה רגשית	חינוך, פגאי ופצילות תרבות
<p>הזכות לחינוך - זכות הילד לחינוך על בסיס הדדמנות שווה.</p> <ul style="list-style-type: none"> חינוך יסודי חובה וחינם, פתוח לכל. צורות שונות של חינוך תיכון לרבות חינוך כללי ומקצועי שיהיו זמינות ונגישות לכל ילד. השכלה גבוהה נגישה על-בסיס של כשרות. מידע והדרכה חינוכיים ומקצועיים יהיו זמינים ונגישים לכל ילד. להבטיח כי המשמעת בבית-הספר תונהג באופן ההולם את כבוד הילד על-פי אמנה 28) ז'. 			<p>הזכות לחינוך - זכות הילד לחינוך על בסיס הדדמנות שווה.</p> <ul style="list-style-type: none"> חינוך יסודי חובה וחינם, פתוח לכל. צורות שונות של חינוך תיכון לרבות חינוך כללי ומקצועי שיהיו זמינות ונגישות לכל ילד. השכלה גבוהה נגישה על-בסיס של כשרות. מידע והדרכה חינוכיים ומקצועיים יהיו זמינים ונגישים לכל ילד. להבטיח כי המשמעת בבית-הספר תונהג באופן ההולם את כבוד הילד על-פי אמנה 28) ז'. 	<p>הזכות לחינוך - זכות הילד לחינוך על בסיס הדדמנות שווה.</p> <ul style="list-style-type: none"> חינוך יסודי חובה וחינם, פתוח לכל. צורות שונות של חינוך תיכון לרבות חינוך כללי ומקצועי שיהיו זמינות ונגישות לכל ילד. השכלה גבוהה נגישה על-בסיס של כשרות. מידע והדרכה חינוכיים ומקצועיים יהיו זמינים ונגישים לכל ילד. להבטיח כי המשמעת בבית-הספר תונהג באופן ההולם את כבוד הילד על-פי אמנה 28) ז'.

חוק זכויות התלמיד, התשס"א-2000 קובע את העקרונות לזכויות התלמיד, ברוח כבוד האדם והאמנה לזכויות הילד של האו"ם, תוך שמירה ייחודית של המסגרות החינוכיות השונות כפי שהוגדרו בחוקים הרלוונטיים. לכל ילד בישראל ישנה הזכות לחינוך על-פי כל הוראת החוק.

זכויות למניעת הנזחה	זכויות למניעת פגיעה מינית	זכויות למניעת פגיעה פיזית	זכויות למניעת פגיעה רגשית	חינוך, פגאי ופצילות תרבות
			<p>הזכות לפיתוח האישיות ולמיצוי היכולת - אהזכות לפיתוח האישיות, הכישורים והיכולת המפנית עד למיצויים המלא. בפיתוח יחס של כבוד לזכויות האדם ולחירויות היסוד.</p> <p>גפיתוח יחס כבוד להורי הילד, לזהות התרבותית, ללשונם וכן לערכיה של הארץ ושל ארץ מוצאו ולתרבויות השונות.</p> <p>דלהכנת הילד לחיי אחריות בחברה חופשית.</p> <p>הלפיתוח יחס של כבוד לסביבה הטבעית(92)</p>	<p>הזכות לפיתוח האישיות ולמיצוי היכולת - אהזכות לפיתוח האישיות, הכישורים והיכולת הגופנית עד למיצויים המלא. בפיתוח יחס של כבוד לזכויות האדם ולחירויות היסוד.</p> <p>גפיתוח יחס כבוד להורי הילד, לזהות התרבותית, ללשונם וכן לערכיה של הארץ ושל ארץ מוצאו ולתרבויות השונות.</p> <p>דלהכנת הילד לחיי אחריות בחברה חופשית.</p> <p>הלפיתוח יחס של כבוד לסביבה הטבעית (92)</p>

אמצעי הגנה מיוחדים	זכויות למניעת פגיעה רגשית	זכויות למניעת פגיעה פיזית	זכויות למניעת פגיעה מינית	זכויות למניעת הונחה
<p>זכויות ילדים המעורבים במערכת הצדק הפלילית - ילד אשר נטען כי הפר את דיני העונשין, וכתו להיות מטופל באופן המתיישב עם תחושת כבוד וערכו העצמי, המחזק את הכבוד שהוא רכש לזכויות האדם ולחירויות הבסיסיות של אחרים, תוך התחשבות בגיל הילד ובחינוך שילבו בחברה ובמילוי תפקיד יצירתי בה. (40)</p>				
<p>שפיטה, ענישה ודרכי טיפול - א"לד לא יועמד בפני עינויים, טיפול, או אמצעי עונש אכזריים אחרים בלתי אנושיים או משפילים [...]. ב"לא ישלל החופש מילד שלא כדון, או באופן שרירותי [...]. ג"לד שהחופש נשלל מסגנו, ינהגו בו באנושיות ותוך כיבוד אישיותו כבן אדם ובאופן המתחשב בצרכי בני גילו [...]. ד"לילד שהחופש נשלל מסגנו תהיה הזכות לנישה מהירה לעזרה משפטית או לעזרה סטטיסטית אחרת [...]. (37)</p>	<p>שפיטה, ענישה ודרכי טיפול - א"לד לא יועמד בפני עינויים, טיפול, או אמצעי עונש אכזריים אחרים בלתי אנושיים או משפילים [...]. ב"לא ישלל החופש מילד שלא כדון, או באופן שרירותי [...]. ג"לד שהחופש נשלל מסגנו, ינהגו בו באנושיות ותוך כיבוד אישיותו כבן אדם ובאופן המתחשב בצרכי בני גילו [...]. ד"לילד שהחופש נשלל מסגנו תהיה הזכות לנישה מהירה לעזרה משפטית או לעזרה סטטיסטית אחרת [...]. (37)</p>	<p>שפיטה, ענישה ודרכי טיפול - א"לד לא יועמד בפני עינויים, טיפול, או אמצעי עונש אכזריים אחרים בלתי אנושיים או משפילים [...]. ב"לא ישלל החופש מילד שלא כדון, או באופן שרירותי [...]. ג"לד שהחופש נשלל מסגנו, ינהגו בו באנושיות ותוך כיבוד אישיותו כבן אדם ובאופן המתחשב בצרכי בני גילו [...]. ד"לילד שהחופש נשלל מסגנו תהיה הזכות לנישה מהירה לעזרה משפטית או לעזרה סטטיסטית אחרת [...]. (37)</p>		

כלל, לא יועמדו קטין ובגיר למשפט יחיד, אלא בהסכמת היועץ המשפטי למשילה. עם זאת, אם הובא קטין למשפט יחד עם בגיר, ובית-המשפט החליט להמשיך ולדון בעניינו, ינהג בית-המשפט בכל הנגע לטקן כאילו היה בית-משפט לנוער (תוק הנוער שפיטה, ענישה ודרכי טיפול) תשל"א-1974.

תכנית ההטמעה

אמצעי הגנה מיוחדים	זכויות למניעת פגיעה רגשית	זכויות למניעת פגיעה פיזית	זכויות למניעת פגיעה מינית	זכויות למניעת הזנחה
<p>שיקום - הזכות לשיקום גופני ופסיכולוגי ושילוב מחדש בחברה של כל ילד המצוי במצוקה בשל כל צורה של הזנחה, ניצול, או התעללות, עיניים או צרות אחרות של יחס או ענישה אכזריים, בלתי אנושיים, משפילים או בשל מאבקים מזוינים. שיקום ושילוב מחדש ייעשו בסביבה המספקת את בריאות הילד וכבודו העצמי (39).</p>	<p>שיקום - הזכות לשיקום גופני ופסיכולוגי ושילוב מחדש בחברה של כל ילד המצוי במצוקה, בשל כל צורה של הזנחה, ניצול, או התעללות, עיניים או צרות אחרות של יחס או ענישה אכזריים, בלתי אנושיים, משפילים או בשל מאבקים מזוינים. שיקום ושילוב מחדש ייעשו בסביבה המספקת את בריאות הילד וכבודו העצמי (39).</p>	<p>שיקום - הזכות לשיקום גופני ופסיכולוגי ושילוב מחדש בחברה של כל ילד המצוי במצוקה, בשל כל צורה של הזנחה, ניצול, או התעללות, עיניים או צרות אחרות של יחס או ענישה אכזריים, בלתי אנושיים, משפילים או בשל מאבקים מזוינים. שיקום ושילוב מחדש ייעשו בסביבה המספקת את בריאות הילד וכבודו העצמי (39).</p>	<p>שיקום - הזכות לשיקום גופני ופסיכולוגי ושילוב מחדש בחברה של כל ילד המצוי במצוקה, בשל כל צורה של הזנחה, ניצול, או התעללות, עיניים או צרות אחרות של יחס או ענישה אכזריים, בלתי אנושיים, משפילים או בשל מאבקים מזוינים. שיקום ושילוב מחדש ייעשו בסביבה המספקת את בריאות הילד וכבודו העצמי (39).</p>	<p>שיקום - הזכות לשיקום גופני ופסיכולוגי ושילוב מחדש בחברה של כל ילד המצוי במצוקה, בשל כל צורה של הזנחה, ניצול, או התעללות, עיניים או צרות אחרות של יחס או ענישה אכזריים, בלתי אנושיים, משפילים או בשל מאבקים מזוינים. שיקום ושילוב מחדש ייעשו בסביבה המספקת את בריאות הילד וכבודו העצמי (39).</p>
<p>הזכות לאי-ניצול כלכלי - זכות הילד להגנה מפני ניצול כלכלי ומפני ביצוע עבודה העלולה להיות הרת אסון או לפגוע בחינוך הילד או להזיק לבריאותו או להתפתחותו הגופנית, הנפשית, הרחנית, המוסרית או החברתית (32).</p>	<p>הזכות לאי-ניצול כלכלי - זכות הילד להגנה מפני ניצול כלכלי ומפני ביצוע עבודה העלולה להיות הרת אסון או לפגוע בחינוך הילד או להזיק לבריאותו או להתפתחותו הגופנית, הנפשית, הרחנית, המוסרית או החברתית (32).</p>	<p>הזכות לאי-ניצול כלכלי - זכות הילד להגנה מפני ניצול כלכלי ומפני ביצוע עבודה העלולה להיות הרת אסון או לפגוע בחינוך הילד או להזיק לבריאותו או להתפתחותו הגופנית, הנפשית, הרחנית, המוסרית או החברתית (32).</p>	<p>הזכות לאי-ניצול כלכלי - זכות הילד להגנה מפני ניצול כלכלי ומפני ביצוע עבודה העלולה להיות הרת אסון או לפגוע בחינוך הילד או להזיק לבריאותו או להתפתחותו הגופנית, הנפשית, הרחנית, המוסרית או החברתית (32).</p>	<p>הזכות לאי-ניצול כלכלי - זכות הילד להגנה מפני ניצול כלכלי ומפני ביצוע עבודה העלולה להיות הרת אסון או לפגוע בחינוך הילד או להזיק לבריאותו או להתפתחותו הגופנית, הנפשית, הרחנית, המוסרית או החברתית (32).</p>

הכלל הרחב הוא כי קיים איסור על העסקת קטין שעדיין לא מלא לו 15 שנה, כמו כן קיימות הנחיות חוק האוסרות על עבודת קטינים במקומות מסוימים ובסוגי עבודה מסוימים. אסור להעסיק קטינים החייבים בלימוד חובה.

זכויות למניעת פגיעה פיזית	זכויות למניעת פגיעה מינית	זכויות למניעת פגיעה רגשית	זכויות למניעת פגיעה פיזית	זכויות למניעת פגיעה פיזית
<p>ניצול מיני והתעללות מינית</p> <p>- זכות הילד להגנה מפני ניצול מיני ותקיפה מינית לצורותיהם. חובת המדינה למנוע:</p> <p>אהדת ילד או כפייה עליו לעסוק בפעילות מינית בלתי חוקית כלשהי.</p> <p>בשימוש בילדים לשם ניצול בזנות או שימוש מיני בלתי חוקי אחר.</p> <p>גשימוש בילדים לשם ניצול בהצגות פורנוגרפיות או בחוסר פרנוגרפי (34).</p>	<p>ניצול מיני והתעללות מינית</p> <p>- זכות הילד להגנה מפני ניצול מיני ותקיפה מינית לצורותיהם. חובת המדינה למנוע:</p> <p>אהדת ילד או כפייה עליו לעסוק בפעילות מינית בלתי חוקית כלשהי.</p> <p>בשימוש בילדים לשם ניצול בזנות או שימוש מיני בלתי חוקי אחר.</p> <p>גשימוש בילדים לשם ניצול בהצגות פורנוגרפיות או בחוסר פרנוגרפי (43).</p>			
<p>סחר בילדים - התחייבות</p> <p>המדינה לנקוט אמצעים מתאימים, על מנת למנוע חטיפה, מכירה או סחר של ילדים לכל מטרה או בכל צורה שהיא (35).</p>	<p>סחר בילדים - התחייבות</p> <p>המדינה לנקוט אמצעים מתאימים, על מנת למנוע חטיפה, מכירה או סחר של ילדים לכל מטרה או בכל צורה שהיא (35).</p>	<p>סחר בילדים - התחייבות</p> <p>המדינה לנקוט אמצעים מתאימים, על מנת למנוע חטיפה, מכירה או סחר של ילדים לכל מטרה או בכל צורה שהיא (35).</p>	<p>סחר בילדים - התחייבות</p> <p>המדינה לנקוט אמצעים מתאימים, על מנת למנוע חטיפה, מכירה או סחר של ילדים לכל מטרה או בכל צורה שהיא (35).</p>	<p>סחר בילדים - התחייבות</p> <p>המדינה לנקוט אמצעים מתאימים, על מנת למנוע חטיפה, מכירה או סחר של ילדים לכל מטרה או בכל צורה שהיא (35).</p>
<p>שימוש בסמים - זכות הילד</p> <p>להגנה מפני שימוש בלתי חוקי בסמים נרקוטיים וחומרים פסיכותרופיים ולמנוע ניצול ילדים בייצור ובסחר בלתי חוקי בחומרים האסורים (33).</p>		<p>שימוש בסמים - זכות הילד</p> <p>להגנה מפני שימוש בלתי חוקי בסמים נרקוטיים וחומרים פסיכותרופיים ולמנוע ניצול ילדים בייצור ובסחר בלתי חוקי בחומרים האסורים (33).</p>	<p>שימוש בסמים - זכות הילד</p> <p>להגנה מפני שימוש בלתי חוקי בסמים נרקוטיים וחומרים פסיכותרופיים ולמנוע ניצול ילדים בייצור ובסחר בלתי חוקי בחומרים האסורים (33).</p>	<p>שימוש בסמים - זכות הילד</p> <p>להגנה מפני שימוש בלתי חוקי בסמים נרקוטיים וחומרים פסיכותרופיים ולמנוע ניצול ילדים בייצור ובסחר בלתי חוקי בחומרים האסורים (33).</p>
<p>צרות אחרת של ניצול</p> <p>- זכות הילד לקבל הגנה מפני כל צורה אחרת של ניצול המהווה פגיעה בכל תחום מתחומי החיים של הילד (36).</p>	<p>צרות אחרת של ניצול</p> <p>- זכות הילד לקבל הגנה מפני כל צורה אחרת של ניצול המהווה פגיעה בכל תחום מתחומי החיים של הילד (36).</p>	<p>צרות אחרת של ניצול</p> <p>- זכות הילד לקבל הגנה מפני כל צורה אחרת של ניצול המהווה פגיעה בכל תחום מתחומי החיים של הילד (36).</p>	<p>צרות אחרת של ניצול</p> <p>- זכות הילד לקבל הגנה מפני כל צורה אחרת של ניצול המהווה פגיעה בכל תחום מתחומי החיים של הילד (36).</p>	<p>צרות אחרת של ניצול</p> <p>- זכות הילד לקבל הגנה מפני כל צורה אחרת של ניצול המהווה פגיעה בכל תחום מתחומי החיים של הילד (36).</p>

זכויות ההגנה

זכויות לסניעת הזנחה	זכויות לסניעת פניעה סניית	זכויות לסניעת פניעה פיזית	זכויות לסניעת פניעה רגשית	אמצעי הגנה מיוחדים
		<p>מצבי חירום בגין מלחמה</p> <p>- להגן ולהבטיח את שלומם של ילדים במצבים של מאבק מזוין.</p> <p>המדינה מתחייבת שלא לגייס ולערב ילדים עד גיל 15 במאבקים מזוינים.</p> <p>המדינה מתחייבת להגן ולטפל בילדים הנפגעים על-ידי מאבק מזוין (83) (93).</p>	<p>מצבי חירום בגין מלחמה</p> <p>- להגן ולהבטיח את שלומם של ילדים במצבים של מאבק מזוין.</p> <p>המדינה מתחייבת שלא לגייס ולערב ילדים עד גיל 15 במאבקים מזוינים.</p> <p>המדינה מתחייבת להגן ולטפל בילדים הנפגעים על-ידי מאבק מזוין (83) (93).</p>	<p>מצבי חירום בגין מלחמה</p> <p>- להגן ולהבטיח את שלומם של ילדים במצבים של מאבק מזוין.</p> <p>המדינה מתחייבת שלא לגייס ולערב ילדים עד גיל 15 במאבקים מזוינים.</p> <p>המדינה מתחייבת להגן ולטפל בילדים הנפגעים על-ידי מאבק מזוין (83) (93).</p>
<p>ילדים פליטים - הזכות</p> <p>לקבל סעוד של פליט או הנחשב כפליט ולקבל הגנה מתאימה וסיוע הומניטרי (22).</p>			<p>ילדים פליטים - הזכות</p> <p>לקבל סעוד של פליט או הנחשב כפליט ולקבל הגנה מתאימה וסיוע הומניטרי (22).</p>	<p>ילדים פליטים - הזכות</p> <p>לקבל סעוד של פליט או הנחשב כפליט ולקבל הגנה מתאימה וסיוע הומניטרי (22).</p>
			<p>ילדי קבוצות סיעוט -</p> <p>הזכות של ילדים בני קבוצות סיעוט אתניות, דתיות, או לשוניות להנות מתרבותם, להצהיר על דתם, ולקיים את מצוותיה, או להשתמש בשפתם שלהם (30).</p>	<p>ילדי קבוצות סיעוט -</p> <p>הזכות של ילדים בני קבוצות סיעוט אתניות, דתיות, או לשוניות להנות מתרבותם, להצהיר על דתם, ולקיים את מצוותיה, או להשתמש בשפתם שלהם (30).</p>

חובת הדיווח – תיקון מס' 26 לחוק העונשין התש"ן-1989, סעיף 368ד

א. היה לאדם יסוד לחשוב כי, זה מקרוב, נעברה עבירה בקטין או חסר ישע בידי האחראי עליו, חובה על האדם לדווח על כך בהקדם האפשרי לפקיד הסעד או למשטרה. העובר על הוראה זו, דינו מאסר שלווה חודשים.

ב. רופא, אחות, עובד חינוך, עובד סוציאלי, עובד שירותי רווחה, שוטר, פסיכולוג, קרימינולוג או עוסק במקצוע פרה-רפואי, וכן מנהל או איש צוות במעון או במוסד בו נמצא קטין או חסר ישע – שעקב עיסוקם או בתפקידם היה להם יסוד סביר לחשוב כי נעברה עבירה בקטין או בחסר ישע בידי אחראי עליו, חובה עליהם לדווח על כך בהקדם האפשרי לפקיד הסעד או למשטרה. העובר על הוראה זו, דינו מאסר שישה חודשים.

ג. היה לאחראי על הקטין או חסר ישע יסוד סביר לחשוב כי האחראי על הקטין או חסר ישע עבר בו עבירה, חובה עליו לדווח על כך בהקדם האפשרי לפקיד הסעד או למשטרה. העובר על הוראה זו, דינו מאסר שישה חודשים.

ד. נעברה בקטין או חסר ישע הנמצא במעון, מוסד או מסגרת חינוכית או טיפולית אחרת, עבירת מין לפי סעיפים 345 עד 348 או עבירת חבלה חמורה לפי סעיף 368 (ב) או עבירת התעללות לפי סעיף 368(ג), חובה על מנהל או איש צוות במקום כאמור, לדווח על כך בהקדם האפשרי לפקיד הסעד או למשטרה. העובר על הוראה זו, דינו מאסר שישה חודשים.

ה. חובת הדיווח לפי סעיף זה לא תחול על קטין.

ו. פקיד סעד שקיבל דיווח לפי סעיף זה יעבירו למשטרה בצירוף המלצתו לפעול או להימנע מלפעול בקשר לדיווח, אלא אם כן קיבל אישור שלא להעביר את הדיווח למשטרה מאת אחת הועדות שהקים שר המשפטים לעניין זה. חברי ועדה כאמור יהיו נציגי פרקליט מחוז והוא יהיה היושב ראש, קצין משטרה בדרגת רב-פקד ומעלה ופקיד סעד מחוזי.

ז. הגיע למשטרה מידע לפי סעיף זה תעביר אותו לידיעת פקדי הסעד, ולא תפעל לפני שתיוועץ בפקיד הסעד.

ח. בסעיף זה, למעט סעיף קטן (ד), "עבירה" – עבירה של סיכון החיים והבריאות לפי סעיף 337, עבירות מין לפי סעיפים 345 עד 348, עבירה של נטישה או הזנחה לפי סעיפים 361 ו-362 ועבירה של תקיפה או התעללות לפי סעיפים 368 ב ו-368 ג.

תכנית ההטמעה

פרשנות לתיקון לחוק העונשין

חוק זה עוסק בחובת הדיווח של כל אזרח, ובכלל זה של האחראים על הקטין וכן של אנשי מקצוע, לדיווח לשלטונות באמצעות פקיד הסעד או המשטרה על כל מקרה של חשד להתעללות בקטין. החוק הוא ברור וחד-משמעי.

א. היה לאדם יסוד לחשוב כי זה מקרוב נעברה עבירה בקטין או חסר ישע בידי האחראי עליו, חובה על האדם לדווח על כך בהקדם האפשרי לפקיד הסעד או למשטרה. העובר על הוראה זו, דינו מאסר שלושה חודשים.

מי חייב בדיווח: לשון החוק אומרת כי כל אדם, וזה יכול להיות ידיד משפחה, בן משפחה, שכן ואחר, שהתעורר בהם חשד סביר שנעברה בקטין עבירה של התעללות או בחסר ישע חובה עליו לדווח.

למי חייבים לדווח: בפני האדם שתי אפשרויות לדיווח: לפקיד הסעד או למשטרה – ההחלטה היא שלו ולא צריך שתהיה לו לכך הנמקה מסוימת.

קטין – ילד עד גיל 18

חסר ישע – כל אדם שאינו בר דעת כמו אדם מפגר, חולה נפש, חולה הלצהיימר או אחר.

פקיד סעד – עובד סוציאלי ברשות המקומית שבה גר הקטין שמונה לתפקיד זה על-ידי השר.

חשד סביר – המחוקק אינו מגדיר מהו חשד סביר והדבר נתון לשיקול דעתו של האדם. מבחן הסבירות הוא בקיום שיקול דעת האומר שכל אדם סביר אחר היה נוהג באותו אופן.

אין כאן שום צורך במסכת ראיות משפטיות וכדומה. די בכך שהסימנים מעוררים חשש או תהייה. הדיווח נעשה על-פי חוק ולכן המדווח לא יהיה חשוף לשום אפשרות של תביעה מצד הנחשד, גם אם יימצא שהחשד היה מוטעה, אלא אם הוא נעשה במזיד ובכוונה לפגוע באדם אחר.

חשוב לציין ולהדגיש: מלאכת החקירה וברור משמעות הסימנים המחשידים נתונים כולם לחקירת "חוקר הילדים" (עובד סוציאלי שהוא גם קצין מבחן לנוער, העובד בשירות המבחן לנוער, המוסמך היחיד לחקור ילדים עד גיל 14) או חוקר נוער (שוטר, בעל מיומנות מיוחדת לחקירת בני נוער בגילים 14-18).

ב. רופא, אחות, עובד חינוך, עובד סוציאלי, עובד שירותי רווחה, שוטר, פסיכולוג, קרימינולוג או עוסק במקצוע פרה-רפואי, וכן מנהל או איש צוות במעון או במוסד שבו נמצא קטין או חסר ישע, שעקב עיסוקם או בתפקידם היה להם יסוד סביר לחשוב כי נעברה עבירה בקטין או בחסר ישע בידי אחראי עליו, חובה עליהם לדווח על כך בהקדם האפשרי לפקיד הסעד או למשטרה. העובר על הוראה זו, דינו מאסר שישה חודשים.

סעיף זה בחוק מתייחס לחובת הדיווח של אנשי המקצוע.

המחוקק מצא לנכון להדגיש את החובה המיוחדת של אנשי המקצוע, אף שגם הם כלולים במשפט "היה לאדם... וגומר". הדרישה מאיש המקצוע זהה לדרישה שמופנית כלפי כל אדם אחר, אלא שהציפייה שיעשה זאת גבוהה יותר.

איש המקצוע מבין יותר את משמעות ההתעללות בקטין והנזקים שהיא מעוללת לו ולכן מחויבותו לקטין גדולה יותר, ואם לא יעשה כן העונש על כך גדול יותר. אי-דיווח של איש מקצוע על חשד להתעללות יגרור עונש כפול בחומרתו – שישה חודשי מאסר, בעוד שלכל אדם אחר העונש הצפוי בגין אי-דיווח הוא רק שלושה חודשים.

ג. היה לאחראי על הקטין או חסר ישע יסוד סביר לחשוב כי האחראי על הקטין או חסר ישע עבר בו עבירה, חובה עליו לדווח על כך בהקדם האפשרי לפקיד הסעד או למשטרה. העובר על הוראה זו, דינו מאסר שישה חודשים.

סעיף זה מתייחס ספציפית לאחראים על הקטין. מיהו האחראי על הקטין? ראה לעיל חוק העונשין, סעיף 368(א). המחוקק מחמיר עם האחראי על הקטין, בדיוק כמו עם איש המקצוע, במקרה של אי-דיווח, ומטיל עליו עונש של עד שישה חודשי מאסר.

ד. נעברה בקטין או חסר ישע הנמצא במעון, מוסד, או מסגרת חינוכית או טיפולית אחרת, עבירת מין לפי סעיפים 345 עד 348 או עבירת חבלה חמורה לפי סעיף 368 (ב) או עבירת התעללות לפי סעיף 368(ג), חובה על מנהל או איש צוות במקום כאמור, לדווח על כך בהקדם האפשרי לפקיד הסעד או למשטרה. העובר על הוראה זו, דינו מאסר שישה חודשים.

סעיף זה מתמקד באנשי המקצוע בתוך המסגרות החינוכיות או הטיפוליות כמו: מוסד, מעון, פנימייה, מעון יום, בית ספר וכד' שבהן שווה הקטין.

אם נעברה בקטין עבירה אחת מאלה המצוינות – עבירת מין, פגיעה או התעללות (לפירוט העבירה ראה בחוק העונשין לעיל, בהתאמה לסעיפים המצוינים) בכל אחת מהמסגרות המוזכרות, חובה על מנהל המסגרת הזאת או על כל עובד אחר שלה לדווח על החשד לפגיעה לפקיד הסעד או למשטרה. חשוב לציין כי עובד המספר על חשדו למנהל, לא יכול לראות בכך מילוי דרישת החוק – עליו לעקוב אחר הדברים ולראות אם המנהל דיווח על כך לפקיד הסעד או המשטרה כנדרש בחוק. האחריות בחוק היא אישית, כלפי זה שאצלו התעורר החשד, ולא כלפי הארגון וכ'.

ה. חובת הדיווח לפי סעיף זה לא תחול על קטין.

המחוקק משחרר את הקטין מחובת הדיווח – הוא יכול לדווח אך אינו חייב בזאת. יש להניח כי לפני המחוקק עמדה כאן "טובת הקטין" שלא לערבו במצבים הטעונים לעתים קרובות משמעות של נאמנות ואמביוולנטיות רגשית.

ו. פקיד סעד שקיבל דיווח לפי סעיף זה יעבירו למשטרה בצירוף המלצתו לפעול או להימנע מלפעול בקשר לדיווח, אלא אם כן קיבל אישור שלא להעביר את הדיווח למשטרה מאת אחת הוועדות שהקים שר המשפטים לעניין זה. חברי ועדה כאמור יהיו נציגי פרקליט מחוז והוא יהיה היושב ראש, קצין משטרה בדרגת רב-פקד ומעלה ופקיד סעד מחוזי.

פקיד הסעד שקיבל דיווח על התעללות בקטין, חייב להעביר מידע זה למשטרה. אין כאן העברה טכנית של מידע, אלא העברת מידע בצירוף חוות דעת מקצועית לגבי המקרה והמלצה למשטרה האם לפעול לפתיחת הליך חקירה פלילי או שלא לעשות זאת.

אם פקיד הסעד סבור שיש בהעברת המידע למשטרה משום סכנה לקטין, יש לו הסמכות לפנות לוועדה ספציפית שהוקמה לעניין זה על-ידי שר המשפטים ולבקש מהוועדה שתאשר לו לא להעביר את דבר החשד להתעללות לידיעת המשטרה.

ז. הגיע למשטרה מידע לפי סעיף זה תעביר אותו לידיעת פקדי הסעד, ולא תפעל לפני שתיוועץ בפקיד הסעד.

סעיף חוק זה מבטא את ראיית המחוקק הממוקדת בטובת הילד. ראשית דבר, יש להישמר שלא לפגוע בטובת הקטין, שמא שחקירת המשטרה תפגע בקטין. איש המשטרה מצווה שלא לפתוח בהליכים כלשהם כלפי החשוד בהתעללות לפני שהעביר את דבר התלונה/קובלנה אל פקיד הסעד לשם קבלת חוות דעתו. יוצא אפוא שאם החשד מדווח למשטרה או לפקיד הסעד, תמיד יתקיים ביניהם שיח מקצועי בטרם ביצוע הליכים כלשהם נגד החשוד בהתעללות.

ו. בסעיף זה למעט סעיף קטן (ד), "עבירה" – עבירה של סיכון החיים והבריאות לפי סעיף 337, עבירות מין לפי סעיפים 345 עד 348, עבירה של נטישה או הזנחה לפי סעיפים 361 ו-362 ועבירה של תקיפה או התעללות לפי סעיפים 368 ב ו-368 ג.

סעיף זה מפרט את העבירות החייבות בדיווח:

סעיף 337 – הפרת חובת הורה או אחראי המהווה סיכון החיים והבריאות של קטין

סעיף 345 – אינוס קטין

סעיף 346 – בעילת קטינה

סעיף 347 – מעשה סדום בקטין

סעיף 348 – מעשה מגונה

סעיף 361 – נטישה

סעיף 362 – הזנחה

סעיף 368 ב – תקיפת קטין או חסר ישע

סעיף 368 ג – התעללות בקטין או חסר ישע

נספח 9 שאלון משוב והערכה

משתלם יקר,
כדי לאפשר לנו לשפר את תכניות ההשתלמות שלנו, אנו מבקשים לקבל את הערכתך להשתלמות זו. נודה לך אם תקדישי/י מזמנך למילוי דף המשוב.
א. הערכת מהלך ההשתלמות:

כלל לא	במידה מעטה	במידה בינונית	במידה רבה	במידה רבה מאוד	
5	4	3	2	1	
					1. האם ההשתלמות אורגנה כראוי?
					2. האם תנאי הלמידה ענו על ציפיותיך?
					3. האם התקיימה הלימה בין התכנון לביצוע של התכנית?
					4. האם מתכונת ההשתלמות התאימה וענתה לצרכים?
					5. האם באופן כללי ציפיותיך מההשתלמות התממשו?
					6. האם האווירה בקבוצה תמכה וסייעה בתהליך הלמידה?
					7. האם המפגש עם עמיתים למקצוע תרם לך?

8. מה תכניותיך להמשיך בהקשר לנושא? _____

9. למה אתה זקוק לשם מימוש תכניתך? _____

10. הערות נוספות: _____

תכנית ההטמעה

ב. הערכת הלמידה בהשתלמות:

כלל לא	במידה מעטה	במידה בינונית	במידה רבה	במידה רבה מאוד
5	4	3	2	1

הערות:

ג. הערכת הנושאים שנלמדו בהשתלמות:

מתוך הנושאים שהועברו בהשתלמות, חווה/י דעתך:

- א. על מידת החשיבות והרלוונטיות של הנושא.
 ב. על מידת העניין והבהירות שבה העביר/ה המרצה את הנושא.

5	4	3	2	1	
במידה רבה מאוד	במידה רבה	במידה בינונית	במידה מעטה	במידה מועטה מאוד	
					1. יש לציין את שם המפגש ואת שם המנחה/מרצה
					2. כנ"ל
					3. כנ"ל
					4. כנ"ל
					להמשיך לפי מספר המפגשים, אם במפגש מסוים התקיימו כמה הרצאות, יש לפרט כל הרצאה בשורה נפרדת.

תכנית ההשמעה - תכנית אתג"ר

איתור ילדים נפגעי התעללות והזנחה

תכנית ההשמעה - תכנית אתג"ר